

Аляксандр Тамковіч

Будзіццелі

2008

ЗАМЕСТ УСТУПА

Сяргей Законнікаў, паэт

Апошнім часам, як чытач, часта аддаю перавагу надзённай публіцыстыцы, а таксама дакументальным, мемуарным кнігам. Не таму, што страціў давер да магчымасцяў класічнай і таленавітай сучаснай мастацкай літаратуры. Для мяне ў першую чаргу якраз яна застаецца традыцыйнай, нічым іншым не заступленай крыніцай падмацавання душэўных і творчых сіл, самай любімай настаўніцай у жыцці.

Аднак няўстойлівая айчынная палітычна-сацыяльная рэчаіснасць, хочаш ты гэтага ці не хочаш, змушае жыць, працаваць у пастаяннай напрузе, у стрэсавым рэжыме, выходзіць са стану спакойнага роздуму, філасафічнасці. У яе глыбокім асэнсаванні абсалютна немагчыма абысціся як без сумленнай публіцыстыкі, напісанай па свежых слядах падзей, так і без аб'ектыўных гістарычных матэрыялаў. Прабівацца праз афіцыйную інфармацыйную і прапагандысцкую хлусню да ісціны любому чалавеку ў Беларусі вельмі непроста.

Сваёй новай кнізе Аляксандр Тамковіч даў шматсэнсавую, ёмкую назву -- "Будзіцелі". Гэты твор зацікавіў мяне не толькі тым, што некаторых яго герояў ведаю асабіста, а астатнія вядомыя па інтэрв'ю, публікацыях.

Аўтар узнімае надзвычай важную тэму. Перад кожным чалавекам праблема выбіраць, шукаць і прымаць правільнае рашэнне паўстае ў жыцці штодзённа. У звычайных бытавых варунках мы нават і не думаем ніколі пра тое, што ўдзельнічаем у гэтым няспынным працэсе. Але зусім іншую значнасць набывае выбар, калі дзеля адстойвання сваіх правоў, свабоды, праўды і справядлівасці чалавеку трэба выяўляць немалую адвагу, ахвяраваць кар'ерай, уладкаванасцю, дабрабытам, спакоем родных і блізкіх людзей, калі на кон часта ставіцца сам ягоны лёс. Менавіта ў такіх неймаверна жорсткіх умовах, пад уціскам новага таталітарызму сёння з постсавецкіх насельнікаў Беларусі марудна, цяжка выкрышталізоўваецца сапраўдная грамадзянская

супольнасць. На шляху да дэмакратыі ў нас пакуль што больш памылак, страт, нават адкату назад, чым жаданых поспехаў, але прайсці яго да канца беларускаму народу ўсё роўна давядзецца.

Героі кнігі “Будзіцелі” -- гэта прадстаўнікі розных пакаленняў, аднак пераважае сярод іх моладзь, якая, на шчасце, мае цяпер незашораны погляд на айчынную гісторыю і будучыню незалежнай дзяржавы. Многія думкі, выказаныя на старонках выдання, гучаць свежа, годна, выразна і слушна.

Грамадзянскай неабякавасцю, вернасцю выбраным жыццёвым ідэалам, непаказной, важнай для іх саміх мужнасцю гэтыя людзі выклікаюць не толькі павагу, але і захапленне.

Такія прыклады дапамогуць кожнаму чытачу выдання сур’ёзна задумацца, зазірнуць глыбей ва ўласную душу, зверыць па іх сваё жыццё. У гэтым мне бачыцца рэальная каштоўнасць кнігі Аляксандра Тамковіча “Будзіцелі”.

Вольга Іпатава, пісьменніца

Часам уяўляю сабе малюнак: у тыя блаславенныя часы, калі наша краіна ўрэшце скіне з сябе ганебнае азначэнне “апошняй дыктатуры ў Еўропе”, нехта, хто зараз ціха сядзіць у мышынным закутку і ўздрыгвае ад шоргату апалага лісточка, услых выкажа думку, што ўСЕ сядзелі і калаціліся, бо – “быў такі час.” І тыя, хто былі побач з ім, тут жа загалосыць пра “такія часы”, бо ім трэба будзе апраўдаць сябе перад дзецьмі і ўнукамі.

У тым, што баяліся сказаць услых тое, што думалі. У тым, што трымцелі перад сілай і не падтрымлівалі праўду, а, наадварот, адварочваліся ад яе. Як ад лютэрка, якое маўкліва пакажа ім іхняе сапраўднае аблічча. У многім ім трэба будзе апраўдвацца – але зноў жа нехта возьме кнігі, дзе змешчаныя споведзі людзей, якія сядзелі ў турмах, былі пазбаўленыя сродкаў да існавання, права на любімую прафесію, якія стаялі ў пікетах і ішлі ў калонах, якім ламалі рэбры і зневажалі ў друку, якіх душылі з усёй сілай таталітарнай сістэмы... І якія выстаялі, засталіся

сумленнымі людзьмі, Людзьмі з вялікай літары. Ды разам з тым яны былі самымі звычайнымі – кахалі, пакутавалі, шукалі, памыляліся.

Як усё ў іх адбывалася (адбываецца), занатаваў Аляксандар Тамковіч, журналіст, які і сам разам з героямі сваіх кніг ідзе па нялёгкім шляху Праўды, што ў сённяшні час раўназначна подзвігу. Але ён, падобна, не думае ні пра якія подзвігі. Ён проста сумленна робіць сваю працу – для Будучыні, а, хутчэй за ўсё, для нас, сённяшніх. І тым набліжае гэтую будучыню.

Каб, нарэшце, настаў той блаславенны час, калі з дарогі ў Нікуды мы выйшлі на агульначалавечы бальшак...

Яўгенія АСТРЭЙКА

Даведка: Яўгенія Астрэйка нарадзілася 15 сакавіка 1952 года ў Дуброўна Віцебскай вобласці. Скончыла школу, паступіла ў знакамітую “Плешку” (Расійскую эканамічную акадэмію імя Г.В.Пляханова), выйшла замуж. Муж працаваў будаўніком. Жылі ў Манголіі, Лівіі. Разам з ім паехала ў Астрахань і вярнулася ў Беларусь, дзе стала пенсіянеркай. У гэты момант дапамагае рабоце Фонда дапамогі рэпрэсаваным «Салідарнасць».

- Зразумела, арышт сына вы ўспрынялі вельмі балюча, таму я прыношу прабачэнне за тое, што прашу ўспомніць усё яшчэ раз.

- Гэта было 21 лютага. Цяжкі дзень. Пра арышт я даведалася ў 16.20. Цэлы дзень тэлефанавала сыну, які на той момант жыў асобна. Мы збіраліся разам паехаць на могілкі, аднак мае званкі яму і жонцы Паліне заставаліся без адказаў. “Мабільныя” маўчалі. Тры дні таму яны распісаліся. Традыцыйнага вяселля не было, таму што за два месяцы да гэтага памерла бабуля. Спачатку аб арышце нават і не думала, а потым Паліна патэлефанавала сама.

У мяне два сыны. Мікалай старэйшы. Яму 27 год. Аляксандр маладзейшы на год і восем месяцаў. Унучка пакуль толькі адна – Лізачка. Вельмі добрая дзяўчынка. Яна мяне ўвесь час знаходжання Колі ў турме толькі і трымала. Я ведала, што ў Паліны будзе дзіця, таму была проста павінна вытрымаць усё. Наконт вінаватасці альбо невінаватасці сына ў мяне ніколі не было нават пытанняў. Я ні хвіліны не сумнявалася ў тым, што “закрылі” яго дарэмна.

Паліна паказала пратакол вобыску, дзе быў кантактны тэлефон. Там папрасілі не турбаваць. Маўляў, аб усім скажуць самі. Натуральна, ночы не было. Замест сна адны здагадкі і версіі. Вобыск праводзіў майор КДБ Наркевіч. Ва ўсякім выпадку, так ён назваўся. Забралі абсалютна ўсё. Кнігі на беларускай мове, камп’ютарныя дыскі, нават фатаграфіі (не ведаю, для чаго яны спатрэбіліся) з альбомаў.

Усе мае думкі былі толькі аб тым, як дапамагчы

дзіцяці.

Раніцай, у 12 гадзін, Паліне патэлефанавалі і сказалі, што Коля знаходзіцца ў следчым ізалятары КДБ. А заўтра можна прыйсці ў прыёмную сізо, дзе аб усім і скажучь.

Дзевяць месяцаў знаходжання сына за кратамі следчага ізалятара мы фактычна не жылі. Пісала лісты літаральна кожны дзень. Дарэчы, ён іх потым прывёз, і я ўсё захоўваю. Гэта была абавязковая частка майго штодзённага распарадку. Тое, што ўбачыла ў следчых ізалятарах, ашаламіла. Я пражыла ўжо шмат гадоў, але такое нават уявіць не магла. Бясконцы паток людзей. Цэнтр людскіх слёз. Усё зроблена для таго, каб прынізіць нават сваякоў тых, хто арыштаваны. Пра шматлікія краты я ўжо не кажу. Чалавека спецыяльна прымушаюць прасіць. Нават, калі прыносіш законную перадачу. Трасуць, важаць. Мы потым, канешне, налаўчыліся ўпакоўваць, расфасоўваць, састаўляць апісанні, але спачатку гэта было проста жудасна. Ніякіх sudoў яшчэ няма, а ўсіх ужо прыніжаюць. У ізалятарах я сустракала тых, чые мужы або сыны знаходзяцца пад следствам трычатыры гады - вытрымаць падобнае неверагодна цяжка. Пакутваюць не толькі тыя, каго арыштавалі, але і іх сваякі, блізкія, сябры.

Першае спатканне з сынам было 24 красавіка, прайшло больш двух месяцаў. Сына прывялі ў маленькую камнатку. Я нават не змагла яго абняць. Нас раздзяляла шкло. Некаторы час маўчалі, сыну было цяжка гаварыць. У камерах амаль ніхто ні з кім не мае зносін. А яшчэ ён расказваў, што бачыў кошку, якую, па ўсім відна, прыкормліваюць ахоўнікі. Для яго гэта была сапраўдная радасць.

- У якім годзе вы прыехалі жыць у Беларусь?

- У 1987-м. Муж быў будаўніком, зараз сур'ёзна хварэе. Яго завуць Мікалай Мікалаевіч. У нас такая традыцыя. Калі б у сына нарадзіўся хлопчык, яго б таксама назвалі Міколкай.

Некалькі разоў хадзілі я і Паліна. Адзін раз змог муж. Ён інсуліназалежны дыябетык. Перанёс усё вельмі цяжка.

І не толькі ён. Калі б не падтрымка зусім незнаёмых людзей, якія пісалі нам лісты, прыходзілі да суда, было б значна цяжэй. Калі падтрымліваюць сваякі, гэта як нешта

відавочнае. А калі так робяць абсалютна чужыя людзі, дагэтуль нас не ведаўшыя, зусім іншае. Асабліва хачу сказаць пра былых Коліных настаўнікаў па ліцэю. Суперажывалі, спачувалі, верылі.

Тое, чаго хацела дамагчыся ўлада, мне зразумела. Як і тое, што з жыцця ні ў чым не павіннага чалавека былі выкінуты дзевяць месяцаў.

...Як толькі малодшы Саша пайшоў у школу, адразу ж аддала яго ў беларускі клас. Я – беларуска і размаўляю па-беларуску, хоць і вучылася ў Маскве.

З Коляй усё было інакш. Ён скончыў сем класаў 109-й школы, што ў Завадскім раёне. Я вельмі ўдзячная яго настаўніцы Надзеі Міхайлаўне Кунцэвіч, якая ўбачыла ў ім творчую натуру і стала гэта развіваць. У летнім лагеры, які мы арганізоўвалі, сын даведаўся пра Коласаўскі ліцэй. У лагеры імі кіраваў Генадзь Венярскі. Коля неблага авалодаў беларускай мовай. Натуральна, мы адразу ж пачалі выпісваць «Нашу ніву». Сын вырашыў паступаць у ліцэй. Што для мяне было ў нейкім сэнсе нечаканым, бо ён вучыўся ў «рускім» класе. У тых часы ў ліцэі было пяць чалавек на месца. Вельмі добра здаў уступныя экзамены і паступіў.

Як потым і на паліталогію ў БДУ. З першага разу. Без якіх-небудзь рэпецітараў.

- Суд над вашым сынам быў “закрытым”?

- Так. Больш за тое. Нас не пусkali нават на крыльцо. Прыходзілася пераходзіць на другі бок вуліцы. У той час суд Цэнтральнага раёна знаходзіўся амаль насупраць сувораўскага вучылішча. Цэлы тыдзень праходзіў працэс. Дажды былі даволі частымі.

Гэта абуральны цынiзм, але зараз суд пераехаў у былы будынак нашага ліцэю.

Калі Колю далі два гады, я хадзіла да суддзі Ясіновіча, які яго судзіў. Хацела проста паглядзець яму ў вочы і сказаць, што ён паступіў несправядліва. Раней ліцэй быў радасным. На сценах – дзіцячыя малюнкi. Зараз – распісанне судовых пасяджэнняў і кабiнеты канкрэтных суддзяў.

Ясіновіч пазнаў мяне адразу. Не, ён не спужаўся. Думаю, яму было проста сорамна. Чырванeў. Бляднеў. Дрыжалі рукі. Нічога зразумелага ён не адказаў.

Прабарматаў толькі, што “руководствоваўся матэрыяламі следствия”, а гэта правярць немагчыма, бо пасяджэнні былі закрытымі. Нават хацеў вызваць ахоўнікаў. Бог усё бачыць.

Я ў судзі не плакала. Як і ўсе дзевяць месяцаў. Ні дома. Ні на спатканні ў следчым ізалятары. Ні каля суда. Быццам акамянела. У адрозненне ад мужа, які некалькі разоў трапіў у шпіталь.

- Атрымліваецца, што вашаму сыну далі больш за ўсіх?

- Атрымліваецца. Два гады пазбаўлення волі.

Спачатку ён быў у сізо КДБ, потым на Валадарцы. Пасля суда сына адправілі ў Шклоўскую калонію. Туды ён трапіў ў ноч з 28 на 29 верасня і прабываў у калоніі да 17 лістапада.

Асабліва цяжкім быў карантын. Яго прывезлі з Мінска нават без курткі, а там было ўжо зімна. Дарэчы, ён у першым лісце радасна напісаў, што ўбачыў траву і нават на ёй паляжаў. Таму, хто гэта не перажыў, не зразумець.

Коля вёў дзённік, і пасля вызвалення пакінуў яго ў нас. Я прачытала. Ён ніколі не скардзіўся.

Нам вельмі пашанцавала з адвакатам. Валянціна Мікалаеўна Шэханцава – не толькі сапраўдны прафесіянал, а і добры, спагадлівы чалавек. Яна вельмі моцна дапамагла, і такога суровага прысуду таксама не чакала. Такое ўражанне, што ўсе далейшыя дзеянні сталі для яе справай прынцыпу. Пасля суда яна ездзіла ў Шклоў шмат разоў.

Коліна дачка Лізачка нарадзілася 4 кастрычніка. Паслалі сыну тэлеграму. Упершыню ён дачку ўбачыў толькі на волі.

- Калі можна, раскажыце менавіта пра гэты момант.

- У калоніі сын спачатку рабіў абутак, потым пачаў працаваць на станку, які робіць дзіркі для кнопак. У калоніі яму было лягчэй фізічна, чым у сізо, заўжды знаходзіўся які-ніякі занятак.

Вызвалі Колю ўмоўна-датэрмінова 17 лістапада. У гэты дзень прама ў калоніі прыехаўшыя з Шклова судзі правялі пасяджэнне. Было прынята рашэнне аб умоўна-датэрміновым вызваленні нашага сына. У калоніі ў яго

існаваў рахунак, куды мы пераводзілі грошы, каб ён мог рабіць якія-небудзь пакупкі. У сына было 58 тысяч. На гэтыя грошы ён і дабраўся да дому. Зараз наша сям'я зноў разам, але цяжка думаць аб тых, каго яшчэ не дачакаліся, хто пакуль не дома.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Я часта пытаюся: чаму існуючая ўлада літаральна штампуе для сябе праціўнікаў? І разумею, што яна проста не ўмее інакш. Яўгенія Астрэйка актыўна займаецца палітыкай, каб іншыя не займаліся ёй ніколі.

Эніра БРАЊЦКАЯ

Даведка: Эніра Браніцкая нарадзілася 31 жніўня 1981 года ў Мінску. У 1998 годзе скончыла гімназію і паступіла на аддзяленне паліталогіі юрыдычнага факультэта БДУ. У 2003 годзе скончыла вышэйшую вучэбную ўстанову з чырвоным дыпломам і пайшла ў аспірантуру на кафедру паліталогіі. Адтуль у час «адсідкі» яе і выключылі.

- Чаму такое рэдкае імя?

- Мяне назвалі ў гонар бабулі. А ёй імя проста прыдумалі. Тады любілі аб'ядноўваць розныя літары. Гэта афіцыйная версія, але я думаю, што спачатку было імя, а потым літары проста «расшыфравалі» згодна з эпохай. «Электрификация. Наука. Искусство. Революция». А «а» - гэта для жаночага роду.

- Праўду кажучы, нечакана...

- У бабулі не было праблем, аднак, калі бацька пайшоў мяне рэгістраваць, яму адразу ж сказалі, што такога імя няма, і паказалі цэлую кучу слоўнікаў. Рэгістраваць адразу адмаўляліся. Галоўным і апошнім аргументам стаў прыгаданы ім прыклад цёшчы.

- Калі дазволіце, я спытаю аб тым, «как вы докатились до такой жизни»? І пачнём з «Партнёрства».

- Туды я прыйшла падчас парламенцкіх выбараў 2004 года. Арганізацыя ўжо існавала амаль два гады і спрабавала зарэгістравацца ў Міністэрстве юстыцыі, але там адмовілі. Спачатку «Партнёрства» ўзнікла як арганізацыя, якая больш займаецца камунальна-бытавымі праблемамі.

У 2003 годзе была першая спроба наглядаць на мясцовых выбарах, а праз год яна паўтарылася, толькі ў значна буйных памерах. Так я аб іх першы раз і пачула. У арганізацыі знаходзіўся на адной з галоўных пасад Мікалай Астрэйка, з якім мы вучыліся разам ва універсітэце. У мяне да яго былі нейкія іншыя пытанні па грамадскім праблемам, але падчас размовы і прынялі рашэнне аб маім прыходзе.

- Потым былі прэзідэнтскія выбары, перад якімі

вас пасадзілі?

- Так.

Мы існавалі як грамадская ініцыятыва, аднак у верасні 2005 года выйшла пастанова Мінюста, якая ўсіх незарэгістраваных як бы паставіла па-за законам. У кастрычніку была другая спроба афіцыйнай рэгістрацыі, якая абмежавалася толькі правядзеннем арганізацыйнага сходу, адкуль нас усіх забралі супрацоўнікі міліцыі. На гэтым усё і скончылася. Потым чатырох пасадзілі менавіта за дзеянні ад імя незарэгістраванай арганізацыі, якой самі ж зарэгістравацца не далі... Такое можа быць толькі ў нашай краіне.

Адбылося гэта 21 студзеня 2006 года, за паўтара месяца да прэзідэнтцкіх выбараў.

- Каалі ласка, нагадайце некаторыя дэталі.

- Спачатку абвінавацілі ў тым, што мы кіравалі незарэгістраванай арганізацыяй, якая квапілася «на права, свабоды і законныя інтарэсы гражданаў». Больш дакладным было тое, што мы быццам бы зрабілі нейкія дакументы, якія не адпавядаюць ісціне, і збіраліся іх распаўсюдзіць. Такім чынам, рабілі замах на правы грамадзян на атрыманне дакладнай інфармацыі.

- Над гэтым шмат хто доўга смяяўся. Трэба быць поўным ідыётам, каб рабіць фальшыўкі і захоўваць іх у кампутарах.

- Нам было не да смеху. Меркавалася, што такім чынам мы квапіліся на звяржэнне дзяржаўнага ладу.

- У нейкім сэнсе добра, што вас пасадзілі да таго, як узніклі крысы, якімі магчыма атруціць звычайную ваду...

- Следчы намякаў, што наша справа можа быць перакваліфікавана па іншаму артыкулу. І тады ўсё будзе значна сур'езней. Дарэчы, кадры пра крыс я бачыла: у нашай камеры быў тэлевізар. Аднымі намёкамі ўсё і абмежавалася.

Да суда (ён пачынаўся 28 ліпеня, праз пяць месяцаў пасля арышту) нас абвінавацілі ў тым, аб чым я казала раней, але потым мы даказалі: тыя паперкі з'яўляюцца поўнай фікцыяй і не маюць да нашай арганізацыі ніякага дачынення. Пасля гэтага артыкул быў перакваліфікаваны і засталася толькі дзейнасць ад імя незарэгістраванай

арганізацыі, што таксама даказана не было. Так мне прысудзілі шэсць месяцаў зняволення. Праз два тыдні, з улікам часу за кратамі, выйшла на волю.

Тое, што абвінавачванне ў вырабленні і магчымых спробах распаўсюджання недакладнай інфармацыі абсурднае, відавочна з самага пачатку, але яно было патрэбна, каб у якасці меры стрымання абраць утрыманне пад вартай. На мой погляд, нас проста хацелі ізаляваць.

Спачатку каля трох месяцаў я была ў сізо КДБ у «амерыканцы», потым мяне і Аляксандра Шалайку раптам перавялі ў Валадарку. Дарэчы, Дранчук і Астрэйка да суда так і засталіся ў следчым ізалятары КДБ. Прычыны незразумелыя па гэты дзень.

- Зразумела, што дрэнна ўсюды, але дзе ўмовы лепшыя?

- Адназначна ў «амерыканцы». Там камеры максімум на чатырох, а на Валадарцы - шэсць, восем і пятнаццаць. У жанчын амаль ніколі не бывае «перенаселення», а ў мужчын у адной камеры знаходзяцца адначасова да трыццаці чалавек. Спяць па чарзе.

Чуткаў у следчым ізалятары КДБ пра Валадарку хадзіла шмат, і жадання пераехаць туды не было ніякага. Але ўсё было не такім благім, як я чакала.

Канешне, там шмат горш. «Амерыканка» значна менш, адсюль і перавагі. Па-першае, ежа. Там повар рыхтуе дзесьці на пяць дзесяткаў арыштантаў, а на Валадарцы амаль на некалькі тысяч. Па-другое, узровень ахоўнікаў. У «амерыканцы» яны значна больш адукаваныя, там амаль усе вучацца завочна ў ВНУ, і не абязкова ў тых, што маюць дачыненне да структураў МУС. Хамства і грубіянства яны не дазвалялі. І прагулі там больш доўгія. Перадачы лепшыя. Акрамя таго, там пакупкі робяцца ў звычайных магазінах.

- Зэкамі?..

- На гэты конт паміж імі заўсёды шмат жартаў, і найўныя навічкі вераць. Тыша, заўтра - ў магазін.

Робіцца так. Ты складаеш спіс, заўхоз па яму амаль усё купляе. Перш за ўсё гэта тычыцца малочных прадуктаў.

А на Валадарцы існуе абсалютна стандартная «атаварка». Ёсць спіс, дзе ў асноўным рэчы першай

неабходнасці, пячэнне, цыгарэты і г.д.

Ды і ў камерах у «амерыканцы» чысцей. Сочаць за гэтым, перш за ўсё, тья, хто там знаходзіцца пастаянна.

Напрыклад, там у мяне была суседка Галіна, у якой з моманта арышта прайшло паўтара гады. Калі яе куды-небудзь пераводзілі, то яна пачынала з таго, што мыла ўсё – пол, сцены, столь.

На Валадарцы такога няма. Там жудасная сырасць, дзённае святло ў камеры амаль не праходзіць. І кантынгент значна прасцей, у асноўным кражы, наркатыкі і «бытавуха».

- Якія адносіны да «палітычных»?

- У «амерыканцы» ахоўнікі разумелі і ведалі, за што мы сядзім, але ніякіх асаблівых адносін не было. Што датычыцца іншых арыштантаў, то яны таксама ў некаторым сэнсе пакутвалі за палітыку. У галіне той жа эканомікі. Ім было лягчэй мяне зразумець.

А яшчэ я сама зразумела, што сесці можна за што заўгодна. Цалкам бяспечнай работы ў нас няма. Гэта адназначна. Палову зэкаў можна лічыць «палітычнымі».

На Валадарцы ўсё было інакш. Кажуць, што там «палітычных» не любяць увогуле, але я б так сцвярджаць не стала. Проста там людзі разважаюць катэгорыямі беларускага тэлебачання. Ніякай асабістай агрэсіі ў іх няма, але яны лічаць так, як гавораць па БТ. І думаюць, што ўся апазіцыя прадажная.

Не, яны не то, што любяць прэзідэнта (за кратамі такіх проста няма), але да некаторых рэчаў ставяцца парознаму.

Маладыя тое, што адбываецца, разумеюць лепш, а больш дарослыя людзі тупа вераць афіцыйнай прапагандзе. Ім многае не падабаецца, але ніхто з іх не хоча што-небудзь рабіць.

- А вам гэта навошта?

- Калісьці я прыйшла ў маладзёжную арганізацыю «Новая група», якая займалася міжнароднымі валанцёрскімі праектамі. Напрыклад, ездзіла ў Францыю, у цэнтр інвалідаў, альбо ў Ірландыю, дзе мы працавалі з дзецьмі з канфліктных рэгіёнаў Паўночнай Ірландыі. Тое ж самае хацелі рабіць у Беларусі. Працавалі, у прыватнасці, з дзіцячым хоспісам. Але потым гэту арганізацыю закрылі.

Афіцыйна ў нас былі нейкія праблемы з пячаткамі, якія, дарэчы, выдала дзяржава, але «крайнімі» зрабілі нас. А неафіцыйна было сказана, што мы адпраўляем моладзь за мяжу, а гэта не вітаецца. Акрамя таго, у нас быў адзін з праектаў з цэнтрам «Прававой дапамогі насельніцтву», які тады ўзначальваў Алег Волчак, што таксама не падабалася.

Для мяне гэта было абсалютна ненармальна. Раней я, калі чула аб нейкіх цалкам палітычных «зачыстках», тлумачыла для сябе, што «палітыка змагаецца з палітыкай». А тут - пад прэс трапіла зусім непалітычная арганізацыя. Менавіта тады я і зразумела, што ў нашай дзяржаве адбываецца нешта не тое.

Я вывучала паліталогію на юрфаку ў БДУ. Хадзіла ў звычайныя школы, дамаўлялася з дырэктарамі і праводзіла ўрокі па правах чалавека, і заўсёды лічыла гэта нармальнай з'явай. І ў «Партнёрства» прыйшла таму, што лічу назіранне за выбарамі цалкам звычайнай і натуральнай справай.

Пакуль у краіне будуць судзіць толькі за іншадумства, я не магу лічыць яе дэмакратычнай.

- За кратамі ў чалавека шмат розных думак. Аб чым вы думалі больш за ўсё?

- Аб блізкіх.

Я імкнуся прытрымлівацца прынцыпа, што ніхто нікому нічога не павінны. Раблю тое, што лічу патрэбным, і ніколі не буду абвінавачваць тых, хто дзейнічае інакш. Тое ж самае і ў адносінах да блізкіх. Аднак тут нешта іншае.

Многія мае сябры не сталі дэманстраваць нейкую падтрымку, але я за гэта ні на кога не скарджуся. А бацькі рабілі гэта, таму што мяне проста любяць. Тое ж самае і будучы муж, хаця некаторыя мае погляды ён не падзяляе.

Самым жудасным для мяне было разуменне таго, што іх жыццё змянілася з-за таго, што я знаходжуся ў сізо. Старалася не адчуваць сябе ў чымсьці вінаватай, але гэта было вельмі складана. Яны пакутвалі не менш майго. А можа, нават і больш.

- Іх моцна прэсавалі?

-Справа не толькі ў гэтым.

Бацька, Віктар Іосіфавіч, працуе на трактарным заводзе. Маці, Віалета Аляксандраўна, настаўніца музыкі.

Наколькі я ведаю, ёй дырэктар школы выказаў свае адносіны, але далей гэтага не пайшло.

Значна мацнейшымі былі чыста душэўныя пакуты ад разумення таго, што яны не могуць мне дапамагчы.

- Часта прыходзіцца чуць, што нашыя суайчыннікі, якія доўга жывуць за мяжой, першае, што робяць, калі прыязджаюць дамоў, ядуць чорны хлеб, сала і салёныя агуркі. Што зрабілі вы, калі выйшлі з няволі?

- Есці, што даволі незвычайна, не хацелася зусім. Больш за тое, некалькі дзён я ўвогуле амаль нічога не ела. Першае, што мы зрабілі - паехалі дадому і там доўга-доўга гутарылі. А потым некалькі дзён я проста дыхала паветрам свабоды. Шмат мела зносін з сябрамі, будучым мужам.

- Наколькі я памятаю, вы хутка пасля вызвалення і ажаніліся?

- На момант “пасадкі” ў мяне быў сябар. Дагэтуль з Валянцінам мы сябравалі паўтода. Магчыма, калі б я не “села”, то тэрміны вяселля былі б не такімі імклівымі. З сізо напісала, што Валянцін абсалютна вольны і не павінен нічога абяцаць, бо ўсё добра разумею. Тады ніхто не ведаў, які будзе прысуд. У адказ ён зрабіў прапанову рукі і сэрца і напісаў, што прыедзе да мяне на зону на вяселле. На шчасце, гэтага не адбылося. Праз тры месяцы пасля вызвалення мы ўзялі шлюб.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАР

Вядомая фраза аднаго з лідэраў польскай “Салідарнасці”: той, хто шчыра любіць сваю краіну, павінен заўсёды быць гатовым сесці за яе ў турму. Эніра Браніцкая асабістым прыкладам паказала, што здольная гэта зрабіць, і працягвае змагацца за тое, каб нічога падобнага больш нікому рабіць не прыйшлося.

Зміцер ДАШКЕВІЧ

Даведка: *Зміцер Дашкевіч* узначальвае незарэгістраваную арганізацыю “Малады фронт”. 18 сакавіка 2006 года “Малады фронт” прыняў рашэнне аб выхадзе са складу кіруючых структур Аб’яднаных дэмакратычных сіл, якія не выканалі сваіх абавязкаў,, што многім было ўспрынятае з вялікай павагай.

- Напэўна, пачалося ўсё ў 1979 годзе, калі мой тата пазнаёміўся з маёй матуляй. Праз два гады нарадзіўся я. Дакладней, 20 ліпеня 1981 года. У пасведчанні аб нараджэнні напісана, што гэта вёска Кушняры Івацэвіцскага раёна Брэсцкай вобласці.

- Вялікая вёска?

- Мо з тысячы жыхароў. Я там некалькі разоў і быў толькі. Гэта радзіма таты, Вячаслава Уладзіміравіча. А першыя дзіцячыя ўспаміны звязаны з магаданскім краем. Справа ў тым, што мае бацькі журналісты і іх “насіла” па свеце. У Беларусь яны прыехалі ў госці да сваякоў. Маці была цяжарнай, таму геаграфічным месцам майго нараджэння сталася вёска Багуцічы, Ельскага раёна, а запісаны я быў па нараджэнні, што дазваляла заканадаўства, на радзіме таты, у вёсцы Кушняры. А потым мы паехалі ў магаданскі край, дзе і пражылі да канца 1986 года. У нейкім сэнсе на Поўначы Расіі я пачаў займацца палітыкай, таму што на пяцігоддзе мне падарылі кніжачку пра Леніна. Яна і цяпер у мяне ёсць у бацькоўскай хаце, што ў Старых Дарогах. Шмат разоў яе чытаў. Мабыць, марыў стаць Ілічом. Сур’ёзна, я на той час быў кучаравым. Усё сыходзілася.

У Беларусь мы вярнуліся напрыканцы 1986-га. У Старых Дарогах я і скончыў школу. Потым паступіў у Гродзенскі аграгэаграфічны ўніверсітэт. Але настолькі быў далёкі ад гэтай сферы, што ўжо праз год напісаў заяву каб зысці. Пасля прыехаў у Мінск.

Хацеў паступаць на журфак. Гены. Мне падабалася журналістыка, і я, напэўна, бачыў сябе ў гэтым. Аднак пакуль дабраўся да факультэта журналістыкі, паспеў пазнаёміцца з “Маладым фронтам” і далучыўся да іх

дзеінасці. Прышоў падаваць дакументы ў БДУ ў маладафронтаўскай майцы. Камісія іх нават не прыняла. Яны патрабавалі нейкую даведку, што ў мяне няма... вышэйшай адукацыі. Хаця ўсім было бачна і зразумела, што ў такія гады я проста не магу яе мець. Карацей, банальна “адфутболілі”. І ўсім абсалютна зразумела, чаму зараз гэта адбываецца амаль усюды, калі браць Беларусь.

Сябра Алег Шэйн параіў атрымаць адукацыю ў Літве, дзе я зараз і вучуся. Віленскі дзяржаўны ўніверсітэт на факультэце славістыкі адкрыў беларускае аддзяленне. Там навучаюцца беларусы, якія жывуць у Віленскім краі і прыязджаюць адсюль. ЕГУ пачаў працаваць у Літве значна пазней.

Для мяне гэта было выйсцем. Гэта цяпер можна вучыцца ў той жа Польшчы, таму што Аляксандр Мілінкевіч падпісаў адпаведнае пагадненне з польскім урадам, і сітуацыя кардынальна змянілася. А раней адначасова займацца грамадскай дзейнасцю і вучыцца ў дзяржаўных вузах было немагчымым. Выганялі за налёткі. Зараз студэнтаў забіраюць з мiтынгаў, яны адбываюць на “суткі”, і ўсё абыходзіцца толькі вымовамі. Дзякуй праграме Каліноўскага. Яе ролю тут перацаніць цяжка.

Рывок атрымаўся даволі відавочны. Моладзі зараз стала значна прасцей, і яна больш ахвотна далучаецца да дзейнасці грамадскіх арганізацый. Таму што ведае: не здолее атрымаць вышэйшую адукацыю тут, ёсць магчымасць вучыцца ў прэстыжных еўрапейскіх універсітэтах. І далейшыя перспектывы будуць яшчэ лепшымі.

- Зразумела, што “адсідак” было няма, але апошняя стала самай вядомай. Нагадайце, калі ласка, яшчэ раз. Як усё адбылося?

- Будзе вельмі цяжка, таму даруйце, калі забуду пра нейкія дэталі. Супраць “Маладога фронту” крымінальную справу ўзбудзілі ў той жа дзень, калі гэта ж зрабілі ў адносінах да Казуліна. 24 красавіка 2006 года. Аб гэтым я ўжо даведаўся ў спецпрыёмніку, з нататак маладафронтаўцаў. Яны закручвалі свае лісты ў цукеркі. Крымінальная справа была супраць мяне, Барыса Гарэцкага, Алега Корбана і Сяржука Лесічонка. Мяне адразу ж дапыталі. У прынцыпе, я ўжо пачаў рыхтавацца

да таго, што з Акрэсціна да суда не выйду. Сукамернікі нават падрыхтавалі торбачку з адзеннем і ежай каб, пасля таго, як скончыцца арышт, мог пераехаць у следчы ізалятар на Валадарку. Аднак гэтага не адбылося. У адрозненне ад таго ж Казуліна.

Наша крымінальная справа то сціхала, то актывізавалася. І так некалькі разоў. Амаль паўгода. Бывала, месяц – цішыня, потым – канфіскацыі, допыты, ператрусы, і зноў месяц – цішыня. Усе мы не былі пад традыцыйнай падпіскай “аб нявыезде”. Ездзіць было можна, адзінае – заўжды своечасова прыходзіць на допыты. Гэта сведчыць аб тым, што ўлады давалі нам магчымасць выехаць за мяжу. Яны былі б вельмі рады, калі б нехта з нас не вярнуўся ў Беларусь. Але гэтага рабіць ніхто не збіраўся. Усе свой жыццёвы выбар зрабілі асэнсавана, свядома і пераканана.

15 верасня мяне выклікалі на чарговы допыт, казалі, што гэта будзе кароткі следчы эксперымент, сутнасць якога ў відьёзапісу размовы са мной, таму што я ўвесь час адмаўляўся ад любых паказанняў. Ём як быццам бы трэба на нешта апірацца, зрабіць экспертызу майго голасу і параўнаць яго з нейкімі “праслушкамі”. Як высветлілася пазней, гэта было цынічнай хлуснёй. Калі ўсё зрабілі, прапанавалі пачакаць. Маўляў, ёсць і яшчэ “фармальнасці”. І паказалі пяць аркушаў, якія былі падпісаны генпракурорам, аб маім арышце. Усё было зроблена, каб псіхалагічна “зламаць”. Па-першае, арышт адбыўся нечакана. Па-другое, трох астатніх увогуле перасталі лічыць падзроньмі.

Абвінавачаным стаў толькі я. Артыкул Крымінальнага кодэкса быў “лёгкім”, бо акрамя арышту прадугледжваў папярэджанне альбо штраф, і звычайна да суда нікога не накіроўваюць за краты, але са мной яны вырашылі зрабіць па-іншаму. Чаму? Я ўсё прааналізаваў і прышоў да высновы: мяне арыштавалі таму, што “Малады фронт” у чарговы раз даволі блізка падшоў да рэгістрацыі.

16 верасня праходзіў “Джынсавы фэст”. На яго прыехалі нашы людзі з усіх беларускіх рэгіёнаў і былі павінны намеціць дату ўстаноўчага з’езда. Маўляў, раз улады патрабуюць рэгістрацыі, зробім яшчэ адну спробу. Але апошнія пачалі дзейнічаць прэвентыўна.

Усе вакол добра разумелі, што адбываецца поўны маразм. Улада нават не спрабавала трымацца нейкай логікі і прыстойнасці. Уявіце! Следчым мне прызначылі цэлага кіраўніка аддзела па асоба важных злчынствах рэспубліканскай пракуратуры. І гэта супраць дзяцей! Уся віна якіх у тым, што яны не падтрымліваюць прэзідэнта, а прапаведуюць нацыянальную ідэю і хрысціянскія прынцыпы, ездзяць па Беларусі, заклікаюць моладзь кінуць курыць, піць, не ўжываць наркатыкі, думаць пра сваю краіну! Якая тут небяспека? Навошта намі ў КДБ займаецца аддзел па барацьбе з арганізаванай злчыннасцю, тэрарызмам і абаронай канстытуцыйнага ладу, а ў пракуратуры – аддзел па асабліва важных злчынствах? Такія мы страшныя?

Следчы казаў: да ты не хвалойся, мне да пенсіі застаўся месяц, таму няма сэнсу хлусіць, усё абдызецца штрафам. Цукеркі мне прыносіў. Маўляў, у “Партнёрства” быў напал выбараў, а тут – усё проста.

- Не абышлося...

- Праз месяц майго знаходжання на Валадарцы справу перадалі ў суд. Асудзілі праз тры дні. Пракурор папрасіў максімум - два гады зняволення. А суддзя даў на паўгода менш, матывуючы гэта тым, што я “прызнаў сваю віну”, што няпраўда. Безумоўна, я прызнаваў усё дзеянні, якія мне інкрымінаваліся (сустрэчы, гутаркі, знаёмства з маладафронтцамі), але не бачыў сам факт віны.

Нагадаю, 193 – артыкул Крымінальнага кодэкса забараняе дзейнасць арганізацый, якія ўчыняюць нейкі гвалт над асобай. Што цалкам адпавядае нашай Канстытуцыі і міжнародным пагадненням Беларусі. І гэта абсалютна нармальна.

Да 1 студзеня 2006 года быў толькі такі артыкул. Максімальная адказнасць – да шасці месяцаў арышту.

А надалей пачаў дзейнічаць новы Крымінальны кодэкс. Пакаранні былі пашыраны да двух гадоў і з’явіўся новы артыкул – 193-1. Падкрэсліваю, не першая частка, а зусім новы, бо журналісты часта блытаюць. Гэты артыкул забараняў дзейнасць абсалютна ўсіх арганізацый, якія не прайшлі сіта рэгістрацыі ў Міністэрстве юстыцыі альбо былі ім забаронены. Па сутнасці, судзіць можна было нават тых, хто без дазволу займаецца, скажам, аховай птушак.

Але галоўная мішэнь была зусім іншай. Яе дэклараваў сам Лукашэнка, калі сказаў, што не дапусціць дзейнасці такіх арганізацый, як “Малады фронт” і “Зубр”. Канешне, у такіх умовах спадзявацца на рэгістрацыю нам не выпадала. Тым больш, мы не маглі займацца гэтым працэсам перад выбарамі, таму што ён вымагае вельмі шмат высілкаў. Каб правесці арганізацыйны сход, трэба збіраць людзей па ўсіх рэгіёнах, афармляць розныя дакументы. Перад выбарамі займацца ўсім гэтым амаль немагчыма. Яшчэ на пачатку 2000 года было некалькі спроб рэгістрацыі, але потым мы палічылі, што гэта на той момант не самае галоўнае. Губляем і час, і сілы.

24 сакавіка 2006 года, у дзень разгону намётавага гарадка, мне пачалі інкрымінаваць артыкул 193-1 і канчаткова прысудзілі 1,5 гады агульнага рэжыму. Але цяпер такіх калоній амаль няма. Мяне, напрыклад, прывезлі ў Шклоўскую калонію, дзе рэжым заўжды быў узмоцненым. Розніца толькі ў дробязях: колькасць перадач, сустрэч са сваякамі і г.д.

У судовай пастанове вычытаў вельмі цікавую фразу: «“Малады фронт”- арганізацыя, якая імкнецца да духоўнаму і нацыянальнаму відроджэнню Беларусі...”» – такую выснову, аналізуючы матэрыялы справы, робіць суд, і далей тлумачыць зніжэнне на паўгода пакарання “... во имя восстановления социальной справедливости и учитывая личность обвиняемого...”.

-- А як сустрэлі ў Шклоўскай калоніі?

-- Па-рознаму.

Мне было цяжка прыняць крымінальны свет з яго законамі, якія антычалавечыя па сутнасці. Канешне, гэта супольнасць імкнецца абараніць сябе і стварае свае пастулаты. Але ахоўваюць яны людзей, перш за ўсё, драпежнага складу характару, тых, хто можа быць ваўкамі і каго-небудзь грызці. А слабейшых душыць яшчэ больш. Таму такую сістэму вельмі цяжка ўспрыняць. Канфлікты ў мяне з найбольш ярымі носьбітамі такой маралі пачаліся амаль адразу і вельмі часта ледзь не даходзілі да фізічных разборак...

Калісьці Андрэй Клімаў сказаў, што ўся зона “моліцца на Лукашэнку”. Зразумеў сэнс гэтых слоў толькі тады, калі трапіў за крата. “Моліцца” азначае прагне перамен. Я не

сустракаў ніводнага чалавека, які б Лукашэнку падтрымліваў. Можна было з некім спрачацца. Але датычылася гэта таго, хто потым будзе лепшым прэзідэнтам. А пра неабходнасць зменаў нават не трэба было размаўляць. Часта бывала так, што некаторыя спачатку верылі ў штампы аб апазіцыі беларускага тэлебачання, аднак пасля 10 хвілін размовы пачыналі думаць зусім па-іншаму.

Такое адбывалася і на Валадарцы і на “зоне”.

Пасля першых канфліктаў (яны ёсць ва ўсіх, хто туды трапляе) да мяне адразу пачалі змяняцца адносіны. Тут ёсць пэўны псіхалагічны фактар: да цябе будуць адносіцца так, як ты сам гэта дазволіш.

Па складу характару і па хрысціянскай маралі, якой па жыцці імкнуся прытрымлівацца, не мог адпавядаць поглядам тых людзей, якія спрабавалі мяне “зламаць”. Калі адразу гэта не атрымоўваецца, становіцца цалкам відавочна, што чалавек мае свае перакананні і яго лепей не чапаць. А з часам пачынаюць і паважаць.

І, канешне, фактар грамадскай салідарнасці. Было вельмі шмат лістоў. Нават мая выхавацельніца-псіхолаг (цэлы маёр) сказала, што такой колькасці не бачыла ніколі. А асуджаныя, бачачы сотні лістоў, што прыходзілі да мяне што тыдня, гаварылі: “Да, Дзіма, апазіцыя – гэта сіла!” Таму вельмі ўдзячны кожнаму чалавеку, які выказваў мне сваю падтрымку. Перакананы, што наша салідарнасць сталася галоўнай падставай перамогі, якую атрымаў і я, і “Малады фронт” у гэтым выпрабаванні.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Зміцер Дашкевіч прыйшоў да мяне з ... пельменямі. Хутка, умела і смачна іх прыгатаваў. Тлумачылася ўсё вельмі проста – у вядомага кіраўніка “Маладога фронту” часам няма магчымасці нават паесці. Факт вельмі красамоўны, бо ў некаторых кожны дзень яго хапае на звычайны хакей.

Валеры́й ДРАНЧУК

Даведка: Валеры́й Дранчук нарадзіўся ў 19510-м годзе на хутары Гавязна Стаўпецка-Нясвіжскага памежжа. У 1974-м скончыў журфак Белдзярж-універсітэта. Прыродаабаронца, заснавальнік, выдавец і рэдактар асветна-публіцыстычнай газеты “Белавежская пушча”.

- Давайце ўспомнім, як вы даведаліся пра тое, што вашага сына арыштавалі?

- Вельмі проста. Праз гадзіну пасля арышту мне патэлефанавала дачка Юля і ў тэлеграфным стылі, без панікі паведаміла наступнае: Цімафея затрымала КДБ, усё ператрэслі, тата, паглядзі добра, што дзе “не тое” ў цябе, магчымы таксама ператрус. Хоць Цімох жыве асобна, аднак было не выключана, што будучь шукаць і ў нас, дзе Цімафей прапісаны і дзе шмат выдадзенага ім – яшчэ з 90-х - я захоўваю як рэліквію. Дый маёй “зялёнай” літаратуры з “кампраматам” сабралася. Хто ведаў, за што могуць прычапіцца? Прычына арышту была яшчэ невядомая. Канешне, я не стаў усё паліць, але оёе-тое прыхаваў на ўсякі выпадак. Была сярэдзіна дня 21 лютага, месяц да выбараў. Праз некалькі гадзін я даведаўся з навінаў “Свабоды”, што пасткі рэжыму пастаўлены на “Партнёрства”. Яшчэ цяжка было ўявіць, што наперадзе нас чакае год выпрабаванняў. Што затрыманне маладзёнаў стане генеральнай спецаперацыяй на запалохванне Беларусі, шантажам выбарцаў перад 19 сакавіка.

А неўзабаве, як спланаваны працяг, была знакамітая прэс-канферэнцыя, якую круцілі, як сёння круцяць “Лато”, ці не да самых выбараў. Сухарэнка, былы шэф КДБ, на ўсю краіну агучыў “праўду” пра пераварот у краіне з замахамі і выбухоўкамі. Незабыўнае і цяжкае ўражанне. Было відаць з экранаў (ішло па БТ), як страх перад праўдай скажаў фізіяноміі гэтых людзей - яны здаліся мне манекенамі ў мундзірах. Агучваўся дзікі падман. Напускаўся жудасны пафас ілжы. Акурат напярэдадні

вечарам, за дні два, глядзеў на сцэне Купалаўскага тэатра містэрыю паводле “Сымона-музыкі”, там быў цудоўны эпізод, які мяне ўразіў: мужчыны, пастаўшы ў адзін рад, б’юць у чырвоныя барабаны – парожнія бочкі. І вось гэта як бы паўтарылася, тая сцэна праецыравалася на сённяшні дзень, на нашу перадвыбарную рэчаіснасьць. “Чырвоны” пошчак д’ябальскай арды, наступ тых самых, хто нам “культуру нёс з калом”. Словы песняра гучалі вельмі актуальна. Я нават хацеў набыць квітку для Цімоха, каб не прамінуў, убачыў гэты спектакль. А назаўтра яго арыштавалі.

- Гэта яшчэ быў і дзень нараджэння ягонай жонкі Вольгі?

- Ён ад’ехаў з дому па кветкі. А вярнуўся ў кайданках і ў суправаджэнні гэбістаў, двое былі ў чорных масках. Тое невыпадкова, я ўпэўнены. Гэта адзін почырк, адна традыцыя: ім хацелася растаптаць і гэты дзень, і гэтыя кветкі. Ім дакладна было вядома і тое, што Вольга на апошніх месяцах чакання. Пазней я пераконваўся не раз у тонкасцях здзеку – на іхні д’ябальскі лад, гэта ў іх вышэйшы клас прафесіяналізму.

- І вы ўключыліся ў барацьбу за вызваленне сына...

- З першага дня. Усе мае справы - асабістыя, прафесійныя, грамадскія - былі адсунутыя ў бок. Галоўным стала абараніць гонар Цімоха, як мага хутчэй вызваліць яго з турэмных засценкаў. І не толькі яго, а ўсіх чатырох. Міколу Астрэйку я ведаў яшчэ з часоў навучання Цімоха ў ліцэі. Яны сябравалі. Колькі разоў перамаўляўся з маці спадарыняй Яўгеніяй, жанчынай чулай і надзвычай трапяткой, неабьякавай. Цяпер нас аб’ядноўваў іншы паварот лёсу: нашы дзеці ў закладніках улады. Ізаятар, турма - гэта ўжо бяда, гэта кашмар. Для кожнага з нас. Для кожнай сям’і, кожнай маці і кожнага бацькі. Трэба дзейнічаць, змагацца за правы, гэта значыць ісці супраць рэжыму.

Адным з першых крокаў стала сустрэча з праваабаронцамі Людмілай Гразновай і Гары Паганяйлам. Была нядзеля. Мы сустрэліся ў ціхай кавярні. Я прыйшоў з

дачкой і жонкай. Пазнаёміўся са спадарыняй Вялетаі, маці Энры Браніцкай, і жонкай Міколы - Палінай. Мы хацелі ведаць найперш юрыдычную сутнасць справы: якім шляхам трэба ісці? якія мэты ставіць – перад сабой, адвакатамі? якіх прынцыпаў трымацца, чым кіравацца і г.д. Зразумела, што мы жывем не ў прававой дзяржаве, але ж пра свае правы і прававыя магчымасці хацелася ведаць усё і нават больш. Ужо было зразумела, што на справе “Партнёрства” ўлады не спяшаюцца ставіць кропку, трэба рыхтавацца да працяглай барацьбы.

Завязалася маленькая дыскусія: ці не нашкодзіць пазіцыя бацькоў, калі яна будзе выяўляцца ў пратэстнай, палітычна завостранай форме? З другога боку, як можна змагацца за дзяцей-палітвязняў і заставацца лаяльнымі да гэтай сістэмы? Трэба было вызначацца і наконт рыторыкі, і наконт дзеянняў. Я адчуў, што сярод нас, бацькоў і сямейнікаў, у гэтым плане не ўсе аднолькава падрыхтаваныя, дзесьці спрацоўвала інерцыя, звычайная перастрахоўка: а раптам пачнуць помсціць. А там нашы дзеці. Неспакой за наступствы - гэта вельмі ўсё зразумела. З чаго ўлада і карыстае. Гары Паганяйла, праваабаронца з вялікім вопытам, выказаўся катэгарычна: баяцца не трэба, трэба гаварыць тое, што не могуць сказаць самі вязні. І прапанаваў актыўна дзейнічаць. Маўляў, справу маем з жорсткім рэжымам, грамадства скаванае страхам, каму ж, як не самім бацькам, заступацца.

Пасля, як кажуць, пайшлі будні. Напрыклад, што і як можна перадаць у камеру. Усюды свае парадкі, рэгламент, людзі. Тупыя, карніцкія абмежаванні. Трэба было прызвычайвацца. Усё гэта неспадзяваным гвалтам абрынулася на сям’ю, на родных і блізкіх. Але найперш на сям’ю, на нас з жонкай і дачку Юлю. Мы апынуліся ў стане вайны, калі нехта з дому пайшоў ваяваць. Сярод клопатаў было шмат шараговых, пабытова-празаічных, але заўсёды неадкладных – усе разам яны займалі нас цалкам, згодна той матывацыі, якая ўласцівая любой нармальнай сям’і: хацелася як мага дапамагчы роднаму чалавеку, зменшыць ягоныя цяжкасці, даць адчуць, што мы застаемся побач з ім.

Праз тыдні два я сустрэўся з адвакатам Паўлам

Сапелкам. Прыехаў на Мележа, 4, дзе юрыдычная кансультацыя – месца ягонай працы. Трэба было абгаварыць магчымасці змены меры стрымання на хатні арышт - я ставіў на гэта як на самае істотнае. Адзін з аргументаў – сям’я чакае сына, жонка на восьмым месяцы цяжарнасці. Менавіта цяпер, на этапе следства, так падказвала інтуіцыя, былі магчымыя перамогі. Аднак Павел хутчэй расчараваў, чым абнадзеіў. Ніякай пасіянарнасці. Настрой кабінетны, больш абыякавы, чым рашучы. Выказваўся асцярожна, з нейкай аглядкай. Я не адчуў з яго боку ні шчырага зацікаўлення, ні жадання нечага дамагацца, супрацьстаяць уладнай дактрыне зняволення. Я ведаў пра так званую падпіску аб неразгалошванні тайны следства, што ў пэўнай ступені павязвала адваката, аднак гэта была неглыбокая пастка. Поле змагання за маладзёнаў, як я пераканаўся пасля, заставалася досыць шырокім, а часам бяскрайнім. На жаль, следчы этап - амаль паўгода (!) - дзякуючы незяздольнаму, залежнаму ад дзяржавы інстытуту абароны, быў цалкам упушчаны. Лічыў і лічу гэта самым ганебным правалам у справе “Партнёрства” з боку праваабарончага корпусу.

Ліставалі Цімоху амаль штодня, хіба з перапынкамі, калі не хадзіла пошта. Гэта быў такі наш бацькоўскі абавязак. З жонкай пісалі кожны свой ліст. Пасля клалі ў адзін канверт і пасылалі. Ускосна, праз нейкія словы, імкнуліся падтрымаць дух Цімафея. Найперш, каб ён адчуваў цеплыню дома, каб турма не абніжала ягоную годнасць. Мы аднолькава хацелі супакоіць сына, надаць лістам пазітыву, на якім варта засяродзіцца. Кожны з нас рабіў гэта па-свойму. Канешне, далёка не ўсё ў лістах было “адкрытым тэкстам”. Але мне было важна заўсёды правесці думку, што за намі незалежнасць Беларусі, і турма - своеасаблівая плата за наша жаданне быць сапраўднай краінай. Цімафей добра мяне разумеў і таксама знаходзіў словы для водгуку.

“Выбранае” з яго лістоў дадому надрукавала “Народная воля”. Публікацыю заўважылі, мне тэлефанавалі многія, каго яна закранула і ўзрушыла.

Лісты пісаліся выключна па-беларуску. Неяк на гэты

конт Цімоха паклікаў дзяжурны і ўчыніў тыповую шавіністычную разборку: маўляў, што за мова, немагчыма чытаць лісты, перадай, каб пісалі на “магутнай” і ўсім “панятнай”... Затым былі нараканні і на мой почырк, але раздражняла, канешне ж, мова.

Для Цімафея я падрыхтаваў і асабісты падарунак – сваю кніжку экалагічнай дыдактыкі “Кажу дзецям”. Я прысвяціў яе Платону, сыну Цімафея, майму першаму ўнуку, якога бацька яшчэ не трымаў на руках. На тытуле невялікая фатаграфія – Платон ціхамірна корміцца з грудзей маці. Кнігу я перадаў ужо на Кальварыйскую, дзе Цімох адбываў тэрмін. Было прыемна чытаць у лістах, што кніга пайшла па руках, многія знайшлі ў ёй і шмат асабістага, блізкага свайму дому, родным ваколіцам.

Безумоўна, ні на адзін дзень не спынялася інфармацыйная дзейнасць нашай, так бы мовіць, групы падтрымкі. Мы, бацькі, актыўна кантактаваліся між сабой, трымаліся адзін аднаго. Звычайна збіраліся ў якой-небудзь кавярні, дзе няшмат народу. Часам падставай для сустрэч былі інтэрв’ю для замежных выданняў, тэле- і радыёпраграм, дакументальных кінастужак. Бліжэй пазнаёміцца хацелі і прадстаўнікі грамадскіх арганізацый. Іх цікаvasць да справы была непадробнай і шчырай. Свет перажываў разам з намі, спрабаваў зразумець, чаму, напрыклад, замест адміністрацыйнага штрафу (у найгоршым выпадку) маладзёнаў кінулі ў турэмную камеру.

Свае напрацоўкі, уражанні, меркаванні мы стараліся перадаваць прэс-службам, бралі ўдзел у прэс-канферэнцыях, акцыях, стаялі на Кастрычніцкай... Усё, што было вартае ўвагі ў справе “Партнёрства”, знаходзіла месца ў незалежнай прэсе. Журналісты таксама не пакідалі нас, і я мог бы пералічыць не адзін дзесятак прадстаўнікоў СМІ, хто да апошніх дзён ішоў з намі поруч, хто дамагаўся і чакаў вызвалення нашых дзяцей і ўрэшце віншаваў нас з днём чаканай свабоды. Справа “Партнёрства” далёка не шараговая, яна, магчыма, як ніякая іншая пасля палітычных знікненняў зноў паказала ўсю глыбіню маральнага падзення беларускага рэжыму.

Пра гэта, між іншым, я адразу, літаральна праз

некалькі дзён пасля арышту сына, напісаў у сваім лісце да Рушайлы, бо СНД і Расія былі тады за галоўных назіральнікаў. А Рушайла стаяў на чале гэтай назіральніцкай “місіі”. Ліст я занёс у штаб СНД і перадаў з захаваннем усіх належных працэдур, каб яго ўбачыў і прачытаў сам “уважаемы Владимир Борисович” (так я звяртаўся да яго першым радком). Беларускі грамадзянін, адказны супрацоўнік СНД Яўген Слабада ветла запэўніў, што адрасат пакуль не ў Мінску, але абавязкова прачытае ліст, які неўзабаве адправяць факсам яму ў Маскву. Адказу ад Рушайлы я не прычакаў. Звычайную адпіску даслаў нехта Кажакі Асан, да якога я не звяртаўся (калі не памыляюся, гэта быў нейкі намеснік Рушайлы). Слова ў слова ён паўтарыў тое, што даслаў мне і з пракуратуры Беларусі. Гісторыя майго ліста, аднак, не зусім банальная. Крыху пазней менавіта яна дала мне падставу зрабіць выснову, што справа “Партнёрства”, як і выбары А.Лукашэнкі на трэці тэрмін, – гэта сумесная спецаперацыя КДБ і ФСБ. А сёння я ў гэтым перакананы яшчэ больш, калі бачым, якое сакавіцкае надвор’е ўсталёўваецца ў Расіі перад прэзідэнцкімі выбарамі.

- Нагадайце, калі ласка, што адбывалася ў час суда?

- Цэнтральны суд неўзабаве пасля працэсу перавялі ў будынак беларускага ліцэя, а раней ён быў у раёне сувораўскага вучылішча. Больш за ўсё ўражвала, радала, давала надзею тое, што ўвесь час там былі неабыяковыя людзі – праваабаронцы, прадстаўнікі замежнага дыпламатычнага корпусу, журналісты. Прыязджалі актывісты з рэгіёнаў. Закрыты працэс цягнуўся шэсць дзён. І на ўсіх пасяджэннях, без выключэння, бывала, і пад праліўным дажджом, стаяла варта падтрымкі. Гэта была вельмі яскравая праява салідарнасці.

Сярод тых, хто пастаянна працаваў у судзе, хачу асабліва адзначыць Валерыя Шчукіна. У мяне з ім адбыўся плённы творчы тандэм. Штодня ён рабіў як бы хроніку працэсу, вечарам дасылаў яе мне, а я вярстаў газету. Гэтакі самвыдат. Назва - “Праспект Скарыны” і ўнізе словы “...будзе наш!”. Як вядома, незадаўна напярэдадні ўлада змяніла назву галоўнага праспекта сталіцы.

Канешне, з часам нейкія дэталі сціраюцца. Але сустрэч, прыемных і непрыемных, за той год было вялікае мноства. І шматразовыя паходы ў пракуратуру краіны, і ў Канстытуцыйны суд, і ў парламенцкія камісіі, і ў міжнародныя прадстаўніцтвы. Я шукаў людзей, якія, перш за ўсё, могуць дапамагчы палітвязням, асабліва на следчым этапе.

І вось тут ёсць момант, які я не прымаў і не прымаю, асабліва цяпер, азіраючыся назад, калі прайшоў час і многае засталася ў мінулым. Некаторыя гаварылі, што гэта палітычная справа, і нічога ні ад кога не залежыць, апроч адной асобы. Маўляў, пакуль Лукашэнка не скажа, ніхто пальцам не паварушыць, каб нешта зрабіць, узяць на сябе адказнасць. Таму няма ніякага сэнсу ні хадзіць, ні прасіць. Датычыла гэта ўладных структур, дзяржаўных чыноўнікаў. Я разумеў, пра што размова, бо і сам катэгарычна не аматар калідораў улады, каб ісці туды прасіць міласціну. Але я ішоў не прасіць. Істотная розніца. Я ішоў шукаць паратунку і справядлівасці, выканання ад людзей – адказных асоб – канстытуцыйных абавязкаў, незалежна ад таго, ёсць там гэта ці няма. Я апеляваў да пэўных артыкулаў Канстытуцыі і законаў. Былі і гарачыя сутычкі. Бывала, перш чым зачыніць за сабою дзверы, я казаў на развітанне чыноўніку ў крэсле: “Запомніце, вы дзяржаўны нягоднік”. А бывала, развітваўся ўдзячным поціскам рукі. Гэта значна лепш, чым сядзець і чакаць. Чыноўнікі ад юстыцыі разумелі, што перад імі не проста бацька, а грамадзянін краіны. І мне было важна глядзець ім у вочы. З аднаго боку, спачуванне, з другога – сумная канстатацыя поўнага аўтарытарызму – толькі так сёння здольная “бараніць” чалавека дзяржава. Гэта лепш, бо пасля гэтага я з поўным маральным правам змог звярнуцца з індывідуальнай скаргай у Камітэт ААН па правах чалавека. Лепш і таму, што людзі, у якіх яшчэ варушыцца сумленне, ёсць, і яны хоць як, але могуць дапамагчы. Я не магу пэўна сказаць, што гэта на нешта паўплывала ў нашым канкрэтным выпадку. Але ўрэшце мы мелі тое, што Цімох правёў за кратамі **амаль на два месяцы менш**, чым было адмерана прысудам.

- Пэўна ж, самым эмацыянальным у вашым

канкрэтным выпадку было тое, што ў час зняволення Цімафея нарадзіўся Платон?

- Гэта было і вялікай радасцю, і драмай нашай сям'і. Я, а не бацька, забіраў Платона з раддома. І ў мяне быў як бы яшчэ адзін абавязак. Вызваліць сына, каб ён як мага хутчэй убачыў Платона, узяў яго на рукі.

Дарэчы, на гэты момант мала хто звяртаў істотную ўвагу. Можна, прагучыць і залішне, але ў гэтым ёсць нейкая недаросласць грамадства – звяртаць увагу толькі на знешнія, палітычныя бакі, якія відаць здалёк і ляжаць на паверхні. На тым, што немаўля расце без бацькі, а бацька ў гэты час марнуецца ў следчым ізалятары за ўдзел у незарэгістраванай арганізацыі, акцэнт не рабіў, бадай, ніхто. У гэтым, як не дзіўна, не бачылі тэму, не бачылі драму дня. Былі асобныя эпізоды. Але драмы не было. Часам я падказваў: вось палітвязень, вось ягоны трохмесячны сын, якога ён не трымаў на руках. Бярыце адваката, сацыёлага, палітолага, каго хочаце – ёсць міністэрствы, праўныя інстытуты, у рэшце рэшт, міжнародныя прадстаўніцтвы – і раскручайце тэму правоў, правоў дзіцяці, правоў маці і бацькі.

- На жаль, пралікі тут ёсць...

- Пралікі відавочная. Палітыку трэба бачыць усюды, бо яна ўсюды ёсць. Асабліва тады, калі правіць дэспатычны аўтарытарны рэжым. На жаль, павярхоўнае ўспрыманне справы часта пераважае.

- Калі вы першы раз пасля арышту ўбачылі Цімафея?

- Першае спатканне атрымала Вольга. Неўзабаве пасля з'яўлення Платона на свет, у красавіку. А да гэтага я бамбіў следства, пракуратуру, каб далі спатканне мне. Адмаўлялі “ў інтарэсах следства”. А дзе ж мае інтарэсы – бацькі?.. Калі з'явіўся Платон, тут нарэшце і спрацавалі тыя лісты. Вольгу дапусцілі нягледзячы на “інтарэсы”.

А сам яшчэ доўга дамагаўся сустрэчы. Некалькі разоў хадзіў да важных чыноў краіны, прабіваўся праз бюракратычныя кардоны, перагледзеў праваабарончую літаратуру, якую мне пакінуў Цімафей. Калі трэці раз атрымаў адмову, нахабна праштампаваную “інтарэсамі

следства”, сеў за кампутар і напісаў ліст адразу двум пракурорам - генеральнаму і гарадскому - аб сваім абурэнні і пратэсце. Напісаў, што гэта спланаваны цынічны здзек над зняволенымі і іх роднымі, які супярэчыць міжнародным нормам і называецца канкрэтным словам - катаванне. Адным з аргументаў быў мой унук Платон, сын Цімафея. Атрымалася гучная заява.

Тэкст адаслаў на беларускую службу “Свабоды” ў Прагу, якая імгненна адрэагавала. Літаральна праз гадзіну мне тэлефануе Алена Ціхановіч, каб узяць інтэрв’ю. А ў 18 гадзін заява ўжо стаяла першым радком падзей дня. Сітуацыю з “Партнёрствам” “Свабода” адсочвала рэгулярна.

Першую сустрэчу я атрымаў толькі ў чэрвені. Быў гарачы бяхмарны дзень. “Амерыканка”. З вайскоўцам я прайшоў праз плац. Мяне перапаўнялі эмоцыі. Я не бачыў сына чатыры доўгія месяцы. Яго прывялі ў тыя ж дзверы, неўзабаве пасля мяне. Службовец дазволіў нават абняцца, хоць магло быць і па-іншаму. Усё залежыць ад людзей. Адны дазваляюць паціснуць рукі і абняцца. Другія – не. Адбылася першая наша гаворка. Мы разумелі, што сказаць можна далёка не ўсё, але нейкія істотныя моманты прагучалі. Размаўлялі праз шкло. Найперш я падзякаваў Цімафея за вытрымку і мужнасць, павіншаваў з нараджэннем Платона. А далей гаворка дапаўняла перапіску, якая, як я ўжо казаў, з абодвух бакоў была, бадай, штодзённай.

Да суда мы бачыліся яшчэ два разы. Калі быў прызначаны суддзя, дазвол на сустрэчы даваў толькі ён. Тут ён паводзіўся досыць лаяльна, безумоўна, ведаючы, што на гэтым ягонае лаяльнасць хутка закончыцца і прысуды не будуць лаяльныя. Прынамсі, для Цімоха і Міколы.

- Пасля суда Цімафея не пагналі “на этапу”...

- Так, ён застаўся ў Мінску, сядзеў на Кальварыйскай. Канешне, ніякага выбару нікому ніхто не даваў, але нейкім чынам паўплываць мы маглі. Рыхтаваліся да ўсяго. Былі здагадкі – Шклоў, пасля Магілёў. Баяліся Воўчых Нораў дзесьці ў Брэсцкай вобласці. Я двойчы наведаў

дэпартамент па выкананні пакаранняў. Галоўным было туды прайсці. А затым кабінет за кабінетам – і людзі адгукаліся на бацькоўскі клопат. Раіўся з былымі палітвязнямі – Валер’ем Леванеўскім, Аляксандрам Васільевым.

Тое, што Цімафей атрымаў мінскую “прапіску”, адначасова і добра, і дрэнна. Бліжэй да дому, але рэжым тут больш жорсткі, кантраляваны ведамствамі. Калі б Цімох трапіў у правінцыю, магчыма, выйшаў бы на які месяц раней. Магчыма. Цяжка сказаць. Шмат залежыць ад абставін, умоў, канкрэтных людзей. Напрыклад, пры кожнай такой установе ёсць так званыя назіральніцкія камісіі, якія таксама прымаюць рашэнне аб умоўна-датэрміновым вызваленні “часова прапісаных” на сваёй тэрыторыі. У яе ўваходзяць прадстаўнікі грамадскасці і мясцовай вертыкалі. Што да Кальварыйскай, там гэтую структуру каардынуе адміністрацыя Фрунзенскага раёна. Я вырашыў туды звярнуцца, напісаў бацькоўскі ліст і аднёс. І што вы думаеце - яго ніхто не захачеў браць. Зарэгістраваць – навошта лішні клопат? Нікому ён не патрэбны. Запомніўся малады чалавек, юрыст гэтай камісіі, трохі старэйшы за Цімафея. Пра справу “Партнёрства” чуў толькі здалёк. Ахвотна прачытаў ліст, паслухаў мяне і паабяцаў на пасяджэнні, падчас абмеркавання кандыдатуры, усё зачытаць. Так і было. Як распавёў пасля Цімафей, устаў і прачытаў мой ліст. Закончыў словамі ад сябе: “Малады чалавек хоча гадаваць сына, і мы павінны яму паверыць і дапамагчы”. У Цімоха гэта засталася адным з самых пазітыўных успамінаў – пра чалавека, які нягледзячы на пасаду і становішча хацеў і спрабаваў дапамагчы палітвязню. Вось такі прыклад. А за тыдзень да гэтага я быў у начальніка ўстанова. Ён не выключаў датэрміновае вызваленне, што мяне радасна абнадзеіла. І я на эмоцыях, па-чалавечы папрасіў, каб гэта адбылося да першых Калядаў – 25 снежня аkurat юбілей бабулі, споўніцца 80 гадоў. Для яе гэта будзе такі падарунак! “Ну, вы ўжо шмат хочаце”, - адказаў начальнік. Цімафея пратрымалі ўсе святы і адпусцілі раніцай 26 снежня.

АЎТАРСКИ КАМЕНТАРЫЙ

Гэта той выпадак, калі бацьку ведаюць не менш, чым сына. Толькі адзін больш займаецца экалогіяй, а другі - палітыкай. Аднак... Даруйце, калі ласка, мне гэтую памылку. У нашай краіне ўсё палітыка. У тым ліку і экалогія.

www.kamunikat.org

СВЯТЛАНА ЗАВАДСКАЯ

Даведка: Святлана Завадская нарадзілася ў Мінску. У 1990 годзе выйшла замуж за Зміцера Завадскага, які быў гвалтоўна скрадзены ў 2000 годзе. Узначальвае фонд яго імя і з'яўляецца адным з заснавальнікаў грамадзянскай ініцыятывы "Мы памятаем", якая аб'ядноўвае сябраў і родных зніклых у Беларусі грамадзкіх дзеячаў.

- Традыцыйна ўсе журналісты просяць расказаць пра сябе?

- Пра дзень народзінаў казаць не буду, бо такія пытанні жанчынам не задаюць, і як казалі Коко Шанэль: *"У кожнай жанчыны той узрост, якога яна заслугоўвае"*.

Нарадзілася я ў Мінску, хаця мае бацькі не мінчане. Брат Васіль на тры гады старэйшы за мяне. Маці завуць Валянціна Міхайлаўна, яна з Магілёўскай вобласці. Бацька, Міхаіл Уладзіміравіч, з Жодзіна, але карані ў яго расійскія. Справа ў тым, што мой дзед па бацькавай лініі з Тулы. У час вайны ён са сваім атрадам патрапіў у акружэнне. Калі выйшаў з яго, далучыўся да партызанскага атрада. Было гэта ў Беларусі. Так ён тут пасля вайны і застаўся.

У маці была вельмі вялікая сям'я. Трынаццаць дзяцей, яна апошняя. Калі я не памыляюся, то мая маці нарадзілася тады, калі яе маці ўжо было пад шэсцьдзесят гадоў.

Вучылася я ў 132-й школе, што на вуліцы Пятра Глебкі. Была добраай вучанцай, актывісткай. Удзельнічала ва ўсіх мерапрыемствах. Але ў камсамол не ўступіла, было адчуванне, што гэта мне не зусім патрэбна. Заўжды любіла нешта распавядаць. На перапынках вакол мяне збіраўся амаль натоўп. Калі мы неяк збіраліся з маімі былымі аднакласнікамі, гэты момант некаторыя прыгадвалі, а я заўсёды думала, што ўсё гэта помніцца толькі мне.

Са школы пайшла пасля восьмага класа. Мабыць, стала нудна. Лічыла: усё, што павінна была даць школа, яна мне дала. Калі падавала дакументы ў тэхналагічны тэхнікум, то там спыталіся: навошта з такімі адзнакамі - некуды ісці са школы? У мяне ў атэстаце за 8 класаў была

толькі адна “чацвёрка”, а астатнія “выдатна”.. Прышлося патлумачыць, што хачу атрымаць прафесію.

Конкурс быў даволі вялікі – дваццаць восем чалавек на месца. Помню, што нехта з камісіі, якая прыходзіла ў тэхнікум, пажартаваў: пасля двойкі вы не забыліся паставіць коску? Сапраўды, мадэльераў-канструктараў набіралі толькі трыццаць чалавек.

На другім курсе выйшла замуж. Праз год нарадзіла дзіця. Апошні курс вучылася з грудным сынам Юрай. Усе раілі ўзяць “акадэмку”, бо вучыцца на дзённым аддзяленні з грудным дзіцём лічылі немагчымым, акрамя выкладчыцы па практыцы. Яна казала: Света, акадэмічны перапынак можна ўзяць ў любы момант. Ты гэта зробіш, калі адчуеш, што зусім не можаш, а зараз я лічу – пакуль дзіця не ходзіць і нічога рукамі не чапае, трэба вучыцца. Вельмі карысная была тая парада. У нас у групе быў выпадак, калі дзіця парвала дыпломную працу сваёй маці.

Яна як аказалася мела рацыю. Калі я прыйшла на атрыманне дыплама, то узяла з сабой маленькага Юрася, яму тады толькі споўніўся адзін год, але ён ужо добра хадзіў, і дэкан, пабачыўшы мяне, гучна заўважыў, глядзіце, якая малайчына, усё паспела: і вучобу добра скончыць, і выйсці замуж, і дзіця нарадзіць. Пасля тэхнікума хацела атрымаць вышэйшую адукацыю, аднак не атрымалася. Спачатку трэба было глядзець за Юрасём, а потым у нашай сям’і наступіў цяжкі перыяд. У фінансавым сэнсе. Трэба было ісці працаваць. Да 1998 года я працавала на “Мілавіцы”. Звольнілася, таму што на мяне напалі. Я была інструктарам па якасці і, як кажуць, знаходзілася пры начальстве, але змены ўсё роўна дзве. Ішла дамоў з другой змены. Ноч. Напаў нейкі мужчына, адвадок у цемру і вырваў сумачку. Пабіла калені, локці. Прыбегла дамоў уся спужаная.

Мы жылі на вуліцы Данілы Сердзіча. Ад “Мілавіцы” гэта не вельмі далёка, але да транспартнага прыпынку трэба ісці хвілін дзесяць. Калі мог, Зміцер мяне сустракаў, аднак ён быў амаль пастаянна ў камандзіроўках.

Пасля гэтага здарэння рашэнне аб маім звальненні было прынятае даволі хутка, як і тое, што мне трэба шукаць нешта іншае. Я добра шыла і густ у мяне не дрэнны. Таму з адной маёй сяброўкай мы вырашылі

пачаць сваю справу, але не атрымалася. Галоўнай прычынай было тое, што сын па сутнасці заставаўся без бацькі і маці, а гэта немагчыма. Жанчыне часта прыходзіцца рабіць такі выбар: альбо свая справа, альбо сям'я.

Атрымаць вышэйшую адукацыю хацела заўжды. Нават казала сыну: ты скончыш школу і будзем паступаць разам. Усё выйшла інакш. У 2005 годзе я паступіла ў ВНУ (якую канкрэтна, па зразумельх прычынах, казаць не буду) і атрымліваю зараз спецыяльнасць палітолага-юрыста.

- А як вы пазнаёміліся са Зміцерам?

- 1989 год. Як зараз памятаю, 30 верасня. Усё было даволі банальна. Мяне запрасілі на дыскатэку. У той час яны толькі-толькі пачыналіся і былі вельмі папулярныя. Дыскатэка была ў 128-й школе, дзе некалі вучыўся Зміцер. Дарэчы, там зараз вучыцца Юра. Каханне з першага позірку. Пачалі сустракацца. Зміцер працаваў на беларускім тэлебачанні (БТ), быў памочнікам апэратара.

Мае бацькі вельмі любяць мяне і брата, і таму заўсёды хваляюцца за нас і баяцца, каб нешта не здарылася. А тады час быў трывожны - крымінальны, і яны заўсёды казалі: не цягайцеся па вуліцах і падваротнях, у любы момант прыводзьце сваіх сяброў да нас. З гэтага ў нас усё са Зміцерам і пачалося.

Зміцер прыходзіў да мяне, амаль кожны дзень. Я і маці добра гатуем, ён часам заставаўся вячэраць. Дарэчы, за першы год нашага знаёмства Зміцер значна паправіўся. Ён быў худы, а затым стаў важыць амаль сто кілаграмаў. Пахудзеў зноў, калі пайшоў служыць у войска.

23 лістапада 1990 года мы распісаліся. Праз два тыдні, як я нарадзіла сына, Зміцера “забралі” ў войска. Амаль чатырнаццаць дзён пасля нараджэння дзіцяці мы не маглі выбраць яму імя. І калі Зміцер быў ўжо ў дзвярах, каб ад’ехаць у войска, я яшчэ раз запытала яго пра імя. Зміцер падумаў і сказаў – назаві Юра. Так і зрабілі.

Спачатку ён служыў у Брэсце ў “вучэбцы”, а потым тут у Мінску, ва Уручы.

Было вельмі цяжка. Лісты да мужа, заняткі, курсавыя, дыпломная, дзіця. Амаль не спала, максімум толькі 2 гадзіны за ноч. Аднойчы ад фізічнай стомленасці ў

мяне адказалі ногі і я ўпала. Прытомнасць не страціла, але стаяць больш не магла. Нават не ведаю, як тады ўсё змагла вытрымаць.

Я вельмі кахала Зміцера. Нават, здавалася, больш чым ён мяне. Гэта не крыўдзіла, бо лічыла, што маёй любові хопіць на дваіх.

Цяжкасці ўзніклі практычна пасля вяселля. Нам падаравалі шмат грошай - больш за дзесяць тысяч савецкіх рублёў. У тых часы на такія грошы можна было купіць кватэру. Нагадаю, што было гэта напрыканцы лістапада 1990-га, а ў лютым 1991-га ўсё з'ела інфляцыя. Урэшце наша сям'я пачала сваё існаванне практычна з нуля. Менавіта па гэтай прычыне я пайшла працаваць, каб потым была магчымасць вучыцца.

Зміцеру на БТ плацілі даволі мала, але ён паспраўднаму любіў сваю працу. Гэта было відавочна. На "Мілавіцы" я зарабляла значна больш. Аднак наконт заробкаў у нас ніколі не было папрокаў. Заўжды мы разам радаваліся, калі нешта новае куплялі. На першы погляд дробязь – купіць халадзільнік альбо газавую пліту, але для нас гэта было сапраўднай падзеяй.

У 1999 годзе маці Зміцера, Вольга Рыгораўна, пераехала, а дагэтуль жыла з намі.

- У двухпакаёвай "хрушчоўцы"?

- Так. Было вельмі цесна. Маленькі, вузкі пакойчык. Маладая сям'я. Юра (ён ужо хадзіў у школу) спаў за шафай.

Асобна ад маці мы са Зміцерам пражылі толькі год. Сумна ад таго, што ён так марыў жыць асобна, сваёй сям'ёй, у сваёй, няхай і маленькай, але сваёй кватэры, і так мала змог гэтаму парадавацца. Калі маці з'ехала, мы распачалі рамонт, які не завершаны па гэты дзень. Бо калі Зміцер знік, сілаў нешта даробліваць не было.

- Я разумею, што гэта вельмі яжкае пытанне, таму адразу прашу дараваць. Думаю, многім будзе цікава яшчэ раз пачуць пра знікненне Зміцера?

- Вельмі цяжка аб гэтым узгадваць. Кожны раз усё перажываеш па-новаму.

7 ліпеня 2000 года. Звычайная летняя раніца звычайнай сям'і. Зміцер (гены перадаліся сыну) любіў спаць да апошняга і надта спяшаўся на працу. У момант

яго выхаду з хаты я паглядзела на гадзіннік – 10 гадзін 10 хвілін. Чула, як ён бег уніз па прыступках, як завялася машына і ад’ехала ад дому. Цікавы факт, аб якім я расказвала шмат разоў. Заўсёды глядзела ў акно і праводзіла мужа поглядам, а ў той раз нечым займалася і гэтага не зрабіла. Чутнасць у нашым доме добрая. Чаму я падкрэсліваю такі момант? Таму што следства потым казала, што Зміцера скралі амаль ад хаты. Мабыць, ім хацелася даказаць – у аэрапорце яго не было. Добра, што суседка з першага паверха бачыла, як Зміцер сам сеў за руль і самастойна выехаў са двара.

Памятаю, на развітанне муж папрасіў зрабіць яму на вячэру катлеты, бо ён вельмі любіў, як я іх гатую.

Каля абеду мне патэлефанавалі з ГРТ і спыталі, ці няма Зміцера ў хаце. Я адказала, што ён паехаў сустракаць Паўла Шарамета ў аэрапорт. Ужо потым мне патлумачылі, што гэта была такая праверка, яны яго ўжо пачалі шукаць і падумалі, можа нешта здарылася з машынай.

Бліжэй да вечара пачала хвалявацца і я, Зміцер мне ні разу не патэлефанаваў, што было незвычайным. Пачала сама тэлефанаваць на ГРТ, дзе казалі – ён на нейкіх здымках. Пазней мне распавялі, што ніхто тады не верыў у магчымасць знікнення чалавека.

А познім вечарам патэлефанаваў сам Шарамет і сказаў, што едзе да нас. Ён аб усім і паведаміў. Хацелася верыць, што раніцай усё высветліцца, але пра Захаранку і Ганчара з Красоўскім ужо было вядома. Не памятую, спала ў тую ноч, ці не. У мяне было (шмат разоў аб гэтым расказвала) нібы бачанне, нібы сон: а сёмай гадзіне раніцы ён мяне пазваў і сказаў - яму вельмі зімна. Ачнулася і ў істэрыцы пачала крыгчаць, што мужа не знойдуць ніколі.

У той час я нічога не разумела у палітыцы.

- Яшчэ раз даруйце мне вашы слёзы. Накольні я помню, у Ашмянах быў яшчэ і суд?

- Так.

- Будынак суда знеслі і ён пераехаў у іншае месца.

- Дзякуй Богу. Я гэтага не ведала.

Зміцера забралі з дому. Да гэтага муж мне распавядаў аб здарэнні на мяжы з Літвой. Іх тады

затрымалі, але хутка выпусцілі і амаль тыдзень не чапалі. Першы раз затрымалі ў панядзелак, а арыштавалі ў пятніцу.

Пазванілі ў дзверы. Стаяць нейкія людзі ў спартыўных касцюмах. Паказваюць павестку з памылкай. Справа ў тым, што ў суседнім доме жыве чалавек, у якога такое ж прозвішча, як у нас. І дом яны пераблыталі. Папярэдзілі, што супраціўляцца няма сэнсу, бо павестку яны праз некалькі хвілін напішуць новую, таму што добра ведаюць, каго трэба арыштаваць.

Прыкладна за гадзіну да прыходу “гасцей” у нашай кватэры нечакана перастаў працаваць тэлефон. Мяркую: гэта было зроблена наўмысна. Аднак яны не ведалі, што суседка, якая жыве насупраць, некуды паехала і пакінула нам ключы, каб можна было паліваць кветкі. Там быў тэлефон. Для “гасцей” гэта стала сапраўднай нечаканасцю.

Некалькі дзён мы не ведалі (арыштавалі таксама Паўла Шарамета і кіроўцу Вячаслава Аўчыннікава), дзе яны знаходзяцца. Людзі ў пагонах нам нахабна хлусілі. Гэта была першая мая сустрэча з чыноўніцкім падманам. Усе яны добра ведалі, дзе знаходзіцца арыштаваная група ГРТ.

“Знайшла” мужа ў Гродзенскай турме. У адрозненне ад бацькоў Шарамета, сустрэцца са Зміцерам нам ні разу не дазволілі.

Дарэчы, тады здавалася, што нічога больш страшнага ў жыцці няма. Калі Зміцер знік, я зразумела – ёсць. Заўсёды спачуваю палітзняволеным, але, як бы гэта не было абсурдна, я жадала б зараз, каб Зміцер лепш знаходзіўся за кратамі, чым тое, што зрабілі з ім і з нашай сям’ёй.

Ён прабыў у турме 40 дзён, і за гэты час схуднеў на 10 кілаграмаў. Як потым сказаў – ҚДБ не дарэмна еў свой хлеб амаль семдзсят гадоў. Працуюць яны “прафесійна”, у злачынствах прызнаюцца нават тыя, хто нічога крымінальнага не рабіў.

Вельмі цікава Зміцера выпусцілі. Тэлебачанне паказала Лукашэнку, які сказаў, што адпусціў Завадскага, таму што яго аб гэтым папрасілі ў “слёзным” лісце блізкія. Чарговая цынічная хлусня, бо ніхто нічога падобнага не пісаў.

А потым была яшчэ адна цёмная гісторыя, ужо з пакаённым лістом Зміцера. Ён даведаўся аб гэтым па тэлебачанні. Атрымалася так. Нейкія невядомыя людзі забралі яго з турмы. Адвезлі ў гатэль, купілі ежы і зачынілі на ключ дзверы. Там быў тэлевізар, з якога Зміцер і пачуў, што “пакаяўся”. Ён усё зразумеў і пачаў біць у дзверы, патрабаваць адвесці назад у камеру, бо ўсё гэта хлусня.

Пасля таго як стала вядома, што Зміцера выпускаць, мы паехалі ў Гродна да турмы. Аднак муж адтуль не выйшаў. Вярнуліся ў Мінск. Каля нашага дома, чакаючы Зміцера, да двух гадзін ночы дзяжурылі журналісты. Зміцера прывезлі, як толькі яны разышліся. Напэўна, нехта гэта ўважліва адсочваў.

Думкі ў мяне былі самыя жудасныя. Куды падзелі чалавека, калі ўжо абвясцілі, што выпускалі? З моманту, як яго павінны былі адпусціць, да моманту, калі прывезлі ў Мінск, прайшло болей сутак.

- Апошняя пытанне. Навошта вы зараз займаецеся грамадскай дзейнасцю?

- Калі Зміцер знік, яшчэ не было разумення, хто за ўсім гэтым стаіць. Зараз яно ёсць. Як кажуць, палітыка – брудная справа. Асабліва, калі ёй займаюцца брудныя людзі.

І што атрымліваецца? Яны надалей будуць працягваць злачынствы і ніхто нічога не будзе ведаць? Не.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Мне вельмі не падабаецца, калі жанчыны пачынаюць плакаць. І яшчэ больш не падабаюцца тэмы, хто прымушае іх так рабіць, бо гэта заўсёды азначае нейкая гора.

У Святланы Завадскай ёсць слёзы і гора. Няма толькі яснасці.

Таццяна КІМ

Даведка: Таццяна Кім нарадзілася 25 снежня 1954 года ў горадзе Самарканд. У 1978 годзе скончыла ленінградскі інстытут, які рыхтаваў кінаінжынераў. У 1980 годзе прыехала ў Мінск, выйшла замуж.

--Тое, як вашага сына судзілі, добра вядома, таму я папрашу зараз спыніцца на гэтым амаль схематычна.

-- Усіх абставінаў я і сама не ведаю. Затрымалі сына 21 студзеня. Мне патэлефанавала сяброўка Андрэя, Даша, плакала, казала, што ўсё вельмі блага, Андрэя арыштавалі, яму пагражаюць і г.д. У той час я была на працы, узяла таксоўку, прыехала да Цэнтральнага РУУС, але туды мяне нават не пусцілі. Не зразумела ад каго, аднак будынак там агароджаны. Мабыць, ад тых, каго яны “абараняюць”. На падыходзе мяне спынілі два міліцыянты, не пусцілі нават на тэрыторыю, параілі тэлефанаваць. Амаль суткі я не ведала, дзе сын. У РУУС адказвалі, што яго ў іх няма. Тое ж самае было і на Акрэсціна.

Андрэя ўбачыла толькі на самім судзе. Яго справа была апошняй. У час суда яго некуды забралі на 40 хвілін, я вельмі хвалявалася, бегала, спрабавала высветліць, куды яго павезлі. Ніхто нічога не гаварыў, я і зараз памятаю, які жах я адчувала ў той час. Потым высветлілася, што яго вазілі ў РУУС, каб скласці чарговы, здаецца, чацвёрты пратакол.

Пра тое, што здарылася на пачатку года, зараз цяжка ўспамінаць. Для мяне гэта было зусім нядаўна. Атрымалася так, што я зараз стараюся заняцца чым-небудзь іншым, думала -- ўсё будзе менш балючым. Аднак не так. Раней, калі нешта здаралася ў свеце і ў тэлевізійных навінах казалі пра неабходнасць псіхалагічнай дапамогі, я да гэтага ставілася даволі скептычна. Маўляў, якая можа быць дапамога, калі ўсё ўжо мінула і трэба радавацца жыццю. Зараз лічу інакш. Тое, што было ў нашым жыцці, застаецца ў чалавечай душы назаўсёды. Нават калі мы пра гэта і не думаем.

Супраць сына ўзбудзілі дзве крымінальныя справы і далі паўтары гады. Быццам бы за тое, што пабіў

супрацоўніка ДАІ.

-- А пры чым тут ДАІ?

-- Не ведаю. У пракуратуры мне спачатку сказалі, што ў іх ёсць відэастужка, дзе сын збівае міліцыянера, але пад час суда яе так і не паказалі. Тады я яшчэ не ведала, што яны могуць маніць. Калі я звярнулася да галоўнага пракурора Цэнтральнага раёна за дапамогай і каб распавесці, што мой адзіны сын не можа быць злачынцам, што ён добры і сумленны чалавек і хрысціянін, то ён выслухаў мяне і адказаў, што ваш сын злачынца і павінен сядзець. Для мяне гэта было ўдарам па твары. У Генеральнай пракуратуры ў адказ на мае словы, што ў сына кепскае здароўе і ён можа не вытрымаць у гэтых умовах і памерці, я пачула: “Ну і што?”. Гаворка ў абодвух выпадках вялася пра змяненне меры ўтрымання да суда, і пры гэтым каля ста паважаных і вядомых людзей Беларусі падпісаліся пад асабістым паручыцельствам, але гэта ўсё было марным.

-- Зразумела, што кожнай маці цяжка нешта расказаць пра свайго сына ў той час, калі ён знаходзіцца за кратамі, але я ўсё ж папрашу вас гэта зрабіць...

-- Яшчэ са школы Андрэй імкнуўся мець дачыненне да ўсяго цікавага, што адбывалася навакол. Напрыклад – японская культура. Дарэчы, ён быў адным з арганізатараў і удзельнікаў фестываля японскай культуры ў Мінску ў 2006 годзе. Палюбіў беларускую мову, гісторыю, літаратуру. Пачаў з захапленнем займацца перакладамі з ангельскай мовы на беларускую. Занімаўся ў інтэлектуальным клубе “Дэбаты”. Прымаў удзел у “Што? Дзе? Калі?”, быў капітанам каманды. Дарэчы, адтуль мы бралі для суда характарыстыку. Яна была станоўчай, як і тыя, што напісалі наш участковы і настаўнікі гімназіі, ліцэя. І не магла быць іншай, таму што Андрэй – прыстойны, добры чалавек. Я вельмі ўдзячна ўсім, хто не пабаяўся ў нашых умовах сказаць пра Андрэя праўду.

З ранняга дзяцінства вучыла: ніколі не біцца. Казала, што на любую моц знойдзецца іншая моц і лепш даказваць сваю праўду словамі.

Ён і да Бога прыйшоў вельмі рана. Амаль у шэсць гадоў. Тады мы паступілі ў музычную школу, дзе

пазнаёміліся з цудоўным педагогам. Пакідчанка Віталь Вісарыёнавіч. Ён выкладаў там харавыя спевы.

Я заўжды зайздросціла творчым людзям, тым, хто можа намаляваць, сыграць, выразіць свае пачуцці праз верш і г.д. Вельмі жадала, каб гэта ўмеў мой сын. І не памылілася. Андрэй нават музыку сам прыдумляў.

Мне вельмі падабаюцца духавыя інструменты, а іх у звычайных школах не было. Стандартны набор для “спальнага” раёна – акардэон, баян, цымбалы, фартэпіяна. На ім мы і спыніліся. Аднак дырэктар сказаў, што туды патрапіць даволі складана, і параіў пайсці на харавое, дырыжорскае аддзяленне, бо яму настаўніца па сальфеджыю сказала, што ў Андрэя добры голас. Так мы трапілі на праслухоўванне да Віталя Вісарыёнавіча.

Пасля таго як Андрэй праспяваў, пачалі “распявацца” нейкія дзяўчынкі з хору. Сапраўды моцныя галасы, і я падумала, што шанцаў не будзе. Але Пакідчанка сказаў так: голас слабаваты, але разумныя вочы. Потым ён неаднаразова падкрэсліваў, што добры спявак гэта толькі на 50 адсоткаў прыгожы голас, а на другія 50 – розум. У сем гадоў ён пачаў спяваць у хоры музычнай школы №17, а таксама ў царкоўным хоры. Амаль восем гадоў разам з хорам прымаў актыўны ўдзел у дабрачынных канцэртах у дзіцячых дамах, школах, бальніцах. Былі частымі гасцямі ў НДІ дзіцячай анкалогіі і шпіталі ўдзельнікаў і ветэранаў ВАВ у Бараўлянах і гэтак далей. Таксама выязджалі за рубеж.

Віталь Вісарыёнавіч і прывёў нас у пратэстантскую царкву.

Пасля школы Андрэй паступіў на гістарычны факультэт БДУ, але восенню мінулага года яго адтуль выключылі. Пасля адлічэння з універсітэту займаецца самаадукацыяй.

-- Пасля таго як да вас прыйшло гора, наколькі змянілася кола кантактаў?

-- Амаль цалкам. Але і падтрымка была каласальная.

Што датычыцца маіх пачуццяў, то з’явілася нешта новае. Гэта не гонар за сына. Гэта ўдзячнасць. У нейкім сэнсе я нават адчуваю сябе вінаватай перад ім, бо прыйшла да разумення таго, што адбываецца вакол, толькі праз яго пакуты. Дагэтуль не ва ўсім падтрымлівала і

нават казала – навошта табе падобнае патрэбна? Сын мне заўсёды казаў, што трэба дапамагаць людзям і рабіць дабро.

У апошні час мне даволі часта прыходзіцца бываць у следчым ізалятары. Проста жудасныя гісторыі распавядаюць сваякі зняволеных. У мяне няма прычын не верыць ім, бо я бачыла іх разгубленасць і гора матак, у якіх сядзяць дзеці 18-25 год. Бацькі не ведаюць, куды звяртацца за дапамогай, згубілі веру ў нашы праваахоўныя структуры. І калі я раіла пісаць скаргі, казалі, што баяцца, каб не зрабілі гэтым горш. Я гавару не аб злачынцах, а аб тых, хто аступіўся па сваёй маладосці, інфантальнасці і якіх трэба не караць, а даць шанец на выпраўленне і нармальнае жыццё. Самае жахлівае, што пасля адсідкі амаль усе гэтыя дзеці будуць згублены для грамадства, не ў сэнсе, што яны стануць дрэннымі, а гэта дзеці з калечанымі псіхікай і лёсамі. Атрымліваецца нешта ірацыянальнае.

Зараз я больш за ўсё кантактую і сябрую з Галінай Васільеўнай Сіўчык. Наша знаёмства адбылося, калі Андрэя пасля адміністрацыйных “10 сутак” перавялі ў СІЗО. Яны жывуць побач. Галіна Васільеўна мне вельмі дапамагала. Дзякуючы ёй пазнаёмілася з рознымі цікавымі людзьмі, і перш за ўсё з яе сынамі.

На мой погляд, Вячаслаў чымсьці нагадвае “апошняга з магікан”. Нягледзячы ні на што, ён імкнецца зрабіць Беларусь незалежнай. Сапраўдны патрыёт. Пастаянныя рэпрэсіі можа вытрымаць не кожны. Толькі моцны духам чалавек, той, які шчыра любіць сваю Радзіму.

Дзякуючы Галіне Васільеўне, я, як бы па-новаму, пачала адкрываць для сябе Беларусь. Раней для мяне гэта была толькі Беларусь савецкая. Шмат хто ў гэтым сэнсе зайздросціць беларусам. Маўляў, як быў тут Савецкі Саюз, так ён і застаўся. Цяпер я ведаю, што ўсё не так.

Атрымліваецца, ёсць людзі, якія добра ведаюць гісторыю сваёй краіны. І ёсць сапраўды беларуская Беларусь. Калі святкавалі 90 год БНР, я першы раз пачула, што ў 1918 годзе ў Беларусі быў незалежны ўрад, які потым амаль цалкам знішчылі. Жудасна. З усіх савецкіх рэспублік Беларусі дасталася больш за ўсё.

Здзіўляюся, чаму гэта не вывучаюць у школах. Калі б беларускі народ пачаў размаўляць на сваёй мове, то ён бы

быў цалкам іншым. Адчуць сваю нацыянальную прыналежнасць можна толькі праз мову. Няблага, калі нехта размаўляе на “великом и могучем”, але гэта зусім не тое. Апошнім часам я стала задумвацца, чаму разумныя людзі (урачы, настаўнікі, ГР) так абыякавы да сваёй духоўнай спадчыны, не разумеюць, што паважаюць толькі той народ, які ганарыцца сваёй мовай і каранямі. Нават у савецкія часы гаварылі, што народ, які не шануе сваё мінулае, не мае будучыні.

Зараз у Беларусі быццам бы спыніўся час. І я вельмі ўдзячная сыну і ўсім маім сябрам, якіх я спаткала ў сваёй бядзе, што яны прымусілі мяне ўбачыць другое жыццё (не толькі стол, ложка і праца, а нешта яшчэ...).

Толькі зараз я разумею сапраўдны сэнс слова “свабода”. Нядаўна я ішла і думала: якое шчасце жыць у сапраўды свабоднай краіне і адчуваць -- ты абаронены законам! Калі ведаеш, што пакаранне магчыма толькі тады, калі ты вінаваты. Яшчэ раз падкрэсліваю -- абараняць чалавека павінен закон, а не нейкі міліцыянер альбо пракурор. Толькі так можна пазбегнуць трагедыі, якую мы назіраем сёння.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Нягледзячы на тое, што пад час таго, як ішла праца над гэтай размовай, чарговая судовая інстанцыя заставіла прысуд Андрэю Кіму без зменаў, хочацца верыць -- паўтара гады зняволення ён цалкам за кратамі не правядзе. Не, ніхто не верыць у беларускую Феміду, бо ўсе разумеюць, што Андрэй там аказайся толькі для звычайна цынічнага гандлю. І яго могуць адпусціць так жа нечакана, як і арыштавалі.

P.S.

Пазней так і адбылося.

Таццяна ЛЕАНОВІЧ

Даведка: *Таццяна Леановіч нарадзілася ў Калінкавічах. Скончыла Мінскі радыётэхнічны інстытут і нарчас. У 1992 годзе выйшла замуж за Андрэя Клімава. Працавала ў банку Андрэя Клімава, а затым стала юрыстам.*

- Нагадайце, калі ласка, у Андрэя якая зараз “ходка”?

- Трэцяя. Па першаму прысуду ён адбываў чатыры гады пакарання ў турме на вуліцы Кальварыйскай. Перад другім судом яго ў 2005 годзе затрымалі за арганізацыю масавай акцыі ў Дзень Волі і на паўтара месяца памясцілі ў следчы ізалятар на вуліцы Валадарскага. Аднак, слава Богу, суд адправіў Андрэя на “хімію” – 1,5 года абмежавання волі. Адразу ён быў у Крупках Магілёўскай вобласці, але потым уладзе, мабыць, паказалася, што 140 км - гэта занадта блізка ад Мінска. І яго тайна, у сем гадзін раніцы, па сутнасці не даўшы часу, каб сабраць рэчы, 17 лютага 2006 года перавезлі ў далечыню – вёску Баршчоўка, што каля Гомеля. Там была сапраўдная экзотыка. Калі мы першы раз прыехалі яго наведаць, то чуць не страцілі прытомнасць. Сосны, лясная дарога, аднапавярховы барак, як сібірская заімка, толькі абложаны цэглай. Цёплы, што вельмі важна, бо перавозілі яго зімой. 300 кіламетраў ад Мінска, у крымінальна-выканаўчым кодэксе чорным па беламу напісана, што тыя, хто прысуджаны да абмежавання волі, павінны адбываць пакаранне ў межах вобласці, дзе яны пастаянна жывуць.

- Такім чынам...

- Так. Улады пайшлі на прамое парушэнне крымінальна-выканаўчага кодэкса толькі для таго, што б на тэрмін выбараў Андрэя адправіць куды-небудзь далей ад Мінска. Па разуменню нашай невялікай Айчыны, 300 кіламетраў ад сталіцы - гэта амаль Сібір. Аднак і там яны яго не заставілі ў пакоі. Прэзідэнцкія выбары адбыліся 19 сакавіка 2006 года, а перад імі, 14 сакавіка, яго пасадзілі на тыдзень пад адміністрацыйны арышт у следчы ізалятар. За тое, што ён быццам бы хапаў за адзенне супрацоўнікаў камендатуры, лаяўся матам і г.д. Тыповае для апошніх

часоў адміністрацыйнае парушэнне, якое ўлада ўспамінае заўсёды для прэвентыўных арыштаў апазіцыі перад нейкімі важнымі падзеямі. Каб “не путаліся под ногами”.

- Наколькі я памятую, ён “откинулся” перад Новым годам?

- Так (смяецца). Я помню, калі мы ўжо ехалі дадому, Андрэю тэлефануе Мікола Статкевіч і віншуе з вызваленнем. А Андрэй – “откинулся и тебе того же желаю”. Андрэй, як чалавек, які піша, любіць гуляць са словамі. Нядаўна даслаў мне ліст: “Привет, Малышка! Пишу с тех мест, где нет невест. У меня все пучком. За меня не гони, тусуюсь в локалке, как волк в неволе. В натуре! «Вторики» не чай, два года – не срок, а жизнь – урок. Не турбуйся насчет КДС. Все ништяк. Кости бросил на низах. Ботвы уже хватает». Я чытаю ліст і думаю: мабыць, цензура пераблытала канверты. У нас пэўны час блакіравалася перапіска, і можна было чакаць чаго заўгодна. Перахожу да другога абзаца і чытаю: “Танюша, не турбуйся, гэта я. Проста вырашыў папрыкальвацца, тут усе на такой мове гавораць і спачатку я нават палову не разумеў, а цяпер ужо разумею ўсё”.

- А дзе ён зараз?

- Вельмі далёка. У самай далёкай калоніі Рэспублікі Беларусь. Дваццаць кіламетраў ад Мазыра, папраўчая калонія №20 строгага рэжыму. Яго прысудзілі на два гады пазбаўлення волі за публіцыстычныя артыкулы ў інтэрнэце.

- А вы там ужо былі?

- З першага па чацвёртае снежня. Гэта было першае з двух дазволеных у год спатканняў. Распавядала аб гэтым у шматлікіх інтэрв’ю. Аднак на некаторых успамінах жадаю спыніцца яшчэ раз.

Па-першае. Вельмі доўга мы калонію шукалі. Адрас – Мазыр, ІК -20. Прыехалі ў горад, пачалі пытацца, бо я думала, што яна недзе побач. Ніхто не ведае. З пэўнымі цяжкасцямі ў нейкага даішніка дазналіся, куды трэба ехаць. Гэта ў бок Нароўлі, былой зоны радыяцыйнага адсялення. Арыенцірам для нас быў Мазырскі нафтаперапрацоўчы завод. Усе казалі, што калонія побач. Сапраўды, так і высветлілася – паўтара кіламетра. На адзін бок дарогі прамысловы гігант, на другі – калонія.

Відовішча сюррэалістычнае. Такого я яшчэ не бачыла. Велізарныя карпусы, пакрытыя нейкімі серабрыстымі лістамі. Але больш за ўсё нас уразілі – двухсотметровыя факелы, якія хаваюцца недзе ў воблаках. Яны гараць увесь час. Мабыць, так трэба па тэхналогіі. Як у Саудаўскай Аравіі. Экалогія яшчэ тая!

Аднак адразу ж знайсці калонію мы не змаглі – ніякіх паказальнікаў.

-“Мы”- гэта хто?

- Сябры. Прыехалі туды на ўласнай машыне. Калі едзеш у калонію, заўжды вельмі шмат паклажы. Кілаграмаў сто. Поездам ехаць немагчыма. Тым больш, што яны туды не ідуць. Нават да Мазыра няма.

У нейкай глухой вёсцы знайшлі дзеда і спыталіся: можна ехаць далей у абраным намі напрамку? Ён адказаў - не, там непразная дрыгва. Палессе. Вярнуліся назад. Знайшлі патрэбны зезд. Доўга ехалі ўдоўж плота. Крыху пахіснуўшыся, але даволі высокі. Вакол - ні душы. Зачыненыя вароты. Ехаць далей немагчыма. Паслалі мяне на разведку, а самі засталіся сцерагчы машыну. Знайшла брамку. Да адміністрацыйнага корпусу метраў з дзвесце. Там таксама ні душы. Я настолькі прывыкла да таго, што каля сізо на Валадарцы і ў калоніі на Кальварыйскай заўжды шмат людзей, што тая цішыня была незвычайнай. Уваходжу ў пакой прыёму наведвальнікаў – нікога. Ні афіцыйных асобаў, ні аконца, каб пастукаць, ні кнопкі, каб пазваніць, ні тэлефона. Я на кантрольна-прапускны пункт. Там вісіць аб'ява – бліжэй за 20 метраў цывільным асобам да КПП не падыходзіць. Падышла, упусцілі, сказала пачакаць на вуліцы. Вельмі здзівіліся, што я прыехала з Мінску, бо ў іх калоніі адбываюць пакаранне са сталіцы, мабыць, толькі чатыры чалавекі. Нехта па маёй просьбе адкрыў жалезную браму, машына змагла пад'ехаць бліжэй. Чакаю трыццаць хвілін, сорок. Як той Фарада ў кіно, пачала крычаць: “Людзі!” Мяне пачулі. З гэтага моманту ўсё ўжо было добра.

Начальнікі там аказаліся вельмі гасціннымі. Палеская ветлівасць. Выдзелілі нам з асуджаных тых, хто дапамог перанесці рэчы.

Гасцініца, альбо, як яны называюць самі, пакоі працяглых спатканняў, там добрая. Як гавораць,

бедненька, але чысценька. Пенітэнцыярная сістэма заўжды фінансуецца па астаткаваму прынцыпу. Спачатку сілавая структура, амапы, “Алмаз” і г.д., а ўсё што застаецца – дэпартаменту выканання пакаранняў. Фактычна самафінансаванне.

Не ведаю, чыя гэта заслуга, каменданта з асуджаных альбо начальніка ўстановаў, але парадак там проста ўзорны. Добрая кухня. Шматлікія кухонныя дошкі з нацыянальнымі арнаментамі. Мабыць, гэта іх фірменная прадукцыя. Некаторыя жанчыны, якія наведваюць пакараных сваякоў, бяруць дошкі на памяць.

- А вы?

- Я - не. Такую памяць не люблю. Наадварот, хутка ўсё забываю. Часам нават журналісты здзіўляюцца. Напрыклад, калі хацелі высветліць, як Андрэй сустракаў Новы год на Кальварыйскай, я нават не змагла ўспомніць.

Своеасаблівы блок на турму.

- А што наконт апошняга Новага года?

- Вынікаў пакуль не ведаю, бо апошні ліст Андрэй даслаў 27 снежня. Магу сказаць толькі пра падрыхтоўку. У іх на цэнтральным плацы расце вялізная елка. Сіламі асуджаных яе ўпрыгожвалі рознымі гірляндамі. Акрамя гэтага былі елкі ў кожным атрадзе – вакол лес. Ідзі і рубі. Гэта не на Кальварыйскай.

А яшчэ з Мазыра прыезджаў ансамбль народнай творчасці. Артысты спявалі, танцавалі. Андрэю больш за ўсё спадабаўся канфэрансе, які выконваў частушкі, распавядаў анекдоты. Мабыць, крыху палітычныя, бо іншыя наўрад ці спадабаліся б.

- Колькі вы былі “на зоне”?

- Тры дні. Увесь час з намі быў кот, які нейкім чынам пранікаў у пакой. Вельмі падазроны (смяецца), з ашыйнікам. Мы так і не даведаліся, што на ім было, хаця мяне падмывала паглядзець. Сам кот, наколькі я разумею, быў і не супраць. Ён прысутнічаў пры нашых размовах, выходзіў з намі пагуляць. Рабіў такія трукі, што яны мяне проста ашаламілі. Акрамя гэтага ён быў славуты паляўнічы на мышэй і крыс. Той кот упрыгожваў наша спатканне.

Я нават сказала аб гэтым у адным інтэрв’ю. І такую адзнаку замецілі. Калі 21 снежня прыйшла ў дэпартамент выканання пакаранняў са скаргай адносна таго, што

Андрэя паставілі на шкодную для здароўя вытворчасць, там казалі, што чыталі ўсё. У тым ліку і пра ката з ашыйнікам.

Пасля гэтага я сур'ёзна затурбавалася за яго лёс. Спужалася, што “падставіла”. Маўляў, убяруць з цёплага месца. Адправяць на які-небудзь хімічны склад лавіць крыс-мутантаў. Нават у лісце Андрэю пра гэта напісала.

Там вельмі прыгожы маленькі дворык. Качэлі для дзяцей, альтанкі, лавачкі, кусты бэзу, яблыні. Па-палеску ўсё вельмі ўтульна.

- Гэта плюсы, а мінусы?

- Вельмі кепска выглядаюць тыя людзі, хто адбывае пакаранне. Ходзяць як цені. Бледныя, худыя, з кругамі вакол вачэй. Спачатку я думала, што такі толькі Андрэй, а потым зразумела – такія усе. І гэта мяне моцна засмуціла. Андрэй стаў як тынэйджар па камплекцыі, знясілены. Мабыць, з таго, што па прыездзе ў калонію ахоўнікі адабралі ў яго ўсе прадукты, што ён прывёз з сабой з этапу, доўга затрымлівалі грашовыя пераводы, на якія ён мог бы купіць сабе хоць трохі ежы ў іх краме. Мяркую, Андрэй фактычна галадаў на працягу некалькіх тыдняў, пакуль не вярнулі прадукты. Скупое турэмнае харчаванне ён не ўспрымаў.

Яго атрад зрабілі з двух. Колькасць людзей мяне ўрадзіла - 200 чалавек. Такого амаль нідзе няма. Жывуць яны на адным паверсе. Некалькі пакояў. Нары ў два ярусы. Добра, таму што на Кальварыйскай іх было тры.

У атрадзе ёсць DVD і тэлевізар.

Такого нават не мае кожная беларуская сям'я. Я маю на ўвазе DVD, а не ярусы, вядома.

- Сапраўдная роскаш...

- Андрэй усё растлумачыў. Справа ў тым, што згодна з правіламі ўнутранага распарадку, мінімум раз у месяц адміністрацыя павінна паказаць у клубе кіно. Сёння такое ажыццявіць даволі цяжка – кінамеханік, апаратура і г.д. Таму, магчыма, кожны атрад купіў тэлевізары і DVD. Не ведаю, але, хутчэй за ўсё, за сродкі саміх асуджаных. Зразумела – абсалютна добраахвотна.

Я і яго сябры дасылаем у калонію дыскі. А вось кнігі вяртаюць.

- А цензура?

- Яны больш за ўсё сочаць не за палітыкай, а за тым, каб у фільмах не было парнаграфіі і эротыкі. Вельмі складана, бо сёння інтымныя сцэны ёсць амаль ва ўсіх карцінах.

- А што апошняе вы даслалі?

- “Прывіды Гойі”.

Вельмі люблю гэтага мастака. У яго даволі цікавы лёс.

- Мабыць, вы вучыліся ў гэтай сферы?

- Не. Я скончыла мінскую сярэдняю школу №103 з пашыраным вывучэннем англійскай мовы. Зараз там гімназія. Потым у ёй вучылася мая старэйшая дачка.

Адразу ж пасля школы паступіла ў Мінскі радыётэхнічны інстытут. Які з чырвоным дыпламам і скончыла па спецыяльнасці канструяванне, вытворчасць электронна-вылічальнай апаратуры. Працавала інжынерам у НДІ ЭВМ. У некаторых тагачасных савецкіх кампутарах былі мае мікразборкі.

А нарадзілася ў Калінкавічах, хаця бацькі мінчане. Калінкавічы ад Мазыра – 8 кіламетраў. Мая цяжарная маці ездзіла наведваць сваіх свякроў, якія працавалі там сельскімі настаўнікамі.

Калі мы ехалі да Андрэя, бачылі паварот да іх былой сядзібы. Лёс.

- А як вы пазнаёміліся?

- На тэнісным корце ў былым інстытуце фізкультуры. Вясной 1991 года. Ажаніліся праз год.

P.S.

Калі кніга рытавалася да друку, стала вядома, што Андрэя Клімава нечакана адпусцілі на волю. Шчыра вітаю яго і жонку.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Сярод тых, хто змагаецца з рэжымам, яе мужа можна назваць адным з самых апантаных. У пачатку 2008 года Андрэя Клімава нечакана для ўсіх адпусцілі з турмы. Як і многія, шчыра вітаю гэту абставіну, але ёсць тут адна “закавыка”.

На жаль, у Беларусі зараз ўсё робіцца нечакана. Нечакана судзяць... Нечакана вызваляюць...

Наста ПАЛАЖАНКА

Даведка: Наста Палажанка нарадзілася ў Мінску 2-га жніўня 1990 года. Адна з самых выбітных актывістак незарэгістраванага “Маладога фронту,” у які прыйшла 2004 годзе.

- Паколькі пражыла сваіх гадоў я яшчэ не шмат, расказ пра біяграфію не будзе доўгім. Усё жыццё правяла ў беларускай сталіцы. Мае бацькі нарадзіліся ў Кіраўску, а сюды прыехалі па вельмі праявічай прычыне. Даць добрую перспектыву на жыццё сабе і дзецям, знаходзячыся ў Менску, нашмат рэальна, чым у Кіраўску.

У 1997 годзе пайшла ў сярэдняю школу. Мой брат Сяргей старэйшы за мяне на дзевяць год. Праграміст, займаецца нейкімі банкаўскімі справамі. Карацей, мы з ім пайшлі абсалютна рознымі накірункамі. Я ўвесь час была чысты гуманітарый, а ён наадварот. Дарэчы, універсітэт брат скончыў з чырвоным дыпламам. Сяргей – надзея і будучыня сям’і.

Потым перайшла ў іншую школу. Адбылося гэта ў сярэдзіне апошняга для нас класа. Справа ў тым, што ў гэты час дырэктар маёй школы стала дэпутаткай мясцовага Савета. А са мной як раз пачаліся “праблемы”. Сталі забіраць міліцыянеры, была ўзбуджана крымінальная справа.

- Не далі скончыць?

- Я б так не сказала. Гэта будзе трохі памылкова. Канешне, яны рабілі ўсё магчымае, каб

так і адбылося, але я вучылася добра, ніякіх прэтэнзій на гэты конт не было. І адносіны амаль з усімі былі добрымі. Можна толькі ў адміністрацыі мяне недалюбіваці. Там і пачалі рабіць усякія перашкоды. Тым больш, што нашага дырэктара ўсё, што адбываецца ў краіне, цалкам задавальняла. Яна, мякка кажучы, не разумела маіх памкненняў. А можна і разумела, але мела радыкальна іншы меркаванні.

У сярэдзіне адзінаццатага класа падумала, што будзе прасцей, калі я знайду нешта іншае. Даходзіла да таго, што адміністрацыя школы дэманстраватыва не хацела са мной вітацца. Акрамя гэтага пачаліся і нейкія ўнутраныя

школьныя праблемы. Школа ўвесь час лічылася элітнай, бо была адной з нешматлікіх, дзе паглыблена вивучалі нямецкую мову. Новы дырэктар пачала нейкія перамены і, як казалі многія, пайшла не ў той бок. Напрыклад, вопытныя настаўнікі былі заменены больш маладымі. Стала бачнай унутраная школьная палітыка, якая была далёкай ад дэмакратычных арыенціраў. Безумоўна, у некаторым сэнсе мой зыход у выпускным класе быў самазабойствам, але я вырашыла рызыкнуць. Думала, што будзе проста, але насамрэч выйшла інакш. З бацькам аб'ездзіла шматлікія школы, аднак нідзе мяне не хацелі браць. Глядзелі камп'ютарную базу, а там былі зафіксаваны ўсе прыгоды з міліцыяй. Паўтаруся, вучылася я добра, але былі моманты, калі разумела, што ў іншым месцы атрымаю значна больш высокія адзнакі. І часцей за ўсё гэта было звязана не толькі з маёй асобай, а і з якасцю выкладання.

Пераход у іншую школу падтрымалі мае сябры-аднакласнікі. Разам са мной нават зышлі тры чалавекі. Уся наша кампанія.

Пасля шматлікіх адмоў перайшла ў звычайную школу нумар 37. Дакладней, не зусім звычайную, бо там ёсць эстэтычны ўхіл. Некаторыя туды прыходзяць пасля музычных школ. Узровень не горш таго, што быў раней. І раён для мяне “духоўна” больш блізкі. Напрыклад, з акна кабінета матэматыкі бачна пракуратуру, дзе мяне дапытвалі. Побач РАУС Цэнтральнага раёна.

Давучыцца мне засталася зусім крышачку. Менш як паўгода.

- У вас яшчэ будзе 11 класаў?

- Так. На мой погляд, з гэтай “дванаццацігодкай” зрабілі нешта не зусім добрае. Мне шкада гэтых бедных дзетак. Здаецца, мы будзем апошнімі, хто не папаў пад эксперымент, Тыя, хто ідзе за намі, вучацца пяць дзён у нядзелю, але 12 год. Не ведаю, чым яны будуць займацца, бо праграмы і так пастаянна скарачаюцца.

- А якія планы адносна далейшай вучобы? Ёсць нейкія мары?

- Ёсць. Але яны час ад часу мяняюцца. Канешне, я шмат думала над гэтым пытаннем. Канчатковага рашэння пакуль няма. Вагаюся. Заўжды жадала і рыхтавалася

паступаць на філасофскі факультэт БДУ. Нават не ведаю, адкуль усё пачалося. Можна, ад таго, што лічыцца – жанчын-філосафаў не бывае. Мяне такі погляд крыху кранае.

Аднак, я – рэалістка і добра разумею, што прыйдзеца рабіць выбар. У жыцці заўжды трэба расстаўляць прыярытэты. Альбо займацца палітыкай, альбо вучыцца ў БДУ, бо адначасова набыць якасную адукацыю і змагацца з уладай не атрымаецца. А неякая адукацыя мне не патрэбна.

Упэўнена, сябры нашай арганізацыі, якіх час ад часу называюць “фанатыкамі” і “адмарозкамі”, павінны быць добрым прыкладам у выхаванні і адукацыі. Таму я буду імкнуцца яе атрымаць. І не толькі вышэйшую адукацыю, але і добрыя веды. Можна, толькі гэта будзе завочна. Усё ведаюць, што такое завочная адукацыя, але я буду імкнуцца, каб негатыўны стэрэатып быў разбураны.

- Як вы ўвогуле прыйшлі ў “Малады фронт”?

- З самага дзяцінства тонка адчувала, што такое Беларусь, аднак амаль ніколі не чула беларускай мовы. Вельмі хацела на ёй размаўляць, але калі няма нейкага “штуршка”, то аднымі думкамі ўсё і абмяжоўваецца. Як вядома, калі няма належнага асяроддзя, няма магчымасці і вучыцца.

У школе ў мяне была сяброўка, якая таксама цікавілася беларускай музыкай, літаратурай З гэтага і пачалося. Сталі самі граць і спяваць. Праз гэта я і трапіла ў “Малады фронт”. Дакладней усё адбылося так. Нехта прапанаваў схадзіць і паглядзець на тое, як будучы святкаваць Дзень бітвы пад Оршай. Прыйшлі ў сквер Янкі Купалы. Зусім раптоўна, не ведаючы, хто ўсё арганізоўвае. І там пазнаёміліся з хлопцамі з “Маладога фронту”. Даведаліся пра гэту арганізацыю, пра яе прынцыпы і каштоўнасці. Зацікавіла, і ўжо ў бліжэйшым часе мы трапілі на першую для нас маладафронтаўскую управу.

А пазней зразумела – гэта маё.

- У якім класе ўсё адбылося?

- У восьмым.

Так што ўсё маё выхаванне – іх. Спачатку сапраўды была толькі цікавасць, а тое, што я ёсць зараз (погляды, каштоўнасці), цалкам з’яўляецца вынікам уплыву

“Маладога фронту”. Дзякую лёсу, што ў чатырнаццаць год прыйшла менавіта да іх.

- І навошта вам такія прыгоды?

- Я добра бачыла: вакол адбываецца нешта не тое, але як гэта называецца і чаму адбываецца - не ведала. Не ведала ні пра адну палітычную арганізацыю Беларусі, нічога не разумела ў палітычных працэсах. У тэя гады мяне больш цікавіла іншае – беларуская літаратура, музыка. Я адчувала, што недзе трэба сябе знайсці, і зрабіла гэта ў “Маладым фронце”. Пачала цікавіцца тым, што адбываецца ў краіне, чытаць кнігі і газеты, слухаць радыё.

Як вядома, лепш за ўсё чалавек вучыцца на асабістых прыкладах. Для мяне такой навукай сталі арышты і адміністрацыйныя пакаранні. Калі трапляеш у арганізацыю, якая знаходзіцца пад крывінальным пераследам, то адразу ж пачынаеш задаваць шмат пытанняў. Першае – за што гэтыя людзі так пакутваюць? Нізашто. І разумееш, што робіцца сапраўды вартая справа, здзяйсняецца першапачатковая справядлівасць. Я не казала б, што тут спрацоўвае нейкі юнацкі максімалізм. Можна, ён ёсць толькі тады, калі ты хочаш максімальна якасна нешта зрабіць і набліжаешся да нейкіх акцый. У нас жа было нешта іншае. Упэўнена, зрабіла ўсё не на эмоцыях, а свядома.

Прышла ў “Малады фронт” з сяброўкамі, але з цягам часу, яны адышлі ў бок, пачалі жыць звычайным маладзёвым жыццём, а я вырашыла па-іншаму.

- Таксама пакутаваць?

- Не так пафасна.

- Колькі разоў вас затрымлівала міліцыя?

- Не лічыла. Мяне пакуль можна толькі затрымліваць. І без суда адпускаць, бо я - непаўналетняя. “Суткі” чакаюць у будучым. Праз гэта прайшлі фактычна ўсе мае сябры, не стануць краты праблемай і для мяне. Ва ўсякім разе, вельмі на гэта спадзяюся. Як трэба, так трэба. Будзе цікавым толькі – за што і калі?

Не думаю, што тут могуць быць нейкія нечаканасці. Напрыклад, матамі на вуліцы я ўжо “лаялася”. Як і ўсе звычайныя беларускамоўныя апазіцыянеры. Два разы...

- Калі быў “дэбют”?

- Была акцыя салідарнасці каля польскай амбасады.

Памятаеце страсці вакол беларускага Саюза палякаў? Кампанія ў мяне была вельмі добрай – сяброўка, Артур Фінькевіч і Зміцер Дашкевіч. Гэта афіцыйны дэбют, бо затрыманні былі і раней. Напрыклад, так званыя прывентыўныя, калі забіраюць толькі для таго, каб ты не трапіў на нейкую акцыю. Словам, дробязі.

Канешне, яны перашкаджаюць дзейнічаць, але нейкай пакутай не з'яўляюцца.

- Як бацькі ставяцца да таго, што дачка займаецца даволі небяспечнай справай?

- Маці, Галіна Уладзіміраўна, 12 гадоў таму памерла... Таму буду расказваць пра бацьку, Уладзіміра Міхайлавіча.

Безумоўна, першае затрыманне было ўспрыята вельмі негатыўна і катэгарычна. Дома пачалася сапраўдная вайна – сцягі зрывалі, штосьці забіралі. І абсалютна мяне не разумелі. Скандалы, сваркі, спрэчкі. Так прайшлі два гады. Зараз усё спакойна, але я наўмысна не краю дома палітычныя тэмы. Навошта?

А пасля ў бацькі прыйшло разуменне, што гэта сур'ёзна. Адбылося ўсё пасля таго, як на мяне завялі крымінальную справу за дзейнасць у складзе незарэгістраванай арганізацыі. Яго выклікалі ў гарадскую пракуратуру і сказалі – я падазроная. Адразу бацька быў злы, зразумець яго можна. Вялікая крыўда выхоўваць дачку з такімі праблемамі. Брат - поўная супрацьлегласць. Памяркоўны, спакойны, а я ўся шэбуршная.

Мой бацька па адукацыі ваенны палітолаг. Вучыўся ў нейкім памежным вучылішчы пры КДБ СССР. Усё жьццё ён вывучаў палітыку і вельмі добра разумеў, што з маіх дзеянняў можа атрымацца. А галоўнае, імкнуўся зразумець, наколькі далёка я гатова пайсці ў сваіх памкненнях.

Памятаю, своеасаблівай мяжой стаў ператрус, які прайшоў у нашым доме. Ён адбыўся без мяне. Нас затрымалі прама на арганізацыйным сходзе і адвезлі ў Савецкі РАУС.

Ператрус быў апошняй вялікай сваркай. Бацька, які прысутнічаў на ўсіх маіх допытах, убачыў, што я буду ісці далей. Упарта і мэтанакіравана, тым больш, што я цалкам правая.

Ды і сам суд зрабіў на яго ўражанне. Вакол будынка

было каля трохсот чалавек, а ў самой зале прысутнічалі і амбасадары, і журналісты, і палітыкі. Тады тата, мабыць, і зразумеў, што я не адна і што ёсць людзі, дзеля якіх я ўсё гэта раблю.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Не ведаю, якім будзе далейшы лёс Насты Палажанкі. Адназначна толькі тое, што ў чалавечым жыцці не павінна быць адначасова вучоба ў школе і міліцэйскія затрыманні за іншадумства. А яшчэ шкада дзяржаву, якая лічыць такое нармальным.

Сяргей ПАНАМАРОЎ

Даведка: Сяргей Панамароў прыехаў у Беларусь у 1989 годзе. Сябра Сойма БНФ і Беларускай асацыяцыі журналістаў. Выдае бюлетэнь “Бойкі Клецк”.

- Наколькі я ведаю, вы з Сібіры?

- Так. Туды, як кулака, выслалі майго дзеда. Ён быў крымскім татарынам. Тыва. Перадгор’е Саян. Вёска Байдак.

Перад маім нараджэннем дзед сябе падарваў. Не змог вынесці такое жыццё. У Сібір іх выслалі амаль голых. Поўдзень Краснаярскага краю. Скалы і чужы народ.

Потым мы прыехалі ў Абакан, там я і вырас. У 17 год пачаў разумець: адбываецца нешта не тое. І па сутнасці, пачаў “ваяваць” з савецкай уладай, чым займаюся па сей дзень.

Адмовіўся ісці ў армію, за што тры гады правёў на “зоне”. Потым паўтары гады пражыў у Казахстане і пераехаў у Тальяці, дзе пачыналі будаваць “Аўтаваз”. Працаваў там у прэс-цэнтры. Мабыць, па гэтай прычыне сёння і выдаю інфармацыйны бюлетэнь. Не журналістам, а мастаком.

Ажаніўся, нарадзіўся сын Косця. Потым зноў вярнуўся ў Абакан. Праз шэсць гадоў з жонкай мы разышліся. Працаваў у Мастацкім фондзе РСФСР, аднак у мяне не было спецыяльнай адукацыі. Амаль сілай заставілі паступіць у Краснаярск, у вышэйшае мастацкае вучылішча імя Сурыкава.

З 1975 года знаходжуся на прыцэле ў ҚДБ. Час ад часу мяне выклікалі і прасілі зрабіць справаздачу аб сваім жыцці, таму што за мастакамі заўсёды сачылі ўважліва. Тым больш, што я займаўся нелегальным бізнесам: вырабляў іконы і прадаваў іх іншаземцам. Бывала, іду па вуліцы, падыходзяць два чалавекі і на “ломаным” рускім пытаюцца, як прайсці на нейкую вуліцу, а праз пяць крокаў мяне запіхваюць у машыну і дзве гадзіны задаюць пытанні. Так адбывалася пастаянна. Надакучыла, і я зноў вярнуўся ў Тальяці. Праз два месяцы знайшлі і прэсінг пачаўся нават больш жорсткі. Хаця ҚДБ добра ведала, што іконы ў нашай дзяржаве тады не былі ў цане.

Калі пачаўся распад СССР, з'явілася надзея на стварэнне прыватнага бізнесу.

Я зноў усё кінуў і 1989 годзе пераехаў у Беларусь.

- Чаму выбар аказаўся менавіта такім?

- Я проста паехаў туды, дзе было цяплей, а Беларусь выбраў таму, што побач з намі жылі перасяленцы адсюль. Гэта была вялікая і дружная сям'я, добрыя і працавітыя людзі.

Усё было вырашана менавіта пад іх уплывам.

- Канешне, калі параўноўваць з Сібір'ю, у нас цёпла. Але тут не Крым...

- Справа не толькі ў градусах. Па-першае, тут растуць даволі смачныя яблыкі. А галоўнае – вялікія. У Сібіры такіх не было. Там толькі дзічкі, якія мы называлі “мардаварот”. Па-другое, мне проста хацелася памяняць месца жыхарства і быць далей ад усяго старога, савецкага, і Беларусь мне падавалася менавіта такой, цудоўнай краінай, дзе людзі гавораць на півучай мове, дзе рассыпаны па палях акуратныя хаткі і палісаднікі, дзе паўсюдна пахне яблыкамі.

Я прыехаў у Верхнядзвінск: раённы, квітнеючы гарадок, няспешна цячэ Дзвіна.

КДБ СССР ужо не было. У 38 пачынаў жыццё паномаму. Каля года працаваў у КБА. Хутка высветлілася – кіраўніцтва прадпрыемстваў і чыноўнікі-бюракраты з савецкай “закалкай” засталіся тыя, што былі і раней. І погляды іх ні на ёту не змяніліся.

Знаёмыя параілі паехаць у Душанбе. Экзотыка. Адрозж уладкаваўся на Рэспубліканскую сувенірную фабрыку. Дзевяць месяцаў працаваў там мастаком-дызайнерам. Мне ўсё падабалася, добрыя, адметныя людзі. Кожны паасобку. Пачалося ўсё 11 лютага 1990 года. У першай “бучы” прынялі ўдзел каля васьмі тысяч. Большасць – абкураныя анашой, якую яны ўжываюць з дзяцінства. НАТОўп пайшоў па гораду і пачаў усё крышыць. Людзей білі незалежна ад нацыянальнай прыналежнасці. Таджычак кідалі ў Душанбінку, у адной забралі дзіця і – аб дрэва. Страшна. А пачалося ўсё з армян. Як вядома, у Арменіі быў вялікі землятрэс. Тры самалёты з тымі, хто пацярапеў, прыляцелі ў Душанбе. Усім далі кватэры ў новых дамах, якія павінны былі аддаць

карэнным жыхарам. Гэта і стала каталізатарам. Спачатку прагучала “Армяне вон!”, а потым тое ж самае пачалі крыгаць пра рускіх. Тыдзень жылі як у асадзе. А праз некалькі месяцаў я вярнуўся назад і зноў уладкаваўся ў КБА, дзе хутка, са згоды дырэктара, адкрыў майстэрню па рамонту мэблі.

У сакавіку 1991 года пазнаёміўся са Святланай, якая ў Клецку была загадчыцай юрыдычнай кансультацыі. А ў чэрвені прывёз яе з сынам Вадзімам, якому было 12 год, у Верхнядзвінск, атрымаў двухпакаёвую кватэру ў цэнтры горада. Распісаліся. Яна пачала працаваць па спецыяльнасці, а я за 45 мінут атрымаў ліцэнзію на выраб сувенірных вырабаў.

- Можа, гутарка пра 45 дзён?

- Не – хвіліны. Нагадаю, што тады ішоў толькі 1991 год. І заплаціў я нейкія смешныя грошы.

Марыў аб тым, каб мець сваю майстэрню, яшчэ ў савецкі час. І ляплю з гліны, і раблю чаканкі, і рэжу па дрэву. У мяне былі дамовы з трыма дзяржаўнымі магазінамі. Паявілася магчымасць нармальна жыць.

Так працягвалася да 1994 года. Гэта, падкрэсліваю, было ў мяне, бо жыццё астатніх значна пагоршылася. З’явіліся талоны амаль на ўсе рэчы. Закрылі мяжу з Латвіяй, і наш гарадок пачаў чахнуць. Людзі не маглі сябе пракарміць, што тады казаць пра жывёл. Іх сталі выкідваць. А я ўсіх (акрамя халаднакроўных) жывёл люблю. У нас было шэсць сабак і сем катоў. Гэта тыя, якіх мая жонка пастаянна падкормлівала, бо трымаць іх не было дзе. Жывёла, як вядома, сабе хату не пабудуе.

У 1994 годзе купіў першую машыну – патрыманы “Масквіч”. Першы раз сеў за руль. Потым “форд-фіеста”.

Летам мы з жонкай пайшлі на першыя прэзідэнцкія выбары. Лукашэнка абяцаў даць больш свабоды прадпрымальнікам і змагацца са спекулянтамі, якіх тады было сапраўды шмат. Гэта мне спадабалася. А жонка прагаласавала за Пазыняка. Тады мы нават моцна пасварыліся.

Але ў 1996 годзе стала відавочна, што я (як і многія) памыліўся. Жонка здала экзамены на прыватнага адваката, а мяне сталі прымушаць ілгаць, што вельмі не хацелася. Увогуле, рабіць гэтага я не ўмеў. Вырашылі

пераехаць у вёску, бо там было лягчэй пракарміцца.

Памянялі “форд-фіесту” на сядзібу ў вёсцы Нябышына, Далгінаўскі сельскі савет, Вілейскі раён. Восем год у ёй ніхто не жыў. Вялікая хата, 45 сотак зямлі.

Узялі ў арэнду кінутую калгасную ферму, што стаяла побач, бычкоў для адкорму і пачалі працаваць.

Жонка працавала прыватным адвакатам. Я выкапаў паўкіламетровую траншэю і да нас працягнулі тэлефон. Стала больш-менш нармальна, але, як вядома, чалавек заўжды жадае лепшага. Суседні калгас мяне “перацягнуў”: прапанаваў стаць у іх ляснічым, а наш на той час амаль абанкруціўся. Купіў мікрааўтобус і каня па мянушцы Лабус.

У пачатку мая 1997 года выйшаў прэзідэнцкі дэкрэт нумар 12, які забараняў дзейнасць прыватных адвакатаў, а ў жонкі была ўжо свая кліентура. Так яна стала па сутнасці беспрацоўнай. І зрабіла гэты крок дзяржава невыпадкова. Прыватныя адвакаты рабілі сваю работу якасна і добрасумленна, а ёй гэта было непажаданым. Жонка тады нават заплакала.

Вырашылі паехаць у Польшчу. Падрыхтавалі неабходныя дакументы, а там здарылася моцнае навадненне. І мы сталі чакаць да восені, падумалі, што ў палякаў і без нас хопіць праблем.

У гэты час мне палала на вочы газета “Из рук в руки” з аб’явай, што для фірмы, якая месціцца ў Раўбічах, каб глядзець за канямі, патрабуецца сям’я, якая не п’е гарэлкі і любіць жывёл. Прыехаў. Прыватная фірма Віктара Маркава. Гэтага маладога (гадоў 30) чалавека не забуду ніколі, бо менавіта ён стаў “штуршком” да палітыкі.

Пагутарылі. Фірма толькі-толькі стварылася, і нічога, акрамя канюшні з канямі, у іх няма, а гэту справу я ведаў і любіў з самага дзяцінства. У Абакане мы жылі побач з іпадромам.

Паабяцалі праз тры месяцы жыллё. Быў там адзін недабудаваны домік. Але ... банальна “кінулі”. Нават зарплату не плацілі, не кажучы пра тое, што ўсе дамоўленасці Маркаў не выканаў. Больш за тое, мы “павіслі”. З Нябышана выпісаліся, а на новым месцы засталіся без прапіскі. Высветлілася, што Маркаў толькі “подставное лицо”, а рэальна фірма належыць

крымінальным структурам. Хацелі звярнуцца ў абласную пракуратуру, але не паспелі. Нечакана прыехала машына і адтуль выйшлі бандыты. “Смотрящего” (так ён назваўся) звалі Юры Алагенавіч Такаеў. Ён паслухаў мяне, паклікаў Маркава і кажа: за работу трэба плаціць, а за “базар” адказваць, праз тыдзень усё выканаеш.

Але выйшла не так. Ніхто нічога рабіць не стаў. Праз два тыдні Маркаў прывёз міліцыянтаў. Тыя ва ўсім разабраліся і арыштоўваць мяне не сталі. Пасля гэтага я і вырашыў звярнуцца ў праваахоўныя органы. Як высветлілася пазней – дарэмна, бо аб гэтым адразу ж даведаліся бандыты. Ужо вечарам мне надзелі наручнікі. Сфальсіфікавалі крымінальную справу і на 16 дзён “страцілі”. Жонка шукала ўсюды, але безвынікова. І толькі пасля таго, як звярнулася да А. Алкаева, мяне з мясцовага РАУС прывезлі на “Валадарку”. Мабыць, гэта і выратавала жыццё.

13 месяцаў правёў у следчым ізалятары. “Далі” 4 гады: зона строгага рэжыму, потым “пасяленне” – Гезкалы. Гэта быў страшны час для маёй сям’і. Я нічым не мог дапамагчы і абараніць іх ад “узаконенага” праізволу чыноўнікаў і мафіі.

Пашанцавала. Вызваліўся па УДВ (умоўна-датэрміновае вызваленне). Праз два гады і два месяцы.

Жонка памяняла мікрааўтобус на кватэру ў Клецку. У Клецку зноў пачаў працаваць у КБА. На гэты раз сталаюм. Хацелася помсты, аднак з часам я супакоіўся, бо зразумеў, што ў маіх пакутах павінна цэлая сістэма. Стаў займацца палітыкай, што было выйсцем.

Адрозна пасля вызвалення арганізаваў прыватную майстэрню, якая спецыялізавалася на стальных справах і выпуску дзеравяных рэчаў. Каб дабіцца дазволу на гэту дзейнасць, патраціў каля года. У 2001 годзе кіраўніцтва горада пайшло насустрач і я арэндаваў кінутыя памяшканні, якія палякі пабудавалі яшчэ ў мінулым стагоддзі. Дамовіўся з мясцовай жыллёва-камунальнай гаспадаркай аб іх канчатковым выкупе. Каб гэта зрабіць, узяў у доўг грошы і, як было дамоўлена, 14 красавіка 2003-га усё заплаціў. Але канчатковым уладальнікам не стаў па прычыне нейкіх бюракратычных рагатак. Каб перадаць памяшканні мне, камунгас павінен быў стаць

уладальнікам, бо яны былі на балансе гарвыканкама. Другімі словамі, каб прадаць, трэба было купіць. А грошай у дзяржструктуры, як заўжды, не было. Мне абяцалі многа раз, але пустымі абяцанкамі ўсё і закончылася. Прайшло амаль два гады. Я зрабіў сушылку, набыў неабходнае абсталяванне. Цэх пачаў даваць прадукцыю, там працавала 5 чалавек.

І тут мая жонка, без дазволу мясцовай улады, вырашыла стаць дэпутатам Палаты прадстаўнікоў. З гэтага пачалося. Дакладней, усё пачалося раней, калі ў маі 2004 года указам прэзідэнта клецкім “вертыкальшчыкам” стаў Анатоль Сцяпанавіч Бойка. Пасля парламенцкіх выбараў на пасяджэнні кіраўнікоў усіх буйных прадпрыемстваў прагучала: Панамаровых з раёна ўбраць, такія тут непатрэбны. Высветлілася, што зрабіць гэта не так проста. Жонка – добры юрыст, яе ведае ўся акруга, яна не раз перамагала на абласным узроўні. Тады ўсю ўвагу пераклочылі на мяне. Летам 2005 года ўлады пачалі забіраць цэх, хаця праўда была за мной. І праз суд забралі. Больш за тое, нават не вярнулі маіх грошай, якія былі заплачаны ў якасці дзяржпошлін. Зрабілі так, што я яшчэ застаўся вінен – “арганізавалі” зыск на 10 мільёнаў рублёў. “Пазазаконнае абагачэнне”.

Зараз жыву як бомж. Хаваюся ад судовых выканаўцаў. Прышлося развесціся з жонкай і падзяліць маёмасць. Узяліся за Свету, сына. 12 верасня 2005-га мне афіцыйна забаранілі працаваць.

Я не павесіўся, не спіўся, не выехаў за мяжу. Як абяцаў, змагаюся з уладай і буду гэта рабіць, пакуль ёсць сілы. Для таго, каб забіць, я надта “мелкая сошка”, а турмы – не баюся.

Там таксама жывуць людзі, там шмат невінаватых і ахвяр самавольства чыноўнікаў. Ім патрэбна дапамога.

Шэсць разоў узбуджалі крымінальныя справы за выданне рэгіянальнага бюлетэня, але нічога ў іх не атрымалася. Бывала, па тры разы ў дзень затрымлівала міліцыя, канфіскавала “Бойкі Клецк” і іншыя незалежныя выданні. “Бойкі Клецк” для мяне больш чым уласнае выданне. Гэта магчымасць сказаць людзям праўду. А дзеля яе ёсць сэнс змагацца. Колькасць чытачоў стабільна расце. Бюлетэнь патрэбен людзям а, іх удзячнасць дае сілу і

надзею на лепшыя часы.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Калі гэты матэрыял рыхтаваўся да друку, стала вядома пра жьццёвы эпизод, якога няма ў артыкуле. Такое нельга назваць выпадковым. Зразумела, Сяргей Панамароў не любіць яго ўспамінаць. За яго гэта зрабіла ўлада. “Кампрамат” аказаўся ў кожнай паштовай скрынцы ўсяго Клецкага раёна. І не толькі.

Атрымалася, як заўсёды, не вельмі прыгожа, бо ў кожнага з нас, як кажуць англічане, ёсць “свой шкілет у шафе”.

ТАЦЦЯНА СЕВЯРЫНЕЦ

Даведка: Таццяна Севярынец нарадзілася 01.09.54. У 1961 годзе пайшла ў школу. У 1978 годзе скончыла філалагічны факультэт БДУ. З 1986-га жыве ў Віцебску.

-У мяне тыповы настаўніцкі дзень народзін – 1 верасня. Горад Лунінец Брэсцкай вобласці. Гэта такі маленькі гарадок на скрыжаванні чыгункі. Бацька быў чыгуначнік, але гэта ўмоўна, таму што ён працаваў на электрастанцыі, асвятляў чыгунку. А маці ўвесь час была загадчыцай раённай бібліятэкі. Я вучылася ў школе нумар два. У мяне ёсць яшчэ дзве сястры, і малодшая, і старэйшая. Мой Паша таксама сярэдненькі.

Пасля школы год працавала ў Краснавольскай сярэдняй школе піянерважатай, а потым паступіла на філалагічны факультэт БДУ. На момант, калі яго скончыла, мела ўжо трох дзяцей.

- Смела.

- На трэцім курсе нарадзілася Ганна. На пятым – Паша, і мне прыйшлося на год браць “акадэмку”. А калі абараніла дыплом, то праз два месяцы нарадзілася Даша. Вось усе трое, адзін за адным, у мяне і з’явіліся.

Пасля БДУ пэўны час з мужам працавалі ў вёсцы Пагост Аршанскага раёна. Муж дырэктарам васьмігадовай школы, а я настаўніцай рускай мовы. Калі ў Кастуся было размеркаванне, мы разглядалі карту і гаварылі: цікава, хто ж на той Пагост пападзе? Мы і папалі.

Звычайная сялянская хатка, былая школьная сталоўка.

Затым мужа запрасілі ў Аршанскую раённую газету, а потым ён працаваў рэдактарам заводскай шматтыражкі “Чырвоны кастрычнік”. Жылі ў інтэрнаце ў маленькім пакойчыку, калі трэба было прайсці да акенца, прыходзілася ставіць стулы на канапу. Так было цесна. Праз паўгода нам даі кватэру. Уласнае жыллё з’явілася толькі тады, калі ўсе дзеці ўжо пайшлі ў школу.

Потым, калі Кастуся запрасілі працаваць у БелГА карэспандэнтам па Віцебскай вобласці, мы пераехалі ў абласны цэнтр, дзе і жывем больш за дваццаць гадоў. Тут

усе дзеці з залатымі медалямі скончылі школу. Прынцыпова ніколі не працавала ў тых школах, дзе яны вучыліся.

На ўсе бацькоўскія сходы і мерапрыемствы тыпа першага альбо апошняга званка, заўсёды хадзіў Кастусь, таму што у мяне была свая школа.

Ён на два гады старэйшы за мяне. Паступіў у БДУ, пасля трэцяга курса прызвалі ў армію. Служыў пад Ніжнім Ноўгарадам (раней Горкі) артылерыстам. Пасля гэтага прадоўжыў вучобу. Яго адразу накіравалі ў будаўнічы атрад. А я была камсамольскай актывісткай, групоргам і таксама туды трапіла. Пазнаёміліся.

18 красавіка 1975 года пажаніліся. Сямейны стаж ужо вялікі. Некаторыя столькі не жывуць. Мабыць, паспрыяла тое, што ў нас аднолькавыя адукацыя і стаўленне да жыцця. Мне вельмі падабаецца асяроддзе, з якога ён выйшаў, – маці, бацька, які ваяваў, браты. Усе, слава Богу, яшчэ жывыя.

Мае дзеткі кожнае лета праводзілі там, на Дняпры. Муж родам з Рэчыцкага раёна. Хата стаіць на самым беразе. Літаральна за агародам цячэ рэчка. Дзеці там і раслі. На малацэ, агурках, суніцах ... Плаваць яны навучыліся таксама там.

-- Давайце прыпомнім вяселле?

-- Мы яго адзначалі ў “Журавінцы”. Зразумела, што гутарка пра ранейшы варыянт. У нас было вялікае студэнцкае вяселле. Родных гуляла не шмат. З майго боку - маці і хросная. З яго – бацькі і родныя (з Літвы і Масквы). Было вельмі весела. Усе танцавалі. Калі адыходзілі, ішоў дождж. Памятаю, што з тых грошай, якія нам надарылі, усім давалі на таксоўкі. А самі пайшлі пехам у інтэрнат. Нехта пакінуў парасон. А суседзі мужа вызвалілі цэлы пакой. Прыйшлі і ... пачалі лічыць, колькі грошай засталася. Атрымалася 300 рублёў. Па таму часу даволі вялікая сума. Хутка была павінна нарадзіцца Ганначка, таму нешта пакінулі на гэта. Частку адаслалі яго бацькам у якасці падтрымкі. Сто рублёў адразу выдзелілі на адзенне, бо ў нас амаль нічога не было. Усё, каб выйсці замуж, мне прынеслі дзяўчаты. Фату, плацце. Свае былі толькі туфлі. І пярсцёнак, які мне падаравала хросная.

А Косцю многае адаслалі яго бацькі.

Так і пачыналі. Амаль з нічога.

А потым яшчэ раз трапілі у так званы “дзікі” будаўнічы атрад, бо ён не быў арганізаваны ўніверсітэцкім начальствам. Паехалі на меліярацыю ў Мастоўскі раён Гродзенскай вобласці. Зарабілі проста незвычайныя для той пары грошы – 2000 рублёў.

Памятаю, я гатавала ежу. Лета. Жара. Калі мяса не было, мы нават нейкага парсюка забілі. Сала ў мяне пагніло, і з тых часоў ведаю, як яго трэба правільна захоўваць. Людзі навучылі, як яны рабілі ў пачатку вайны. Бярэцца рондаль з алюмінія і саеўныя кавалкі перакладваюцца крапівой. На жаль, адразу я гэтага не ведала. Вельмі перажывала. Хлопцаў карміць трэба, яны сала жадаюць, а я не магу прызнацца ў тым, што адбылося. Выразала кускі, якія можна было есці.

Пякла пірагі. Адтуль гэта і пачалося. Пашыны сябры прыязджаюць у тым ліку і на іх – ведаюць, што атрымліваюцца пірагі ў мяне вельмі добра. Ёсць нейкія асабистыя сакрэты, але заўсёды свае рэцэпты даю іншым.

Ужо казалі пра Пагост, куды Косцю накіравалі дырэктарам, а я яшчэ была павінна вучыцца. Выкарыстоўваючы выпадак, хачу выказаць шчырую падзяку нашаму намесніку дэкана Мікалаю Міхайлавічу Піпчанку, які пайшоў насустрач і дазволіў вольнае наведванне. Гэта дазваляла не толькі вучыцца, але і працаваць. Я прыязджала, здавала залікі, экзамены, вярталася назад, займалася дзеткамі, хадзіла на ўрокі. А Косця рабіў мне “дыплом”. Я толькі перапісвала і, дзе было трэба, правіла, бо не было калі – двое дзетак, праца. Так і скончыла. Нарадзілася Дашка, таму ў Мінск за маім дыпламам ездзіў муж.

Да гэтай пары падтрымліваем адносіны з былымі аднакурснікамі. Ён са сваімі, а я са сваімі. З часам яны сталі нашымі агульнымі сябрамі.

- Хачу ўдакладніць. Вы ўвесь час выкладалі толькі рускую мову?

- Так.

- А адкуль тады такое веданне беларускай?

- Паша. Беларуская мова давалася цяжкавата. І не толькі правілы арфаграфіі.

Ёсць патрэба аб нечым расказаць на сайце

Мілінкевіча. Я па натуры лірык, таму праблемы былі, перш за ўсё, з лаканічнасцю. Многія свае артыкулы спачатку давала чытаць мужу. Як журналіст, ён даваў мне вельмі каштоўныя парады, аднак усё гэта – справы мінулага.

Яшчэ ў школе пісала сачыненні на цэлы сшытак.

- Раскажыце, калі ласка, пра Паўла больш падрабязна?

- Паша нарадзіўся ледзь не ў цягніку. Ён быў другім дзіцяцем, услед за Ганнай. Мы ўжо жылі ў Пагосце. А ФАП (фельчарска-акушэрскі пункт) быў пры сельсавеце, які знаходзіўся ў вёсцы Задроўе. Выклікаць “скорую” складана, бо яна была павінна ехаць 50 кіламетраў. Зіма. Высачэнныя сумёты. Трактар прарываў толькі дарогі, а далей не відаць нічога. Нават дамоў. Столькі шмат было снегу. Якраз захварэла мая Ганначка, яе паклалі ў бальніцу. Толькі прыехалі, як я адчула, што пара адпраўляцца ў раддом. Ад нашай хаты да чыгункі было каля двух кіламетраў, а толькі па ёй можна было трапіць у Оршу. Як потым смяяўся мой муж, калі мы грукаліся ў дзверы да таго, хто служыў на станцыі, ён падумаў: у залежнасці ад таго, хто адчыніць, гаспадар ці гаспадыня, будзе і пол дзіцяці. Звычайна такое робіць жанчына, а тут адчыніў гаспадар – будзе хлопчык. Ніякіх узі у той час не было, ніхто нічога не ведаў.

Карацей, мяне ледзь паспелі давезці да Оршы. Роды пачаліся ў чыгуначнай бальніцы, адразу ж. Першы раз Паша падаў голас 30 снежня 1976 года.

Зразумела, што Новы год адзначалі таксама там. Памятаю, суседцы па палаце, якая нарадзіла трэцюю дзяўчынку, муж перадаў бутэльку шампанскага. І мы нават крышачку за свята выпілі.

У Пагосце жылі ў доме, які быў злеплены з бярвён і абшыты ДСП. Пасяліліся ў жніўні і не ведалі, што імхом там не закапачана. Дзьмула з усіх бакоў. На сценах унутры была з палец наледзь. Печка растрэскалася, тапілі яе і ў дзень, і ноччу. Яна стаяла амаль пасярэдзіне пакоя і нават было бачна вогнішча. Таму і дзеці вельмі часта балелі. Не ўсякі вытрымае, калі ў хаце зімой толькі плюс дзесяць. Мышы віселі па сценах амаль гірляндамі.

Пакуль мы гэту хату давялі да ладу, як след, намучыліся. Мабыць, такое сёння сустракаецца ў

агараградках.

Пасля нараджэння Пашы мы адразу паехалі ва Унорыцу Рэчыцкага раёна. У бацькоў Кастуся я была тры месяцы, а потым на месяц пераехала да сваіх. У Пагост вярнулася толькі тады, калі стала цёпла.

Паша быў упарты хлопчык, вельмі жвавы і цікаўны. Калі хацелі, каб ён у нечым прыпыніўся, заўсёды казалі наадварот. Напрыклад, калі не трэба было бегчы, раілі – бяжы, сыноч, бяжы.

Аднекуль прывалаклі вялікае кола (мабыць, ад камбайна), насыпалі ў яго пяску і зрабілі дзеткам пясочніцу.

Быў таксама ў мяне маленькі агародзік. Садзіла цыбулю, агуркі, гарох, нават сланечнікі. Кветкі, канешне. Была там і бочка з вадой, каб усё паліваць. Паша выйдзе на вуліцу і панамку ў бочку. Сядае і есць пясок. Сонца. Панамку вешаю на плот і памахаю ў яго перад носікам пальцам. Праз некалькі хвілін бачу з хаты, што адбываецца тое ж самае. Бывала, на плоце вісела аж дзесяць панамак. Словам, “змагаліся” з ім увесь час.

Рос ён вельмі разумны. Ганначка навучыла ўсіх чытаць. І ўвогуле, калі ў сям’і трое дзетак, яны заўжды адказваюць адзін за аднаго. Набылі праігрывацель “Аккорд”, шмат пласцінак з дзіцячымі казкамі і песнямі. Дзеці яго вельмі любілі. Па сей дзень усе спяваюць вельмі добра. А яшчэ – малююць. Паша нават потым вучыўся ў мастацкім класе.

Школу ён скончыў з залатым медалём, адзіны з выпуску. Пачынаючы з восьмага класа ўдзельнічаў у алімпіядах. Біялогія, хімія, геаграфія. З падручнікамі спаў і канікулы праводзіў таксама з імі. Звычайна ў маі іх выдавалі на наступны клас. Ён браў з сабой да бабулі і ўсё лета чытаў. А потым глядзеў толькі дадатковую літаратуру. Таму вучыўся вельмі лёгка. І вельмі адказна. Шмат каму дапамагаў.

Аднойчы сыну аднаму на ўвесь Віцебск дазволілі прымаць удзел адразу ў двух алімпіядах. Па часу амаль супалі геаграфія і хімія. З адной ён хутка пабег на другую.

Паша з трох гадоў марыў паступіць у Санкт-Пецярбург, у горны інстытут, бо з таго часу пачаў збіраць каменьчыкі. У нас вельмі вялікая калекцыя. Усё

сістэматызавана і падпісана. Хто ведаў, заўжды прыносілі камяні, ды і сам сын іх збіраў. Нават з мора прывёз паўсумкі. Кнігі купляў спецыяльныя. Жадаў стаць геалагам.

А тут якраз пры геаграфічным факультэце БДУ адкрылі геалагічнае аддзяленне. Таму паступаць ён паехаў у Мінск.

На другім курсе трапіў у апазіцыйнае асяроддзе, стаў сябрам БНФ. Інакш і быць не магло, бо яго погляды на жыццё цалкам не адпавядаюць таму, што зараз адбываецца. Калі яго першы раз арыштавалі, я страціла прытомнасць. А потым арышты сталі такімі звычайнымі, што іх колькасць сёння нават падлічыць не магчыма.

У 2005 годзе сын трапіў на “хімію” ў вёску Малое Сітна. Было цяжка, аднак перажылі ўсё. Як кажуць, не дачакаюцца.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

У школах маці Павала Севярынца працавала 36 год, да той пары, пакуль праз яе беларуская ўлада не вырашыла “дастаць” аднаго з самых выдатных лідараў новага пакалення апазіцыянераў.

Усе ведаюць сям’ю Севярынцаў як адну з самых шчырых прыхільнікаў хрысціянства. А паступілі з Таццянай Яўгенаўнай не па-хрысціянскі. Выгналі за “прагул”, які самі ж подла арганізавалі.

Вячаслаў СІЎЧЫК

Даведка: Вячаслаў Сіўчык нарадзіўся 18 снежня 1962 года ў Мінску. У 1984 годзе скончыў геафак Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Да дзесяці гадоў жывіў у Абхазіі, дзе потым кароткі тэрмін працаваў пасля БДУ малодшым навуковым супрацоўнікам. У Беларусь вярнуўся канчаткова толькі ў 1988 годзе. Праз год уступіў у БНФ.

- Менавіта з гэтага моманту мы і вырашылі пачаць нашу размову...

- Я стварыў групу падтрымкі БНФ (яна потым стала суполкай), што даволі складана толькі арганізацыйна, а не ідэалагічна. Справа ў тым, што я ніколі не быў сябрам КПСС і сярод майго атачэння не гаварылі: “Дарагі Леанід Іліч!”. Ва ўсялякім разе, такіх студэнтаў не сустракаў. Грамадскае жыццё было зафармалізаваным, і мяне вельмі доўга ўгаворвалі стварыць структуру фронту. Наогул жа маё жыццё можна падзяліць на некалькі этапаў. Да БНФ, у БНФ і пасля БНФ. На кожным шмат што змянялася.

Калі я прыйшоў у Дом літаратара, каб здаць паперку аб стварэнні суполкі, шчыра кажучы, лічыў, што на гэтым мая грамадская актыўнасць і скончыцца. Не адбылося. Справа ў тым, што мне самаму прыйшлося яе і ўзначаліць – ніхто іншы не хацеў быць начальнікам. Савецкі інфантылізм, які быў характэрны і для мяне. У ДOME літаратара казалі, што трэба яшчэ стаць на ўчот у Савецкім раёне. З гэтага ўсё і пачалося. Мяне нават у 1990 годзе вылучалі кандыдатам у дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР. Адмовіўся сам, бо шчыра лічыў, што гэтым павінны займацца зусім іншыя людзі.

На другім з’ездзе БНФ мяне першы раз абралі сябрам Сойму. У той час падтрымка фронту ў Савецкім раёне была даволі моцнай. Сярод шасці магчымых дэпутатаў Вярхоўнага Савета адразу абралі чатырох – трое з БНФ. Вельмі шмат нашых людзей прайшло ў гарсавет. На раённы Савет мы асобнай увагі не звярталі, што з пункту гледжання барацьбы за ўладу абсалютнае глупства. Нават быў такі выпадак. Адзін з кандыдатаў зрабіў толькі адну ўлётку, дзе ён напісаў, што з’яўляецца сябрам БНФ. Гэтага

было дастаткова, каб набраць 40 адсоткаў.

- Тады было добра, а зараз?

- Я расказваю толькі пра 1990 год.

Акрамя чыстай палітыкі, займаўся экалагічнымі праблемамі па лініі фонду “Дзецям Чарнобыля”. Яны тады, на вялікі жаль, былі вельмі моднымі. “На вялікі жаль” таму, што экалогія - вельмі сур’ёзная рэч. Шкада, што сёння на яе амаль ніхто не звяртае неабходнай увагі. За што і плацяць звычайныя беларусы.

У часы перабудовы ўсе структуры, якія мелі якое-небудзь дачыненне да гэтай сферы, вырашылі, што яны будуць гэтым займацца. У тым ліку і Міністэрства геалогіі, дзе я працаваў у ВА “Беларусгеалогія”. Існавалі цэлыя праграмы, хаця толькі нямногія разумелі, што гэта такое. Нашым аб’яднаннем быў створаны з маім удзелам праект “Эколого-геологическое картирование территории БССР в масштабе 1:500 000”. Такая работа ў былым Савецкім Саюзе не мела аналагаў. Вельмі сур’ёзны праект. Там было апісанне ўсіх вытворчасцяў і заводаў краіны. Яны тады не мелі экалагічных пашпартоў. На жаль, наколькі я ведаю, гэты праект не даведзены да ладу па гэты дзень.

Акрамя гэтага мы займаліся маніторынгам па Чарнобылю. Я шмат ездзіў па краіне і заўжды імкнуўся выкарыстоўваць атрыманую інфармацыю для гэтай тэматыкі. Шмат працаваў і для БНФ. У Чарнобыльскай зоне актыўна ствараліся нашы суполкі. Трэба аддаць належнае – за кароткі тэрмін нам удалося “прабіць” галоснасць па чарнобыльскай трагедыі. Як на асабістым, так і на дзяржаўным узроўні. Што прывяло да прыняцця закону аб мінімізацыі аварыі на ЧАЭС, які Лукашэнка практычна знішчыў. А закон быў лепшым у СССР.

Яшчэ тады я стаў куратарам ад БНФ Гродзенскай вобласці. На момант майго прызначэння там было каля дзесяці рэальных структур, а ў Вярхоўным Савеце 12-га склікання ўжо існавала фракцыя БНФ. Дэпутаты аб’ехалі практычна ўсю Беларусь, у тым ліку ўсе раёны краіны і ўсе сельсаветы Заходняй Беларусі, і былі вельмі папулярнымі людзьмі. Таму стварыць іншыя раённыя арганізацыі было вельмі проста, і заслуга мая – мінімальная. Чыста тэхнічная работа. Аформіць неабходныя дакументы. Звычайна гэта праходзіла так. У нейкі раён прыязджаў хто-небудзь з

вядомых лідэраў: Пазыняк, Навумчык, Зданевіч, Заблоцкі. Пасля выступаў у перапоўненай зале пачынаўся запіс у сябры БНФ. Такім чынам, уся структура суполак Гродзенскай вобласці вельмі хутка была пабудавана. Насельніцтва заходніх раёнаў ідэі фронту падтрымлівала вельмі моцна. Толькі ўжо ў часы Лукашэнкі такі горад як Гродна аднойчы быў пазбаўлены дэпутатаў любога ўзроўню. Тых, каго раіла ўлада, проста не абралі.

Быў шэраг гучных публічных акцый, дзе я кіраваў дружнай БНФ. У тым ліку і антыкамуністычны марш 1990 года. І самае галоўнае – сесія Вярхоўнага Савета, дзе была абвешчана незалежнасць Беларусі.

Кіраваць дружнай даволі складана. Улада заўсёды імкнулася да сутыкненняў, рабіла розныя правакацыі. Акрамя дружныны мы таксама стварылі з добраахвотнікаў (каля двух тысяч чалавек) нацыянальную гвардыю. Яна вельмі многае зрабіла, каб дзяржава забрала ў кампартыі маёмасць – будынкі абкама, гаркама і ЦК КПБ. А ўжо ўсё астатняе сталічная міліцыя апячатала, не чакаючы рашэння Вярхоўнага Савета 12-га склікання аб забароне дзейнасці кампартыі як злучынай арганізацыі. Такая дамова між БНФ і міліцыяй адбылася каля сямі гадзін раніцы, а толькі бліжэй да абеду было прынята адпаведнае дэпутацкае рашэнне.

Гэта даволі сур'ёзныя падзеі. Мабыць, можна ганарыцца, што быў сярод тых, хто неяк дапамог абвесціць незалежнасць.

Людзі зразумелі: гэта перамога і чамусьці вырашылі, што яна канчатковая, і далей усё будзе вельмі добра. Яны разышліся, і ў выніку на плошчы Незалежнасці засталася толькі некалькі чалавек. Апаратура і шмат смецця. Пры ўсіх недахопах Вінцука Вячоркі, менавіта ён тады арганізаваў уборку. Парадаксальна, але мае спробы захаваць апаратуру на будучыя акцыі выклікалі ў яе гаспадара вялікае здзіўленне. Маўляў, навошта, бо больш яна не спатрэбіцца. Прышлося “злавіць” таксі, каб адвезці тэхніку ў мінскі страйкам, які ў той час знаходзіўся на плошчы Свабоды.

У 1994 годзе я на раённым узроўні прымаў удзел у прэзідэнцкай выбарчай кампаніі Зянона Пазыняка. Так атрымалася, што ў Івашкевіча, які ў той час быў

сакратаром Управы фронту, пайшлі камні з нырак. І мне абсалютна нечакана прыйшлося яго замяніць. А ў 1995 годзе, калі адбыўся такі трагічны для лёсу нашай нацыі рэферэндум, а ў парламент улада не пусціла ніводнага прадстаўніка БНФ, пасля чацвёртага з'езда мяне абралі кіраўнікам выканаўчай структуры фронту.

Тут спыніцца трэба больш падрабязна, таму што не ўсё было там так проста. Практычна ўся каманда Пазыняка ўжо сышла, і сакратарамі Управы сталі людзі, якія паспяхова кіравалі раённымі радамі ў Мінску. Ды і сам Зянон Станіслававіч пасля паразы ў 1994 ды 95 гадоў, не гледзячы на атрыманыя адсоткі, крыху змяніўся. Спецыяльна для мяне была ўведзена пасада адказнага сакратара БНФ, які сачыў за выкананнем усіх партыйных рашэнняў. Я прыйшоў у кіраўніцтва БНФ, калі сітуацыя там была досыць цяжкая. Нагадаю, што, ня гледзячы на падтрымку насельніцтва, у складзе Вярхоўнага Савета 13-га склікання не было ніводнага сябра БНФ. Напрыклад, каб Юрась Беленькі не стаў дэпутатам, раптам з'явілася 2000 “мёртвых душ”. А ў Смаргоні, калі перамог Пазыняк, умяшаліся спецслужбы і зрабілі тое, што зрабілі...

Ня гледзячы на гэта, фронт стаў лакаматывам усёй апазіцыі, бо ў адрозненне ад іншых меў свой цвёрды электарат. Напрыклад, у Мінску сітуацыя была амаль патавай: калі мы не здымалі свайго кандыдата, то ўлада не праводзіла ў гэтай акрузе выбары ўвогуле. Менавіта ў 1995-м пачалі рыхтавацца самыя буйныя акцыі наступнага году – Дзень Волі і “Чарнобыльскі шлях”.

Сітуацыя, паўтараю, была вельмі складанай. Легітымнага Вярхоўнага Савета пакуль не існавала, і аўтарытарны рэжым Лукашэнкі мог быць сфарміраваны на некалькі гадоў раней. Мы разумелі добра, што дапамагаем стварыць пралукашэнкаўскі парламент, бо ўжо тады былі сур'ёзныя фальсіфікацыі (у параўнанні з сённяшнім часам гэта нішто), але ўсё роўна Вярхоўны Савет быць павінен.

Тое, што ў 1996 годзе людзі выйшлі на вуліцы для святкавання Дня Волі, было нечаканым для ўладаў і некаторых іншых. Добра памятую, як у адной газеце вядомы публіцыст ужо пахаваў БНФ, напісаў, што наступае новы час, і бел-чырвона-белых сцягоў на вуліцах

мы больш не ўбачым. Аднак рэальнасць аказалася зусім іншая. Па падзеях 23 сакавіка 1996 года была ўзбуджана крымінальная справа, якую следчыя дапоўнілі падзеямі 26 красавіка. Усё кіраўніцтва фронту трапіла пад рэпрэсіі. Пазыняк з Навумчыкам, дзякуй Богу, здолелі эмігрыраваць. Мы з Хадыкай аказаліся за кратамі. Адходзіў я ў бальніцах цэлае лета і аклімаўся толькі восенню. Вясна 1996-га стала своеасаблівым падмуркам далейшага супраціву. Пазней нават пралукашэнкаўскі Вярхоўны Савет даспеў да імпічменту. У лістападзе 1996 года рэальна ўзнікла двоеўладдзе. І Лукашэнка прайграў бы, каб не візіт Строява, Чарнамырдзіна і Селязнёва. Усе карты былі пераблытаны, Вярхоўны Савет распушчаны, Лукашэнка стаў сапраўдным дыктатарам. Практычна адразу ўдалося без разгубленасці і апатыі перайсці да вясны 1997 года, калі на вуліцах Мінска пачалася дастаткова сур'ёзная барацьба. Менавіта тады на з'ездзе БНФ і скончыўся бэнээфайскі этап маёй біяграфіі. З вуснаў Пазыняка (дэлегатам паказалі відэакасету) прагучала тое, з чым я цалкам не згодзен і тады, і цяпер: “вулічныя акцыі зараз маюць значэнне толькі ў якасці прымацаванні сілы рэжыму”. Маўляў, такім шляхам далей ісці немагчыма. З замежжа вельмі лёгка каго-небудзь крытыкаваць. Атрымалася, што вулічнымі акцыямі мы рабілі не тое, што было рабіць патрэбна. Як быццам быў нейкі іншы шлях. У умовах дыктатуры гэта проста немагчыма. Пачалося нейкае адштурхванне “вуліцы”. Пошук таго, чаго, на мой погляд, не існуе.

У 1997 годзе ўжо праявіліся ўсе тыя рэчы, якія прывялі да расколу БНФ-99. Толькі яго ўдалося аднесці на два гады.

Ня глядзячы на тое, што знешне той з'езд прайшоў цалкам нармальна, ён прынёс вялікія страты для Беларусі – незаўважна былі зменены некаторыя ўстаноўкі фронту, пашырана кіраўніцтва. Для расколу была заложана база.

- На жаль, менавіта ён і адбыўся.

- Так. Але вернемся да выбараў Вярхоўнага Савета 13 склікання. Гэта не толькі мая думка (такой пазіцыі прытрымлівалася і фракцыя “Грамадзянскае дзеянне”): вельмі шкада, што ў тым парламенце не было ніводнага прадстаўніка БНФ.

Вяртаючыся да 1997 года, ня глядзячы на змены, скажам так, устанолак, мы ўсё роўна спрабавалі дзейнічаць па таму алгарытму, які быў ужо выпрацаваны, але практычна былі раздроблены. Гэта і падзеі восені, і фактычны разгром “Маладога фронту” на дзень так званага “адзінства”, 2 красавіка 1998 года, калі ўвесь актыў (больш чым 30 чалавек) спецслужбамі быў пакладзены на плошчы Перамогі. Пасля гэтага лідэр “Маладога фронту” Павал Севярынец пайшоў па першай крымінальнай справе на Валадарку. Ні за што. Калі ён выйшаў, “Малады фронт” стаў ужо зусім іншы, чым быў раней.

Далей была спроба Віктара Ганчара зняць Лукашэнку праз арганізацыю легітымных выбараў прэзідэнта. Гэта прывяло да палітычнага крызісу ў Беларускай народнай фронце. І з’езд 1999 года – адна з самых цяжкіх з’яў у дэмакратычнай гісторыі Беларусі.

Калі хто-небудзь не разумее, магу дакладна і ясна растлумачыць, што адбылося ў 1999 годзе. Бо чутак і плёткаў, у тым ліку і пра сябе, чуў даволі многа.

Па-першае, на мой погляд, рэжым тады атрымаў моцную перамогу. Таму што замест адзінага БНФ былі створаны дзве самастойныя структуры. З адной назвай, з адной палітычнай праграмай, але з рознымі тактыкамі.

Пакрыўдзіла тое, што З.Пазыняк сам жа пераканаў актывістаў БНФ увайсці ў выбарчыя камісіі Ганчара, а потым паставіў пытанне аб іх сяброўстве ў нашай арганізацыі. Я выступаў супраць далейшага кіраўніцтва Пазыняка і падтрымаў Вінцука Вячорку. Але быў і катэгарычна супраць стварэння двух палітычных партый. Нават калі адбылося тое, што адбылося, я, будучы намеснікам Вячоркі, спрабаваў хоць нейкім чынам арганізаваць мінімальны кампрамісны варыянт. Каб у Пазыняка заставалася партыя, а ў нас быў рух. Але гэта нікому не было патрэбным. Мініст нахабна, парушаючы ўсе законы, зарэгістраваў дзве палітычныя партыі з аднолькавай назвай. Нават спачатку пад адным нумарам. Што кожная партыя выдавала за перамогу сваіх юрыстаў. А калі ўдумацца, адбылася сапраўдная драма.

Мая асабістая пазіцыя палягала на тым, што я вельмі хацеў у 2001 годзе выкарыстаць прэзідэнцкія выбары, каб

Беларусь усё-такі развіталася з Аляксандрам Лукашэнка. Але ва ўмовах, якія злажыліся на той час, яна стала абсалютна бессэнсоўнай.

Барацьбы з Лукашэнка тады быў мінімум. Апазіцыя засяродзілася на тых праблемах, якія ёсць у яе, найбольш на персанальных. Цяпер гэта ўсё выглядае смешна, бо зараз мы ведаем, хто, дзе працуе з тых людзей, якія мусілі адыгрываць галоўную ролю ў 2001 годзе.

Пасля гэтага былі добра вядомыя падзеі па абароне Курапатаў. Адбыўся чарговы з'езд БНФ, дзе сярод іншых таксама вылучаўся на старшыню. Гэты з'езд я прайграў недзе за два тыдні да яго правядзення, калі Вячорка і яго папалечнікі скасавалі квоту “Маладога фронту”, які прынцыпова быў за мяне. Я наогул вельмі хацеў зняцца, але спыніла толькі тое, што Павал Севярынец у такім выпадку не абіраўся бы намеснікам старшыні. Адрозна пасля галасавання я выключыў мабільны тэлефон і зышоў са з'езда.

У адрозненне ад іншых, у мяне была канкрэтная праграма дзеянняў. Абранае з'ездам новае кіраўніцтва БНФ яе рэалізаваць проста не магло. І я разумеў, што акрамя таго, што ўсё бачылі на прэзідэнцкіх выбарах, нічога іншага ў такім варыянце не будзе. Далейшая гісторыя паказала, што не памыліўся.

Зыход з БНФ для мяне быў даволі моцным ударам. Я аддаў гэтай арганізацыі 13 гадоў жыцця. Паўтаруся, у снежні 2001 года я сышоў з прэзідыума з'езда адразу пасля галасавання. Натуральна, што пасля гэтага я, як асоба, адчуваў пэўны дыскамфорт. Сумленне мне не дазваляла ісці туды і дапамагаць людзям, якія, на мой погляд, абралі тупіковы шлях. Зразумеў, што вынікі могуць быць толькі за межамі гэтай арганізацыі, бо я ніколі не лічыў, што нешта можа адбывацца выпадкова.

Замест таго, каб паставіцца да гэтага спакойна, мае калегі не знайшлі нічога лепшага, як выключыць мяне з партыі за раскол БНФ, хаця добра разумелі, што гэта няпраўда. А для таго, каб я не мог прыйсці на наступны з'езд, яны штучна стварылі суполку з мяне, Севярынца і Шэіна і выключылі яе са складу руху. Цягнулася такая цягамоціна каля двух гадоў. Абсалютна тыповая для беларускай апазіцыі сітуацыя. Замест таго, каб змагацца з

Лукашэнка, яны змагаюцца паміж сабой. Частка апазіцыі ідзе сваім шляхам, падзеі - сваім.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Маці вядомага апазіцыянера падлічыла, што на Акрэсціна ён правёў каля года жыцця. Сіўчык некалькі разоў “перакрываў” цэнтральны сталічны праспект, з’яўляецца адным з “хросных бацькоў” “Маладога фронту” і аўтарам шматлікіх ақуый, якія вельмі не падабаліся беларускай уладзе.

Не зразумела толькі, чаму ідэйныя паплечнікі часцей змагаюцца з Сіўчыкам, а не з ёй.

Артур ФІНЬКЕВІЧ

Даведка: Артур Фінькевіч нарадзіўся 8 лютага 1985 года ў Мінску. 31 студзеня 2006 года быў арыштаваны. 5 лютага 2008-га пасля касацыйнай скаргі ў Магілёўскі абласны суд быў вызвалены.

- Вы мінчанін?

- Так. Нарадзіўся 8 лютага 1985 года ў сталіцы і жыў увесь час у мікрараёне Чыжоўка. Звычайная сям'я. Я адно дзіця ў бацькоў. У дзяцінстве больш года жыў у Абхазіі. Вайны там яшчэ не было. З 1991 года вучыўся ў сярэдняй агульнаадукацыйнай школе №135. Пасля дзевяці класаў пайшоў у прафесійна-тэхнічнае вучылішча нумар 38, дзе атрымаў спецыяльнасць атвальшчыка мяса. Прасцей, мясніка.

- Я нават не ведаў, што такія ёсць?

- У Беларусі іх два. У Оршы і Мінску. У сталіцы адначасова навучаюцца каля тысячы чалавек. Гэта кадры для мясакамбінатаў.

- Мабыць, ёсць конкурс?

- Безумоўна. Каб паступіць, трэба здаць іспыты.

За тры гады вучобы мяне сем разоў спрабавалі выключыць. Дырэктар быў дэпутатам Мінгарсавета, і мы з ім займаліся рознай грамадскай дзейнасцю. Выключыць не атрымалася, але дыплом далі мне датэрмінова. За паўгады да афіцыйнага выпуску. Сярэдняя адукацыя ёсць, аднак прафесійны разрад паніжаны. Як толькі мне споўнілася 18 гадоў, кіраўніцтва ПТВ вырашыла, што будзе прасцей за мяне не адказваць. Паперкі з розных праваахоўных устаноў прыходзілі на мяне амаль кожны месяц, бо грамадскай дзейнасцю я пачаў займацца амаль з другога курса. А цікавіцца гэтым пачаў з першых прэзідэнцкіх выбараў.

- У дзевяць гадоў?!

- Уся мая сям'я галасавала за Зянона Станіслававіча Пазняка.

14 мая 1995 года быў праведзены рэферэндум, які стаў для мяне своеасаблівым штуршком. Пасля гэтага я пачаў апазіцыйна ставіцца да ўлады. І ў школьных сшытках маляваў бел-чырвона-белыя сцягі, "Пагоню", пісаў

“БНФ”.

Зразумела, што я не быў сябрам гэтай арганізацыі, а далучыўся да яе дзейнасці толькі ў 2001 годзе. Першым, з кім я тады пазнаёміўся, быў Павал Севярынец. Далучыўся да “Маладога фронту” і пачаў працаваць на адзінага кандыдата ад апазіцыі. Улёткі, сцягі, потым арганізацыйная дзейнасць. Масавыя акцыі.

Падчас памаранчавай рэвалюцыі быў у Кіеве. Кіраваў дэлегацыяй з пяцідзесяці маладафронтаўцаў. Увесь кастрычнік 2004 года пражыў там.

- Мабыць, такая актыўнасць заўжды цікавіла правахоўчыя структуры?

- Канешне. Усяго за маё яшчэ кароткае жыццё затрыманняў было каля 80. Пакуль за гэта не давалі “сутак” (з 16 да 18 гадоў), міліцыя затрымлівала мяне амаль кожны месяц. Зараз значна складаней, таму што амаль у любым выпадку будзе адміністрацыйны арышт. Аднак нікога гэта не спыняе. Той прэсінг, які ёсць з боку ўладаў, наадварот, сведчыць аб тым, што мы рухаемся ў правільным накірунку і робім добрую справу.

На жаль, 31 студзеня 2006 года ноччу, калі я пісаў на плоце “Мы хочам новага”, затрымалі, як высветлілася пазней, “па-даросламу”.

- А чаму пісаў сам, бо на той момант, наколькі мне вядома, вы былі адным з кіраўнікоў структуры, якая рабіла такія графіці?

- Глумачыцца ўсё даволі проста. Ёсць правіла – калі кіраўнік не можа належным чынам нешта арганізаваць, ён павінен браць “ногі ў рукі” і выконваць усё сам. Так у той раз і атрымалася. Я банальна да гэнага часу нічым падобным не займаўся, таму ніякага досведу не меў. За некалькі дзён да акцыі зняў спецыяльна офіс, прынёс туды некалькі скрыняў з фарбамі. Бліжэй да поўначы да мяне туды павінны былі прыйсці людзі, але я вырашыў дзве гадзіны папрацаваць самастойна. Узяў з сабой каля 10 балонаў. У апошнім было ўжо на дне, калі мяне нечакана затрымалі аўтаматчыкі з Дэпартамента аховы. Паклалі на асфальт. Я падумаў пра 15 сутак, бо гэта за апошнія паўгады было ўжо звыклым. Прывезлі ў райадзел. Потым некалькі сутак вазілі ў ізалятар часовага затрымання і назад. А затым узбудзілі крымінальную справу. На мой

погляд, пры непасрэдным удзеле мэра Мінска Паўлава. Я ўжо быў на Валадарцы, калі пачуў, як менавіта па гэтым факце ён выступае па радыё. Нейкія прозвішчы не называліся, але словы выкарыстоўваліся даволі жорсткія – выградкі і т.п. Тое ж потым самае казалі маёй маці, якая прыходзіла забіраць мае рэчы (тэлефон і адзенне).

Яна не жыве з маім бацькам з тых часоў, калі мне было 7 год. Як асоба, я сфарміраваўся без яго, таму да такога факта стаўлюся даволі спакойна. Ён жыве ў суседнім доме.

На Валадарцы прасядзеў усю выбарчую кампанію. Відавочна, што мяне проста вырашылі такім чынам часова “зачысціць”. Каб не ўдзельнічаў у агітацыі і не хадзіў на плошчу.

Знаходжанне за кратамі не было нечым экстраардынарным. Паўтаруся, я ўжо ведаў, што гэта такое. Бывала, сядзеў па трыццаць сутак запар. Адбывалася так. Калі да сканчэння першых 15 сутак застаецца некалькі гадзін, мяне вязуць у суд іншага раёна, і “выпісваюць” яшчэ 15 сутак.

Суд адбыўся 10 мая. Я ведаў пра справу “Партнёрства”, чытаў пра тое, што крымінальная справа ўзбуджана і на “Малады фронт”, але спадзяваўся на нешта ўмоўнае. Судзілі па трэцяй частцы артыкула 218, што азначае сапсаванне маёмасці ў асабліва буйных памерах і хуліганства.

-“Асабліва буйны памер” гэта колькі?

-Тое, што я напісаў на бетонным плоце, ацанілі ў 36 мільёнаў беларускіх рублёў. Не ведаю, чым яны карысталіся, але мне пагражала ад сямі да дванаццаці гадоў пазбаўлення волі. Безумоўна, я не разлічваў на такія тэрміны, але не разлічваў і на тое, што пайду з зала суда на волю. Далі два гады абмежавання волі, якую больш называюць “хіміяй”. З чым цалкам не згодны многія юрысты, бо па сутнасці тут ніякага злачынства не было. Факты палітычных графіці я не адмаўляю, але нічога крымінальнага няма.

Часова адпусцілі. Ужо праз два дні я сустрэкаў свайго сябра Зміцера Дашкевіча, які адбываў чарговыя “суткі” за “Чарнобыльскі шлях”. Праз некалькі дзён разам пайшлі на суд над нашым знаёмым выкладчыкам педагагічнага

універсітэта, якога звольнілі з працы за падтрымку Мілінкевіча. Не дайшлі да будынку суда метраў трыццаць. Нас забралі. Быццам бы за лаянку. На наступны дзень у тым жа судзе далі па 15 сутак. Выйшлі і падтрымалі галадоўку “Маладога фронту”, а праз тры тыдні я ўжо ехаў у Магілёў на “хімію”. Ехаў з нейкай радасцю, бо гэта не Крупкі, Бярэзіна альбо Мар’іна Горка – цывільны абласны горад. 29 чэрвеня 2006 года зразумеў, што памыліўся. Гэта самая рэжымная “хімія” з 53, якія ёсць у Беларусі. Ва ўсіх сэнсах паказальная ўстанова, дзе самы высокі адсотак тых, хто адтуль пасля “хіміі” ідзе ў калонію за ўхіленне ад адбыцця пакарання і розныя парушэнні.

Літаральна на другі дзень кіраўнікі адміністрацыі сказалі, што я буду хутка сядзець у калоніі. Засмяяўся. На што параілі быць уважлівым, бо ў мяне могуць знайсці наркатыкі. І пасыпаліся розныя парушэнні. Як кажуць, з нічога.

Пасылалі на такую працу, дзе было лепш усё кантраляваць і ў любы момант ізаляваць. Той жа Мілінкевіч наведаў мяне некалькі разоў, а паразмаўляў з ім я змог толькі аднойчы. На ганку камендатуры, 15 хвілін, у прысутнасці кіраўніка ўстановы. Апошні, як бывалы цэнзар, прыслухваўся да кожнага майго слова. І то, гэта было ў самым пачатку. У іншых выпадках вывозілі за межы горада ці проста “каталі” на службовай машыне. Працаваў у розных месцах – у дзіцячым садку, на будоўлі, на заводзе, дзе вырабляюць барджоры. Словам, там, дзе я не мог застацца адзін. Давалі ўпрытык часу на дарогу, каб не было магчымасці куды-небудзь зайсці і купіць прадуктаў, наведаць касцёл або лазню.

- Дык вы каталік?

- Не. Проста ў Магілёве на маім маршруце не было царквы, а часу яе шукаць не давалі, вось і прыходзілася заходзіць у касцёл. Тым больш, што там браў шлюб Зянон Пазыняк. Гэта адзін з самых вядомых касцёлаў Беларусі. І самы вялікі. Да і Бог агульны. На жаль, заходзіць туды даводзілася вельмі рэдка. Толькі тады, калі выпадала нейкім чынам перахітрыць адміністрацыю.

Бывала, не выходзіў з камендатуры месяцамі. Своеасаблівы хатні арышт.

Што тычыцца людзей, якія там адбывалі пакаранне,

то яны сядзелі за дробязі: нехта скраў курыцу, нехта пабіўся і г.д. Кантынгент розны. У асноўным з Магілёва і Бабруйска.

Памагаў пісаць розныя скаргі на дзеянні кіраўніцтва, якое парушае правы асуджаных, кепскія бытавыя ўмовы. Напрыклад, часам па тры-чатыры месяцы ў нас не працаваў душ. Адміністрацыя аб гэтым хутка даведвалася, на людзей пачыналі ціснуць і тыя адмаўляліся ад сваіх слоў. Звычайна “крайнім” у такіх выпадках аказваўся я.

Прыязджалі прадстаўнікі дыпламатычных місій. Размаўлялі. Зразумела, толькі ў прысутнасці супрацоўнікаў адміністрацыі, прадстаўнікоў упраўлення Дэпартаменту выканання пакаранняў па Магілёўскай вобласці і кэдэбэшнай тэлекамеры.

- А ў вас была магчымасць хоць з кім-небудзь пагаварыць без сведак у пагонах?

- Толькі з маці.

Звычайна, калі ёсць такая патрэба, усіх выпускаюць на цэлы дзень. Мяне ж выпускалі толькі адзін раз і толькі на некалькі гадзін.

Перад дыпламатамі было вельмі сорамна за хамства некаторых службоўцаў. Амбасадараў Вялікабрытаніі і Славачыны нахабна выпіхнулі з будынка камендатуры. Для нейкага маёра не ўзровень тое, што пасля размовы са мной яны паедуць сустракацца з Магілёўскім губернатарам Батурай. Той лічыць сябе больш галоўным і важным, чым прадстаўнікі іншых краін. Падобныя нетактычныя паводзіны, акрамя як хамствам, і назваць цяжка.

Пастаянныя здзекі - рыхтуй куртку з тоўстага вельвету, яна хутка табе спатрэбіцца. Так у колоніях называюць фуфайку.

Прэсінг быў амаль усе 24 гадзіны ў суткі. Напрыклад, калі баліць сэрца і ты, пасля адбою, выйшаў за валідолам да суседзяў, гэта ўжо парушэнне. 3-4 такіх парушэнні і – зона.

За час “хіміі” мяне наведала вельмі многа людзей, за што ім шчыры дзякуй. Першым часам гарачую ежу прыносілі ледзь не кожны дзень. Па такіх момантах пачынаеш разумець, што гэта і ёсць беларуская салідарнасць. У Магілёве жыве 400 тысяч, і колькасць дэмакратычна настроенага насельніцтва там даволі

высокая. Безумоўна, не кожны можа выходзіць на вулічныя акцыі пратэсту, але ўладу не падтрымліваюць даволі многія.

26 кастрычніка 2007 года мяне перавялі ў чацвёрты магілёўскі следчы ізалятар. Што было крышачку нечаканым. За “парушэнні” ўзбудзілі крымінальную справу па артыкулу №415 – ухіленне ад адбыцця пакарання. Другімі словамі, зрабілі тое, што абяцалі адразу. Да суда прасядзеў там два месяцы, а 20 снежня ён адбыўся.

У мяне быў кепскі стан здароўя. Па сутнасці, не мог даваць паказанні, але суддзя (для мяне гэта было дзіўным) адмовілася адкладаць разгляд крымінальнай справы, матывуючы гэта тым, што ў яе ўсё размеркавана да канца месяца. Не гледзячы на ўсё, беларуская Феміда працуе без збояў. Нават хуткую дапамогу выклікалі – моцна падняўся ціск. Давалі розныя лекі, нават калолі. Потым я паглядзеў чым – дзімедрол. І гэта чалавеку, які дае ў судзе паказанні! Напрыканцы ўвогуле ўжо не мог стаяць на нагах. Прысудзілі паўтары гады пазбаўлення волі ў калоніі агульнага рэжыму.

Шчыра кажучы, я не здзівіўся, бо гэта ў сённяшняй Беларусі проста бессэнсоўна. За кратамі можа аказацца абсалютна любы. Хутка будуць судзіць толькі за тое, што ты не жыраф.

Ужо ў гэтым годзе, 5 лютага, у абласным судзе разгледзелі маю касацыйную скаргу. І нечакана адпусцілі.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Звычайна ізаляюць перш за ўсё тых, каго больш баяцца. Не думаю, што беларуская ўлада баіцца каго-небудзь з моладзі персанальна. Яна апасаецца самой тэндэнцыі, бо добра разумее, што ніхто з БРСМ не пойдзе за яе ідэалы за турэмныя краты.

Мікалай ХАЛЕЗІН

Даведка: Мікалай Халезін стварыў Свабодны тэатр 30 сакавіка 2005 года. Сёння ў ім працуе 23 чалавекі. 10 снежня 2007 года тэатр атрымаў прэмію Французскай Рэспублікі. А 13 красавіка 2008 ў Салоніках ім уручылі прэмію "Еўропа - Тэатру".

- Пачну з біяграфіі. Нарадзіўся 30 сакавіка 1964 года ў Мінску. Скончыў сярэдняю школу №93. Маці, Галіна Андрэеўна, працавала ў штабе ваенна-паветраных сіл. Бацька, Мікалай Пятровіч, спявак беларускай філармоніі, таму ўсё дзяцінства я правёў у гастролях. Выхоўвалі мяне ў асноўным музыкі. Няблага маляваў. Вайсковую службу праходзіў у Лідзе, у "авіяцыі". У Першай гвардзейскай дывізіі знішчальнікаў-бамбардыроўшчыкаў. Пасля службы паступіў у наргас на ўліковы факультэт. Адвучыўся там два з палавінай гады, мне "хапіла". Зразумеў, што я не бухгалтар. Спачатку пайшоў працаваць на завод, але даволі хутка пачаў займацца іншым. Гэта і відэаздымкі, і аўдыёзапісы, адчуў усе прыгажосці кааператыўнага жыцця.

- Якія?

-Пачынаючы ад першага вопыту гандлю аўдыёкасетамі, канчаючы звычайным рэкетам.

- Groшы "вышыбаў"?

- Наадварот. З мяне. Гэта вельмі непрыемныя моманты перабудовы, якія былі тады тыповымі.

А потым з Вітасам Грыгалюнасам і Леанідам Дзенірынштэйнам стварылі Альтэрнатыўны тэатр, дзе я адкрыў асабістую карцінную галерэю. Затым яна стала існаваць асобна, а потым на яе аснове быў створаны Цэнтр сучаснага мастацтва. Далей наступіў 1994 год, і ўсё памерла.

Пётр Марцаў запрасіў мяне папрацаваць у журналістыцы.

- Газета "Імя"?

- Тады яна толькі-толькі пачыналася і гэта была цалкам рэкламная газета. Першы нумар быў амаль правальным. Як кажуць, быў абраны "не той фармат".

Зышоў з яе перад самым закрыццём. Потым рабіў

газеты “Навіны”, “Наша свабода”. Усе яны былі зачынены. Як толькі сацыялагічныя даследаванні паказвалі рост колькасці чытачоў, адразу ж прымаліся меры па знішчэнню выдання.

Пасля займаўся палітычным маркетынгам і кансалтынгам.

- Мабыць, нешта вельмі разумнае?

- У нас гэта называюць палітычным піярам альбо палітэксналогіямі, хаця ва ўсім свеце гэта рэчы зусім іншыя. Паліткансалтынг па сутнасці азначае такі від кансультавання палітыкаў, калі палітыкай ты не займаешся сам.

Акрамя гэтага была палітычна-грамадская дзейнасць. Прымаў удзел у падрыхтоўцы і правядзенні грамадска-палітычных мерапрыемстваў. Напрыклад, два “Маршы Свабоды”, усе акцыі карпаратыўнай салідарнасці журналістаў.

- Добра памятаю “паласатыя робы” і тое, як Славамір Адамовіч зашыў сабе рот. На жаль, менавіта салідарнасці журналістам часцей за ўсё і не хапае.

- Тады было прасцей, таму што гэта не ў чыстым відзе палітыка. Акцыі былі эмацыйнымі і, можна сказаць - больш эпатажнымі. А галоўнае, адразу зразумела, хто і супраць чаго выступае.

- Працягнем біяграфію...

-- Напісаў адну п’есу, потым другую. Яна атрымала вельмі шмат прызоў на розных тэатральных фестывалях. Над ёй пачаў працаваць МХАТ імя Чэхава, а дакладней Алег Паўлавіч Табакоў. Прычым яны даволі жорстка канкурыравалі з Меншыкавым. Словам, пачалася мая тэатральная кар’ера.

У 2005 годзе з жонкай Наталляй Калядой мы арганізавалі Свабодны тэатр. З гэтага моманту можна лічыць, што маё жыццё пайшло толькі ў такім накірунку. Заняткі тэатрам захопліваюць амаль на 100%. Толькі час ад часу я займаюся грамадска-палітычнай дзейнасцю, а журналістыку абмежаваў толькі асабістым блогам і інтэрв’ю для прэсы.

- Прапаную вярнуцца менавіта да журналістыкі. Пачнём з “Гадж Махала”?

- У “Имени” графічна я рабіў амаль усё, што

датычылася канцэпцыі газеты. Рубрыкацыя, новыя крэаціўныя ідэі. І, натуральна, кожную нядзелю на апошняй старонцы быў “Гадж Махал”. Гэта дызайнерскі кампутарны праект, сутнасць якога ў неардынарных падыходах. Напрыклад, мы бралі нешта вельмі вядомае (карціну альбо фотаздымак) і “адаптавалі” да сучаснай палітычнай сітуацыі.

Кожны тыдзень у краіне адбывалася нейкія падзеі. Мы вычлянялі адну з самых важных, і я ствараў чорна-белы газетны постэр. Фармат А3, апошняя старонка. Менавіта з яе амаль усе і пачыналі чытаць.

- Помню, помню...

- Гэта было першае адраджэнне эстэтыкі калажу. У Беларусі ён не культываваўся ніколі, ды і ў Расіі толькі ў 20-30 гады мінулага стагоддзя. Невыпадкова, прынцып стварэння “Гадж Махала” потым “узлялі” даволі многія расейскія газеты. Дарэчы, газета “Імя” там была вельмі папулярнай. Як правільны ўзор газетнай структуры, бо ў сваю чаргу таксама стваралася па лепшым заходнім узорам.

Было шмат гісторый, якія спадарожнічалі гэтаму праекту.

- Якія?

- Пачыналася з выклікаў да Генеральнага пракурора Беларусі і спроб узбудзіць крымінальныя справы, якія мы заўсёды выігрывалі. Адбываліся і сапраўды кур’ёзныя сітуацыі. Напрыклад, такі. Калі выйшаў калаж “Явление герба народу”, прысвечаны рэферэндуму 1995 года (за аснову ўзята вядомая карціна). Прэзідэнт, зразумела, “быў” Іоанам Хрысціцелем. Памятаеце вучняў на беразе Іардана? З дапамогай кампутара замест іх твараў я зрабіў твары вядомых апазіцыянераў і супрацоўнікаў прэзідэнцкай адміністрацыі. Размяшчэнне ў іх было розным. Нехта знаходзіўся ў вадзе, нехта стаяў на беразе. Глядзелі яны ў розныя бакі. Атрымалася так, што Леанід Сініцын, які тады кіраваў адміністрацыяй, глядзеў на раку. Заўсёды газета выходзіла па серадах, і ў гэты ж дзень звычайна праходзілі нарады ў прэзідэнта. Традыцыйна ў каго-небудзь знаходзіўся свежы нумар і яны яго абмяркоўвалі. Так было і ў той раз. Расказвалі, Аляксандр Лукашэнка пачаў гагатаць, а з ім і ўсе, бо, як вядома, у нас заўсёды

чэлядзь смяецца разам з панам. Раптам ён спыніўся і абсалютна сур'ёзна кажа: “Лёня, а ты чаго ад гербу адварнуўся?” Паўза. Цішыня. Мабыць, непрыемны асадак такі застаўся.

Другі цікавы момант. Я зрабіў кампутарную графіку – плот з дошак і на ім аб'ява: “Запушчу заводы, паніжу сабекошт, буду жыць прыпяваючы” і сапраўдны тэлефон адміністрацыі прэзідэнта. Дэпутаты сядзелі ў сваім буфэце. Андрэй Клімаў (яшчэ перад арыштам) дастаў адзін з першых у краіне “мабільнікаў” і патэлефанаваў. Адказала нейкая сакратарка. Ён спытаў пра спецыялістаў па “запуску заводаў і паніжэнні сабекошту” і пачуўшы – у нас такіх няма – адключыўся. А потым на ўвесь буфет зрабіў заяву: “Фігня! Няма ў іх такіх спецыялістаў”.

Усялякіх “прыколаў” было шмат. Некаторыя і сёння паказваюць мне пажаўцельныя постэры тых часоў. Па сей дзень шкада праект, бо ён застаўляў поле смешнага, якое ва ўмовах жорсткага рэжыму проста неабходна.

- І як тады палітыкі ставіліся да такога гумару?

- Па-рознаму. Напрыклад, Вячаслава Францавіча Кебіча (знакаміты парык з косамі) навучыла ставіцца спакойна да гумару само жыццё. Калі ён быў прэм'ерам, то рэагаваў вельмі нервова, а калі зваліўся з палітычнага алімпі, неаднаразова прызнаваў, што ціск на прэсу быў з яго боку памылкай. Напрыклад, калі ў чарговы раз арыштавалі наш разліковы рахунак, ён даў такі каментарый: “Глупства змагацца з прэсай. Я шмат гадоў ганяў па ўсёй Беларусі газету “Свабода”, а ўрэшце яны так і засталіся жыць”. Лепшага прызнання абсурднасці барацьбы з друкаваным словам і знайсці цяжка.

Тыя палітыкі, што ўжо пабывалі пры ўладзе, гэта вельмі добра зразумелі. А тыя, хто пры ўладзе зараз, усё зразумеюць, калі яе страцяць. Гэта закон для ўсіх посткамуністычных краін. Любыя граблі трэба праверыць асабіста. Спачатку яны праколюць нагу, потым дадуць па лбу і ты страціш прытомнасць. І толькі пасля гэтага зразумееш, што на граблі наступаць было нельга. Пагадзіся, значна прасцей было б праверыць тым, хто ўжо такі “вопыт” мае.

- А далей давай звернім увагу, толькі на тое, чым ты займаешся сёння?

- Калі быў створаны тэатр, усе разумелі, што ніхто працаваць свабодна нам не дасць, бо ён не меў ніякіх зносін з дзяржавай. Агульнае толькі тое, што мы знаходзімся ў адной краіне. У Беларусі падобны тэатр адзіны. Нават калі нехта не атрымлівае дзяржаўных датацый, ён працуе ў памяшканнях, якія належаць дзяржаве. І гэта ўжо элемент ціску, рычаг, якім можна карыстацца. У нас нічога такога не было, і ўжо з першага спектаклю сваёй непадкантрольнасцю пачалі раздражняць уладу, хаця яна ўвогуле не разумела, чым мы займаемся.

Пачыналася ўсё як конкурс сучаснай драматургіі.

У выглядзе конкурсу мы праіснавалі толькі два месяцы. Планавалі стварыць тэатр толькі недзе праз год, але прыйшоў рэжысёр Уладзімер Шчэрбань і быў уключаны “фарсаж”. Тэатр і конкурс сталі існаваць паралельна.

На сённяшні дзень ужо адбылося цэлых тры конкурсы. У апошнім прымалі ўдзел 273 п’есы з 16 краін свету. І ён увайшоў у тройку вядучых конкурсаў Усходняй Еўропы.

Першы спектакль быў па п’есе Сары Кейн “Псіхоз 4,48”, дзе гутарка ідзе пра праблемы выбару жанчыны паміж гетэра- і гомасексуальнымі пачаткамі, суіцыдальнымі думкамі і любоўю да жыцця. Гэта маналог самой драматургесы. Яна яго напісала і пакончыла жыццё самагубствам роўна ў 4, 48 раніцы. Па сутнасці, гэта перадсмяротны маналог. Натуральна, што ніякай палітыкі там не было і блізка. Спектакль выйшаў. Аб ім вельмі добра напісала газета “Тайм”, вядомы Том Стопард у “Гардыян”, які завітаў да нас у госці. І яго забаранілі.

Наступным быў “Самаідэнтыфікацыя”. Мы папрасілі напісаць кароткія навелы беларускіх драматургаў. Ён таксама быў паспяховым і яго таксама забаранілі, таму што там у адной з навел ёсць маналогі будаўнікоў Нацыянальнай бібліятэкі. Аўтар сам працаваў на будаўніцтве і запісваў на дыктафон гутаркі. Мы далі ўсё, абсалютна без купюр. З лаянкай рабочых бытовак. Атрымалася, што “алмаз знаний” будавалі нейкія алкаголікі і дармаеды. Зал літаральна рагатаў, бо добра бачыў усе кантрасты нашага жыцця. Зразумела, што чытаць кнігі там амаль не будуць, галоўнае, каб стаяў будынак. Потым

быў абсалютна нелегальны спектакль. Паставілі яго па п'есе расіянкі Наталлі Моршынай "Техника дыхання в безвоздушном пространстве". Мабыць, нехта ўбачыў у ім беларускія аналогіі, хаця гутарка там пра дзяўчынку, якая памірае ад рака ў хоспісе. Прэм'ера павінна была адбыцца ў адным з клубаў, але туды патэлефанавалі і прыгразілі закрыццём. Людзей прыйшло вельмі шмат. Тады адзін з нашых сяброў прапанаваў сваю вялікую кватэру. Прама там адыгралі два спектаклі запар. Адны чакалі на лясвічнай пляцоўцы, другія глядзелі. А потым мяняліся месцамі. Так мы цалкам выпалі з легальнага поля. З таго часу ў клубы нас пускаць перасталі. Больш за тое, два клубы з-за нас пазбавілі ліцэнзій. Адбылося як бы раздваенне сітуацыі. З аднаго боку, мы былі абсалютна нелегальныя тут, з другога - як снежны ком, расла папулярнасць на Захадзе.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАР

Сумны факт. Свабодны тэатр стаў адзіным у свеце, які трапіў у пастарунак разам з глядачамі. Сумна, і таму яны не будуць прэтэндэнтамі на запіс у Кнізе рэкордаў Гінэса. Як вядома, многія ўспрымаюць любы тэатр як нейкае прыворства. Толькі не зусім зразумела – яно на сцэне альбо вакол нас?

Павал ЮХНЕВІЧ

Даведка: Павал Юхневіч нарадзіўся ў 1984 годзе ў Мінску. Актывіст грамадзянскай кампаніі “Джынс – за свабоду!”. Адзін з заснавальнікаў маладзёжнага руху “ЗУБР”.

- Калі вы пачалі займацца палітыкай?

- У 1999 годзе. Звычайная школа №207, што ў Малаінаўцы...

- Няўжо там гэтак вучаць?

- Не, канешне.

Пачалося ўсё з “Маладога фронту”. Дакладней, першы раз туды прыйшоў 16 верасня 1999 года. Як потым сказаў адзін мой сябар, які ўвогуле не мае ніякага дачынення да палітыкі: вось да чаго прыводзіць занадта моцнае захапленне гісторыяй Беларусі. Я цвёрда не ведаю, адкуль гэта ўзнікла, аднак ужо ў 15 гадоў вырашыў, што пайду ў “Малады фронт”. Вельмі гэтага жадаў.

Калі ў мяне пытаюцца, як “дайшоў да такога жыцця”, то заўжды прыгадваю адзін цікавы выпадак.

...Тады я першы раз прыйшоў на Варвашэні, 8. Пасля пасяджэння Севярынец пытаецца: “Хто ў нас першы раз?” Я падняў руку. Ён сабраў новых людзей вакол сябе, нешта расказваў, задаваў пытанні. У тым ліку і мне: “Чаму прыйшоў у “Малады фронт”?” Я адказаў, што тут бачу людзей, якія хочуць будаваць новую Беларусь. Севярынец пахлопаў мяне па плячы і сказаў: ты будзеш сярод іх. Паша аказаўся правы.

Пасля школы пайшоў працаваць.

Працаваў шмат кім: і на будаўніцтве, і на вытворчасці, і гандляваў на рынку. Апошняе дало шмат для таго, чым я займаюся зараз. Перш за ўсё навыкі камунікацый з рознымі людзьмі. Гэта добрая школа зносін.

- На працы ніколі не было ціску?

- Не, абсалютна. Магчыма таму, што ні разу не працаваў у якой-небудзь дзяржаўнай структуры. Наадварот. Я сваіх поглядаў не хаваў. Заўжды да мяне ставіліся прыязна.

Калі яшчэ ў Беларусі працаваў карэспандэнтам НТБ

Павал Селін (у 2002 годзе), ён здымаў вялікі рэпартаж пра Беларусь, які потым быў прызнаны адным з лепшых сюжэтаў года. Там было і пра “ЗУБР”. У нас быў перформанс. Мая “роля” - змагар за свабоду, якога вешаюць людзі ў балахонах з надпісамі “КДБ”, “МУС” і г.д., аднак прыходзяць “нашы” і вызваляюць. Гэты момант быў уключаны ў рэпартаж, які потым паказвалі два разы. Першы, калі я працаваў на адной рабоце, а другі - ўжо на іншай. На абодвух яго глядзелі. Рэакцыя была цалкам станоўчай, акрамя маіх сваякоў з Іжэўска. Калі яны ўсё ўбачылі, пачалі тэрмінова тэлефанаваць у Мінск: з дзіцём нешта не так, яго вешаюць...

Нармальныя людзі былі і ёсць усюды. Нават, калі рабіць высновы з маёй апошняй адсідкі.

- А колькі іх было?

- Пяць.

Розныя тэрміны. Ад двух да дваццаці двух сутак.

- Пачнём з першай...

- 21 ліпеня 2004 года. Акцыя была прысвечана дзесяцігоддзю прэзідэнцтва Лукашэнкі. Збор быў аб’яўлены на плошчы Якуба Коласа, але там усё было перакрыта. Таму некалькі сот чалавек сабраліся каля філармоніі і пайшлі ў бок ЦУМа. За дзень да гэтага Лукашэнка на прэс-канферэнцыі сказаў, што ў нас няма апазіцыі і яго ўсе падтрымліваюць. Можна менавіта па гэтай прычыне спецназаўцы былі без дубінак, але месіва адбылося страшнае. У той момант я зразумеў, чаму ў нашай краіне здарылася трагедыя на Нямізе. Некаторых збілі вельмі моцна. З людзей зрабілі звычайную звалку.

Я дапускаў, што мяне арыштуюць. Падрыхтаваўся як трэба – тапкі, рушнік і г.д. Калі мяне ў Савецкім РУУС аглядалі супрацоўнікі міліцыі, яны пыталіся: ты што, ішоў у басейн? Гэта былі першыя дзесяць сутак.

- А як бацькі паставіліся да таго, што сын апынуўся ў сумна вядомым спецразмеркавальніку на вуліцы Акрэсціна?

-Я адразу ж ім сказаў, што такое магчыма і мне нічога там не трэба. Тым не менш перадачу яны прынеслі. Было вельмі прыемна. Потым мне казалі, што мама перажывала, але я гэтага не заўважыў. Пасля “сутак” прыйшоў дамоў – быццам бы ўсё нармальна. Ніякіх

асаблівых радасцяў, ніякіх скандалаў. Мае бацькі ўжо звыкліся з тым, што сын – апазіцыянер.

- Вы адзіны з дзяцей?

- Не. Майго малодшага брата завуць Іван. Поўная мне супрацьлегласць. Актывіст БРСМ.

- Якое ўражанне было ад спецразмеркавальніка на Акрэсціна?

- З маіх пяці адсідак чатыры прыходзіцца на Савецкі раён, так што мясцовы РУУС і суд я ведаю вельмі добра.

Што датычыцца Акрэсціна. Калі параўнаць тое, што ёсць зараз, з тым, што было раней, то апошняе значна лепш. Перш за ўсё таму, што раней былі дазволены прадуктовыя перадачы. Зараз можна перадаваць толькі сокі.

...Тады было лета. На пятыя суткі ў мяне адбылася невялікая своеасаблівая “ломка”. Не мог ні спаць, ні есці. Падцягваўся на рашотцы і глядзеў праз краты на свабоду. Я адтуль не злазіў цэлы дзень.

Спачатку ў нашай камеры былі толькі “палітыкі”. А потым дабаўлялі ўсіх. Я ніколі не адчуваў негатыўнага стаўлення да сябе там. Тым больш, што ў адной камеры гэта і не пажадана. Замкнутая прастора.

Пераход ад свабоды да кратаў залежыць ад таго, наколькі падрыхтаваны да яго чалавек. Мае сябры, якія сядзелі больш разоў і “сутак”, чым я, казалі, што калі не падрыхтаваны псіхалагічна, не “настроены” на пасадку, то нават некалькі сутак перажываюцца цяжка.

Зараз усё значна горш. Рэжым утрымання стаў больш жорсткім.

Што такое салідарнасць добра разумеш там. Напрыклад, калі раніцай цябе арыштоўвалі, а вечарам ужо ёсць першая перадача. Апошні раз я сядзеў з людзьмі, у якіх менш трох “ходак на зону” няма. Сярод іх нават быў досыць аўтарытэтны ў крымінальных колах чалавек. Дык вось, яны з павагай казалі пра тое, як у нас падтрымліваюць сваіх.

- Калі ласка, раскажыце падрабязна аб апошніх “сутках”?

- Гэта самая вялікая адсідка.

Арыштавалі мяне перад “Еўрапейскім маршам”. Затрыманне было вельмі “прыгожым”. Пісталет, наручнікі.

Побач на капоце ляжыць Мікіта Сасім, які тады быў у касцюме, пры гальштуку і ў белай рубашцы. Мы сядзелі ў машыне. Наблізіліся двое. Паказалі “корачкі”. Я сядзеў за вадзіцелем і хацеў выйсці, каб высветліць, у чым справа. На мяне наставілі пісталет. Аператыўнік закрывае: “Я нервовы, не рухайся!” Нас траіх вывелі з машыны, надзелі наручнікі. Мне, Сасіму і яшчэ аднаму хлапцу, які быў абсалютна ні пры чым. Аказалася, гэта крымінальны вышук.

З адным вадзіцель сам паехаў у міліцыю, а мяне з Сасімам “пагрузілі” ва ўазік. Прычым не ў “клетку”, а на задняе сядзенне. На адным з перакрываванняў я выскачыў і пабег. Галоўнай памылкай было тое, што я пабег прама, а трэба было выбраць двары. З той машыны, якую вёў наш сябар, выскачыў аператыўнік і мяне дагнаў. А сябар (не будзь дураком) – па газам. За тое, што я спрабаваў збегчы, прыйшлося паўдня правесці ў наручніках. І, як потым сказаў начальнік крымінальнага вышуку, мне “пашанцавала”, што я быў “палітычным”, іначай “яшчэ прабачэння ў нас прасіў бы”.

Далі 7 сутак, хаця думаў пра 15. Асудзілі за тое, што мы “ругаліся матом возле дежурной части”. Сведкамі былі той, хто мяне даганяў, і дзве маёршы з РУСС. Потым, калі суддзя рыхтаваў рашэнне, а я сказаў пра магчымыя суткі, яны прасілі прабачэння. Маўляў, ім казалі толькі пра нейкі штраф.

Акрамя гэтага, у мяне яшчэ было адно затрыманне за тое, што мы хацелі ў прыватным доме паглядзець спектакль “Свабоднага тэатра”. Першае пытанне міліцыянтаў было: “Чаму падлога чорная?” Усіх гледачоў і актараў пагрузілі ў аўтобусы і павезлі ў РУУС. А мяне адвезлі ў нейкі апорны пункт, дзе праз тры гадзіны склалі пратакол аб дробным хуліганстве (нібыта я лаяўся і пагражаў супрацоўнікам міліцыі). Раніцай я трапіў у бальніцу і мяне не судзілі.

...Выходзіў у чацвер, а ў панядзелак прыпыняўся тэрмін даўнасці па жнівеньскай справе. За гадзіну да сканчэння 7 сутак арышту мяне вывелі з камеры, павезлі ў суд і далі яшчэ 15 сутак. Адбылося гэта даволі цікава. Суддзе я сказаў, што толькі-толькі быў за кратамі і адвакат, з якім заключана дамова, увогуле нічога не ведае.

Суддзя выпісаў павестку на наступны дзень. Я паведаміў аб гэтым міліцыянерам, яны сказалі, што трэба пачакаць, і пачалі некуды тэлефанаваць. Потым прапанавалі праехаць у РУУС, дзе пад роспіс аддадуць мае рэчы. Там склалі яшчэ адзін пратакол, што быццам бы калі мяне выпусцілі, я ішоў па вуліцы і зноў лаяўся матам. На наступны дзень мяне судзілі ўжо па двум пратаколам. Па старому і новаму. На свабодзе я не прабыў ні адной хвіліны.

- І апошняе пытанне. Навошта вам гэта ўсё патрэбна? Сядзелі б ціха, не лезлі б у палітыку і не шукалі б прыгод на адно вядомае месца...

- Яшчэ чатыры гады таму я зразумеў, што грамадская дзейнасць менавіта тое, чым я хачу займацца. Я хачу рабіць нешта на карысць Бацькаўшчыны. Я хачу рабіць усё легальна. Без адміністрацыйных арыштаў і крымінальных спраў за дзейнасць ад імя незарэгістраванай арганізацыі. Пры гэтай уладзе такое немагчыма.

Упэўнены, што змены ў нашай краіне непазбежны. Апошнім часам шмат размаўляў з людзьмі абсалютна розных сацыяльных груп. Усе ўпэўнены, што нешта ў Беларусі павінна хутка адбыцца.

АЎТАРСКІ КАМЕНТАРЫЙ

Даўно ўсім знаёмая праблема “бацькі—дзеці” ў сучаснай Беларусі мае яшчэ і чыста палітычны нюанс. І справа тут не ў нейкім юнацкім максіmalізме. Проста “старэйшыя таварышы” ўжо другое дзесяцігоддзе займаюць” апазіцыйныя асобы” і не жадаюць амаль нікога туды пусікаць .

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год